

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

I. HAÇLI SEFERİNDEN III. HAÇLI SEFERİNİN
SONUNA KADAR DOĞU AKDENİZ'DE MÜSLÜMAN-HAÇLI
İTTİFAKLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa MOLLAİBRAHİMOĞLU

Prof. Dr. İhsan ARSLAN
Danışman

RİZE
2021

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında, Mustafa Mollaibrahimoğlu tarafından hazırlanan *I. Haçlı Seferlerinden III. Haçlı Seferinin Sonuna Kadar Doğu Akdeniz’de Müslüman-Haçlı İttifakları* başlıklı bu çalışma, oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Yüksek Lisans Tezi] olarak kabul edilmiştir.

Başkan: (Unvanı, Adı ve Soyadı, İmza, Kabul/Red)

Üye: (Unvanı, Adı ve Soyadı, İmza, Kabul/Red)

Üye: (Unvanı, Adı ve Soyadı, İmza, Kabul/Red)

___/___/___

İmza

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Tezli Yüksek Lisans programından mezun olmak üzere teslim ettiğim *I. Haçlı Seferlerinden III. Haçlı Seferinin Sonuna Kadar Doğu Akdeniz’de Müslüman-Haçlı İttifakları* konulu tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet ederek tarafımdan yazılmıştır.

Eserimde başka kaynaklardan aktarılan bilgi ve alıntılar Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi kasıt veya kusurlar şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır.

Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukukî, idarî, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal ve intihal şeklinde anlaşılabacak bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim. .../.../2021

İmza

Mustafa Mollaibrahimoğlu

ÖN SÖZ

Haçlı seferleri, miladi 1096-1272 yıllarını kapsayan, siyasî, dinî, sosyo-ekonomik arka planı olan, Hristiyanlarca kutsal kabul edilen Kudüs ve çevresini Müslümanlardan ele geçirmek için Papalık öncülüğünde Katolik Avrupalılar tarafından düzenlenen askerî harekâtlardır. Bu seferlerin toplamı dokuz olup her birinin İslâm ve batı dünyasında bıraktığı izleri farklı olmuştur.

1096-1192 yılları arasında 96 yıllık dönemi ihtiva eden ilk üç Haçlı Seferi sonuçları itibariyle diğerlerine oranla daha önemlidir. Birbirini oldukça az tanıyan, toplumsal yapıları ve inançları açısından farklılık gösteren Müslümanların, Haçlılarla karşılaşması ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bu minvalde seferlerin her iki tarafa da menfî ve müsbet neticelerinin hâsıl olduğu söylenebilir.

Bu seferler, Haçlılar/Avrupalılar bakımından değerlendirildiğinde öncelikle kültürel ve teknolojik alanlarda birtakım kazanımlar söz konusu iken Müslümanlar tarafında ise çok derin siyasî, sosyo-ekonomik kırılmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Türklerin batıya ilerleyişi kesintiye uğramış, Anadolu ve Doğu Akdeniz'deki Müslüman devlet ve beylikler-kısa zaman sonra gerçekleşecek olan-Moğol istilasına karşı zayıf hale gelmiştir. Buna karşın I. Haçlı seferleri sonrası zaman içerisinde iki farklı topluluk arasında şahsî dostluklar ve ilişkiler meydana gelmiştir. Müslümanlarla Haçlılar arasında neşet eden söz konusu etkileşimlerle dinî ve tarihî açıdan incelenip değerlendirilebilecek birçok şahıs ve vakanın/hadisenin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, I. Haçlı Seferi'nden III. Haçlı Seferi'nin sonuna kadar olan 96 yıllık zaman zarfında sürece etki eden, hatırı sayılır iz bırakan, tarafların istikbaldeki durumlarına olumlu veya olumsuz yönde tesir eden ittifak süreçleri ele alınacaktır. Ayrıca söz konusu ittifakların ortaya çıkardığı siyasî ve sosyo-kültürel sonuçlar değerlendirilecektir. Çalışmanın motivasyonu ve tarafımızca ilgi çekmesi 21. Asırdaki İslâm dünyasının Batı ile ilişkilerine ve bunun dramatik durumuna kısaca bakıldığında tarihteki olayların bugünle benzerliklerinin çok fazla olmasıdır.

Tezin hazırlanmasında sürekli yardımlarını gördüğüm değerli danışmanım Prof. Dr. İhsan Arslan'a, Prof. Dr. Nebi Gümüş'e, Dr. Öğr. Üyesi Recep Erkocaaslan'a kıymetli fikirlerini ve rehberliğini esirgemeyen Prof. Dr. Hanefi Palabıyık'a, ilim yolculuğunda yanımda hissettiğim Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Hanefi Suluoğlu'na, maddî ve manevî desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen değerli aileme teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın nihaî gayeye hizmet etmesini Yüce Allah'tan niyaz ederim.

MUSTAFA MOLLAİBRAHİMOĞLU

RİZE 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
RESİMLER VE HARİTALAR LİSTESİ	9
ÖZET	10
ABSTRACT.....	11
KISALTMALAR.....	12
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ GENEL DURUM	16
1.1. I. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ AVRUPA'DA GENEL DURUM	16
1.2. I. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDA GENEL DURUM	24
1.3. I. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ İSLAM DÜNYASINDA GENEL DURUM.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

I. HAÇLI SEFERİNİN BAŞLANGICINDAN III. HAÇLI SEFERİNİN SONUNA HAÇLI SEFERLERİ	37
2.1. I. HAÇLI SEFERİ	37
2.1.1 I. Haçlı Seferi Fikri.....	37
2.1.2. I. Haçlı Seferi Çağrısı ve Katılımları.....	39
2.1.3. I. Haçlı Seferi Askerî Harekâtı	40
2.1.4. 1101 Haçlı Seferi	52

2.2. II. HAÇLI SEFERİNE KADAR LEVANT'TA SİYASÎ DURUM	55
2.2.1. Kudüs Haçlı Krallığı.....	55
2.2.2. Urfa Haçlı Kontluğu	60
2.2.3. Antakya Prinkepsliği	63
2.2.4. Trablus Haçlı Kontluğu	66
2.2.5. Selçuklular, Yerel Atabeylik ve Emîrlıklar	70
2.2.6. Zengî Atabeyliği	79
2.3. II. HAÇLI SEFERİ.....	85
2.3.1. II. Haçlı Seferi Hazırlıkları ve Harekâtı	85
2.3.2. II. Haçlı Seferi Sonrası Kudüs'ün Fethine Kadar Levat'ta Genel Siyasî Durum	89
2.3.3. III. Haçlı Seferi ve Müslümanların Zaferi	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HAÇLI SEFERİNDEN III. HAÇLI SEFERİNİN SONUNA KADAR DOĞU AKDENİZ'DE MÜSLÜMAN-HAÇLI İTTİFAKLARI	114
3.1. SURİYE ÜZERİNDE GERÇEKLEŞEN MÜSLÜMAN-HAÇLI İTTİFAKLARI.....	114
3.1.1. RIDVÂN B. TUTUŞ VE KUZEY SURİYE'DE KURULAN İTTİFAKLAR	114
3.1.2. ATABEY TUĞTEKİN'DEN MU'İNEDDİN ÜNER'E DİMAŞK ATABEYLİĞİ –HAÇLI İTTİFAKLARI.....	125
3.1.2.1. Atabey Tuğtegin Dönemi Dımaşk-Haçlı İttifakları.....	125
3.1.2.2. Vezîr Mu'ineddîn Üner ve Mücîreddîn Abak Dönemi Dımaşk- Haçlı İttifakları	127
3.2. CEBEL'İ LÜBNAN VE SURİYE'DE İKİ MÜTEVAZİ EMİRLİK: TRABLUŞSAM EMİRLİĞİ VE MUNKIZÎLER.....	132
3.2.1. Trablusşam Emîrliği ve Haçlılarla İttifakları	132

3.2.2. Munkızîler ve Haçlılarla İttifakları.....	135
3.3. FÂTIMÎ- HAÇLI İTTİFAKLARI.....	136
3.3.1. Efdal b. Bedr el-Cemâlî dönemi Fâtımî-Haçlı Diplomatik Temasları	136
3.3.2. Şâver b. Mücîr Dönemi Fâtımî-Haçlı İttifakı	139
SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	149

RESİMLER VE HARİTALAR LİSTESİ

Şekil 1 813 Yılı Charlemagne Dönemi Frank Krallığı	17
Şekil 2 843 Yılı Verdun Anlaşması Sonrası Üçe Bölünen Frank Krallığı.18	
Şekil 3 1066 Yılı Kutsal Roma Germen İmparatorluğu	20
Şekil 4 620 Yılı II. Hüsrev Dönemi Sâsânî İmparatorluğu.....	25
Şekil 5 Selçuklu İmparatorluğu'nun En Geniş Sınırları	34
Şekil 6 1096 Yılı Clermont Konsili-Fransa	38
Şekil 7 I. Haçlı Seferi Güzergâhı	42
Şekil 8 Aziz Petrus Katedralinde "Kutsal Mızrağın" Bulunması.....	48
Şekil 9 15 Temmuz 1099 Haçlıların Kudüs'ü Ele Geçirmesi	52
Şekil 10 1101 Haçlı Seferi Güzergâhı.....	55
Şekil 11 1124 Yılı Levant'ta Siyasî Durum	78
Şekil 12 II. Haçlı Seferi Güzergâhı	89
Şekil 13 Hısn-ı Ekrâd (Crac des Chevaliers), Humus-Suriye	93
Şekil 14 Kerak Kalesi-Ürdün.....	100
Şekil 15 Hittîn Savaşı.....	103
Şekil 16 Hittîn'de Müslümanların Zaferi	105
Şekil 17 III. Haçlı Seferi Güzergâhı.....	108
Şekil 18 Halep Kalesi.....	122

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: İslâm Tarih ve Sanatları

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. İhsan Arslan

Hazırlayan: Mustafa Mollaibrahimoğlu

Yıl: 2021

Sayfa Sayısı: 157

ÖZET

I. HAÇLI SEFERİNDEN III. HAÇLI SEFERİNİN SONUNA KADAR DOĞU AKDENİZ’DE MÜSLÜMAN–HAÇLI İTTİFAKLARI

1096-1192 yıllarını kapsayan ilk üç Haçlı Seferi, önemi itibariyle en önde gelen seferlerdendir. Bu seferler sırasında Doğu Akdeniz’de Haçlılar, Selçuklular, Fâtımîler ve çeşitli emîrlükler arasında birçok kez çatışmalar yaşandığı gibi ittifaklar da kurulmuştur. Bu ittifakların muhteviyatı çeşitli şekillerde oluşmuştur. Müslümanlar tarafından kurulan ittifaklar, daha fazla iç çekişmeyi doğurmuş ve bu sebeple kendi aralarında bir sancak altında toplanmaları uzun süre mümkün olmamıştır. Haçlılar da kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı Müslüman emîrlerle ittifaklara yönelmiş, Levant’ta kalıcı olmanın yollarını aramışlardır. Bu karşılıklı girişimler taraflara kısa vadeli birtakım kazanımlar sağlasa da nihâî sonucu değiştirmemiştir. Bunda, süreç içerisinde Zengî Atabeyliği’nin Suriye ve Mısır’ı tek çatı altında toplamasının büyük etkisi olduğu gibi, Haçlıların Müslümanlara karşı birçok yönden dezavantajlı olmasının da büyük etkisi olmuştur. Bu çalışmada, birbirinden çok farklı iki toplumun, zaman içerisinde sosyo-kültürel açıdan birbiriyle olan yakınlaşmaları, kaynaşmaları ve siyasî ittifaklar ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Haçlı, Selçuklu, Doğu Roma, Zengî, Fâtımî, Levant, İttifak.

Recep Tayyip Erdogan University the Institute of Social Sciences

Department: Islamic History and Arts

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. İhsan Arslan

Author: Mustafa Mollaibrahimoğlu

Year: 2021

Pages: 157

ABSTRACT

CHRISTIAN–MUSLIM ALLIANCES IN EASTERN MEDITERRANEAN FROM FIRST CRUSADE TO THE END OF THIRD CRUSADE

The first three Crusades covering the period between 1096 and 1192 are the most prominent in terms of importance. During these campaigns, there were many conflicts among the Crusaders, Seljuks, Fatimids and various emîrîties in the eastern Mediterranean, as were alliances too. The content of these diplomatic activities has been varied. Alliances established by Muslims did not allow for a long time to gather under a banner among themselves, as they created more internal strife. The Crusaders turned to make alliances with Muslim emirs due to the conflicts among themselves and sought ways to preserve their existence in the Levant. Although these mutual initiatives provided some short-term gains to the parties, they did not affect the result much. In this process, the disadvantage of the Crusaders against Muslims in many ways had a great effect, as well as the fact that the Zengî Atabeylik gathered Syria and Egypt under a single roof. In this study, the convergence, fusion, and political alliances of two very different society and with each other in socio-cultural time have been examined.

Keywords: Crusader, Seljuk, Eastern Roman, Zengî, Fatimids, Levant, Alliance.

KISALTMALAR

b.: Bin

c.: Cilt

çev.: Çeviren

Doç.: Doçent

Dr.: Doktor

haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

m.: Miladi

ö.: Ölüm tarihi

Prof.: Profesör

s.a.v.: Sallallahu Aleyhi Vesellem

St.: Saint

TC.: Türkiye Cumhuriyeti

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

Trc.: Tercüme

TTK.: Türk Tarih Kurumu

TYB.: Türkiye Yazarlar Birliği

vd.: Ve diğerleri

vs.: Vesaire

GİRİŞ

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Haçlı seferleri, Batı Avrupa ve İslâm dünyası arasında büyük etkileşimler doğurmuş, sonraki asırları çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Her iki tarafta derin izler bırakan Haçlı seferleri, her iki kesimde de ilmî çalışmalarda konu edilmiştir. Haçlı seferlerinin başlamasından itibaren kaleme alınan *kronik*lerden günümüze kadar her iki taraftan birçok eser telif edilmiştir.

Bu çalışma, I. Haçlı Seferi ile III. Haçlı Seferi'nin sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. 96 yıllık bir zamanı kapsayan ilk üç Haçlı seferleri esnasında birbirine yabancı ve düşman olan tarafların zamanla ve şartların imkân vermesiyle birbiriyle olan siyasî ittifakları ve şahsî ilişkileri bu çalışmada ele alınacaktır. Ayrıca söz konusu ittifakların ve ittifak teşebbüslerinin, Haçlıların Doğu Akdenizdeki varlıklarını sürdürmelerine olan etkisi değerlendirilecektir. Yine bu tezde, bir asra yakın süre zarfında Müslümanlarla Haçlılar arasında meydana gelen siyasî ve askerî konuların yanında iktisadî, dinî, kültürel ve sosyal etkileşimler de incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada sadece ilk üç Haçlı Seferinin ele alınmasının birkaç sebebi vardır. Birincisi, ilk üç Haçlı Seferi diğer seferlere kıyasla daha önemlidir. İkincisi, her ne kadar bütün seferleri önemli ve birbiriyle irtibatlı olsa da bir yüksek lisans tezi açısından konunun sınırlandırılması gerekmektedir. Ayrıca ittifaklar açısından bakıldığında ilk üç Haçlı Seferi çok fazla malzeme barındırmaktadır. Bundan dolayı çalışma ilk üç Haçlı Seferi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi, Önemi ve Amacı

İlk üç Haçlı Seferi esnasında birbiriden oldukça farklı iki topluluğun ittifak yapması, dindâş ve ırkdaşlarına karşı aynı saflarda hareket edebilmesi üzerine düşünülməsi ve çalışılması gereken bir durumdur. Çalışma yapılacak olan bir asırlık dönem incelendiğinde siyasetin bir gereği olarak geçmişte birbirleriyle savaşıp ve hatta birbirlerini yok etmeyi dahi amaçlayan tarafların zaman içerisinde birbirleriyle yakınlaştıkları da görülmektedir. Daha da önemlisi bu ilişkilerin veya ittifakların tarihte birçok dramatik olayları meydana getirdiği ve

Haçlı Seferlerinin seyrini etkilediği müşahade edilmektedir. Ayrıca bu tür olaylar tarihten bir kesit olmaktan ziyade insanlık var oldukça bunların tekrar etme ihtimali de yüksektir. Bu çalışmada görüleceği üzere birbirinden farklı ve düşman olan tarafların ittifakları, siyasî ilişkileri tarih içerisinde görülebilecek bir olgu olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu tezin amacı, İslâm dünyası ve Hristiyan Avrupa açısından çok önemli bir yere sahip olan Haçlı Seferlerinin ilk üçünü inceleyip, bu seferler sırasında Müslümanlar ile Haçlılar arasında cereyan eden ittifakları ortaya koyup, bu ittifakların tarihin seyrine yansımaları ve doğurduğu sonuçları tespit edip değerlendirmektir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Haçlı Seferleri sırasında Müslüman ve Haçlılar arasında geçen mücadeleler ve aralarında kurulan ittifaklar üzerine birtakım müstakil çalışmalar yapılmıştır. Haçlı Seferlerine katılan liderleri, onların faaliyetlerini Fulcherius Carnotensis (öl. 1127)'in *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* ve Peter Tudebodus (öl.?) 'un *Historia de Hierosolymitano İtinere* adlı eserlerinde görmek mümkündür. Seferlerin başlangıcından itibaren İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumu İbn Kalânisî'nin *Şam Tarihine Zeyl* isimli eseri, Azîmî (öl. 539/1161)'nin *Târîhu'l-Azîmî* adlı eseri ve İbnü'l-Esîr (öl. 611/1233)'in *el-Kâmil fi't-târîh* isimli eserinde görmek mümkündür. Norman istilalarından Haçlı Seferlerinin önemli bir kısmına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun durumunu Anna Komnena (öl. 1153)'nin *Alexiad* adlı eserinde, yine aynı dönemlerde Kilikya'dan başlayıp Gürcistan'a kadar geniş bir alana yayılan Ermenileri ve onların mevcut durumlarını ve bölgenin diğer aktörlerini Urfalı Matheos (öl. 1144)'un *Vekayi-Nâmesinde* görmek mümkündür.

Steven Runciman (öl. 2000)'in üç ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı kitabı seferlerin başlangıcından II. Kosova (1448) Savaşı'na kadar olan dönemi tafsilatlı olarak ihtiva etmektedir. Prof. Dr. Aydın Usta'nın kaleme aldığı *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri* adlı eser genel anlamda tarafların ittifaklarını incelemektedir. Bu eserde öne çıkan birçok ittifak ve ittifak girişimi genel olarak ele alınmıştır. Âmin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* adlı çalışmasında dramatik bir üslupla Haçlı seferlerini konu almış ve taraflar arasında

ittifakların kurulduğuna dair güçlü cümleler sarf etmiştir. Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri* adlı eserinde göreceli olarak nesnel bir üslupta Reconquista'dan başlayıp St. Jean şövalyelerine kadar Katolik Avrupa'nın İslam dünyasına yapılan taarruzunu işlemiş ve yer yer tarafların ittifaklarına yer vermiştir.

Yine Levant'ta kurulan Haçlı Kontlukları hakkında Prof. Dr. Işın Demirkent (öl. 2006)'ın iki ciltlik *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, Prof. Dr. Ebru Altan'ın *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)* ve Birsel Küçüksipahioğlu'nun *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* isimli eserler bu kontluklar hakkında çok tafsilatlı malumatlar içermektedir. Yukarıda geçen eserler bu tezin yazımından esas alınmış en önde gelen eserlerdir.

Ayrıca bu çalışmada özellikle harita ve fotoğraflar da kullanılmıştır. Tarih öğrenimi ve öğretiminde coğrafi ve siyasî haritaların kullanılması, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın konu edileceği dönemlerin öncesinden başlayıp sonrası döneme kadar harita ve fotoğraflardan faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ GENEL DURUM

1.1. I. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ AVRUPA'DA GENEL DURUM

Tarihe iz bırakmış ve seyrini değiştirmiş hiçbir hadisenin kendisini besleyen ve doğuran sebeplerden bağımsız olmayacağı olgusu tarihçiler tarafından genel bir kabuldür. İslâm dünyasının batıya doğru ilerleyişini durduran, Hristiyan dünyasının Rönesans ve Reform süreçlerini besleyen, doğu ve batı dünyasına tesir eden Haçlı Seferleri de bu ilkedan bağımsız değildir. Bu çerçevede Haçlı seferlerinin âmili olması hasebiyle öncelikle Batı Avrupa'ya temas etmek daha isabetli olacaktır.

Orta Çağ Avrupa'sında siyasî otoritenin zayıflaması, Papalık makamının güçlenmesi, Viking istilaları ve feodal yapının meydana getirdiği problemler Haçlı seferleri öncesinde Avrupa'nın tasviri bağlamında ele alınması gereken ana meselelerdir.

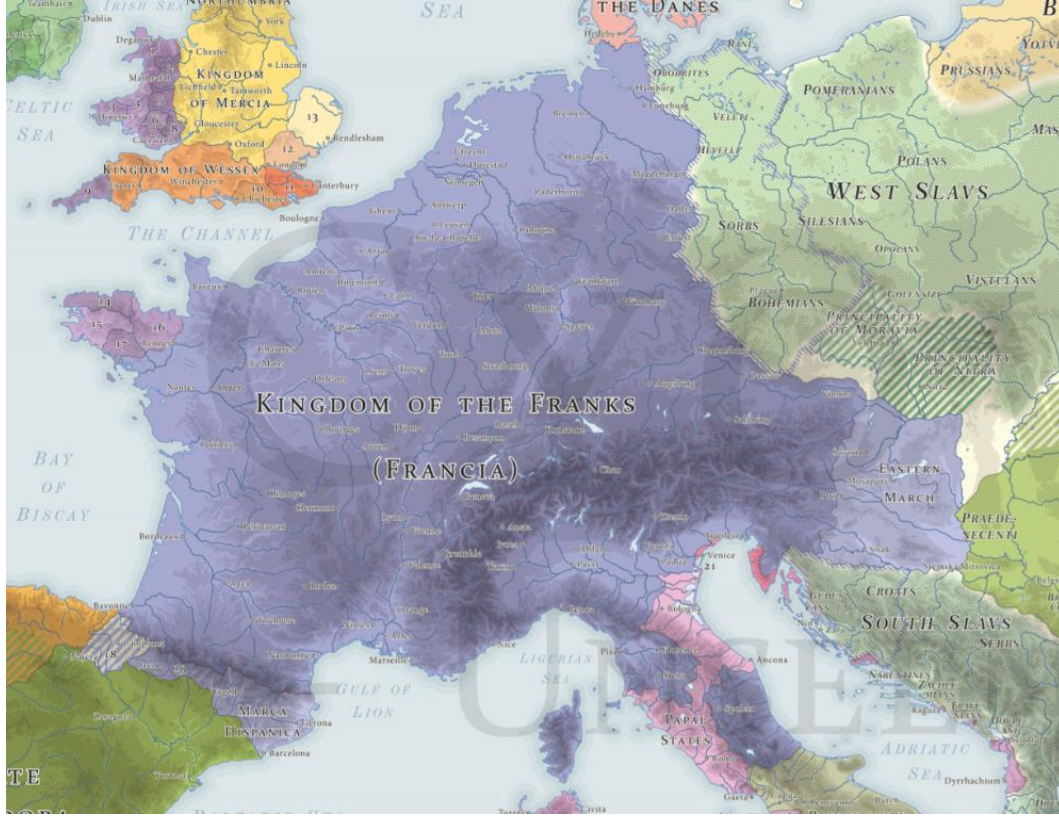
Roma İmparatorluğu'nu tek çatı altında yöneten son imparator olan ve devletin dinini Hristiyanlık olarak değiştiren I. Theodosius (öl. 395)'tan sonra Roma, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Roma İmparatorluğu'nun batı kısmı bu bölünmeden kısa süre sonra tarihe karışmıştı. Doğu kısmı ise dâhili ve hârici sayısız hadiselerle meydan okuyarak XV. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.¹

Roma İmparatorluğu'nun batı kısmı, Vizigot, Ostrogot, Vandal, Hun, Celt, Germen vs. kabilelerin istilasına uğrayıp yerle bir olmuştu.² Uzun yıllar süren siyasî otorite boşluğundan sonra Karolenj hanedanına mensup ve batılı anlamda ilk büyük Hristiyan imparator kabul edilen Frankia Kralı Charlemagne (öl. 814)'nin yönetiminde Avrupa tekrar siyasî gücüne kavuşmuştu. Roma'da Papa

¹ Işın Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/230-244.

² Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman vd. (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2011), 258; Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 18.

III. Leo (öl. 816)'nın elinden taç giyen Charlemagne, kiliseden aldığı güçle hâkimiyetini kıta içinde genişletip Kuzey İtalya'yı ve Germen topraklarını sınırlarına katmıştı. Charlemagne aynı zamanda, 732 yılında Poitiers Savaşı'nda Charles Martel (öl. 741) komutasındaki Frenk ordusuna yenilerek Fransa içerisinde ilerlemesi duran Emevîleri, Pireneler'in güneyine atmıştı.³

4

Şekil 1 Charlemagne Dönemi Frank Krallığı-813 Yılı

Charlemagne'nin 814 yılında ölümünün ardından Karolenj İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte Avrupa'yı tek başına yönetecek güçte bir imparatorluk kalmamıştı. Charlemagne'nin oğlu St. Louis (öl. 840)'nin zayıf iktidarının nihayetinde Frank İmparatorluğu 843 yılında Verdun Anlaşması ile oğulları arasında bölüşülmüş, bu paylaşımındaki en büyük yerler Almanya ve Fransa'yı yönetecek varislere kalmıştı.⁵ Bu taksim sonrası Batı Avrupa'yı domine

³ Davies, *Avrupa Tarihi*, 328; Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 31.

⁴ (Deviant Art, Erişim 3 Mayıs 2021).

⁵ Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008), 36.

edebilecek yekpare merkezî bir güç kalmadığından dolayı. Avrupa, siyasî bir karmaşa dönemine girmiştir.⁶

7

Şekil 2 843 Yılı Verdun Anlaşması Sonrası Üçe Bölünen Frank Krallığı

X. yüzyıla gelindiğinde Papalık, Hristiyan dünyasında ekonomik ve kültürel imtiyaza sahip olduğu gibi birçok toprak ve arazinin mülkiyetine de haizdi. Kilise, İtalya başta olma üzere muhtelif birçok toprakta direkt iktidar sahibiydi. Bunun yanında inançlı kesimin yaptığı bağışları, hacıların zekâtları ve muhtelif gelirlerle ihtiyaç sahiplerine borç verebildiği gibi yardımlarda bulunma imkânı da mevcuttu. Bu durumuyla Papalık, maddî ve mânevî bir güç merkezî konumundaydı.⁸

Bu dönem içerisinde Kilise'nin kendi bünyesinde de önemli gelişmelerin meydana geldiği gözlenmektedir Yerel idareciler tarafından görevlendirilen

⁶ Davies, *Avrupa Tarihi*, 339; Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 38.

⁷ (Deviantart, 9 Mayıs 2021).

⁸ Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1 (2010): 95; Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 85.

piskoposların, manastır idarecilerinin ve diğer din adamlarının uymaları gereken esaslara riayet etmedikleri ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde manevî coşkuya ve muhteviyata haiz olmadıkları görülmektedir. Başta Fransa ve Almanya'daki dinsel örgütlerde olduğu gibi bu durum pek çok ülkede rahatsızlık meydana getirmektedir. Buna bağlı olarak Fransa'nın Burgundy yöresinde kurulan Cluny Manastırı, bu yozlaşmalara son vermek amacıyla Benedictus Tarikatı'nın ilkelerinin yeniden hayata geçirilmesi için kapsamlı bir reform hareketi başlatmıştı. 910 yılında kurulan Cluny Manastırı'nın önderlik ettiği bu reform kısa sürede Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'da yayılma başarısı göstermişti. Genel öğretilerine bakıldığında Cluny hareketi, rahiplerin bekaret kuralına uymaları ve makamlarını maddî çıkar karşılığı alıp satmamaları gibi esasları öngörmektedir. Ayrıca Cluny Hareketi, esaslarını şahısların değil, Kilise'nin güçlenmesi şeklinde belirlemiştir.⁹

Cluny tarikatına mensup olan Papa VII. Gregorius, (öl. 1085), 1075'te Papalık yetkileri hakkında kesin ifadeler içeren yirmi yedi maddeden müteşekkil 'Dictatus Papae' (Papanın Emirleri/Papa Kararnameleri) olarak bilinen meşhur manifestoyu yayınlamıştır. Söz konusu bildiride geçen hükümlerin bazıları şunlardır:

Ancak Roma Pontifex'ine (Papa) haklı olarak evrensel sıfatı verilir.

Yalnızca Papa piskoposları atar veya görevden alır.

Papa, bütün prenslerin ayaklarını öptüğü tek insandır.

Papa İmparatorları azletme hakkına sahiptir.

Yalnızca Papa sinod (din adamlarının oluşturduğu genel veya yerel kurullar) toplayabilir.

Hiç kimse onu yargılayamaz.

Roma Kilisesi asla hata yapmamıştır ve Kutsal yazıların ortaya koyduğu üzere gelecekte de yapmayacaktır.

Roma Kilisesi'ne karşı çıkan hiç kimse Katolik olarak kabul edilemez.

Papa, tebaa'nın, adaletsizlere ettiği sadakat yeminini bozabilir.¹⁰

⁹ Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması", 96; Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 108.

¹⁰ Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması", 98; Davies, *Avrupa Tarihi*, 369.

Papa VII. Gregorius, Aziz Petrus (Hz. İsa'nın Havarilerinden) (öl. 68)'un sözcüsü olarak iktidarını Tanrı'dan aldığına inanıyordu. Bundan dolayı Kutsal Roma Germen İmparatoru IV. Heinrich (öl. 1106) ile olan atama kavgasından önce Papalık makamı ile İmparatoru iki göze benzetmek suretiyle birbirine denk olarak görmüş, daha sonra ise büyük bir kavgaya girişeceği IV. Heinrich'i aya, Papalık makamını ise güneşe benzetmiştir.¹¹

12

Şekil 3 1066 Yılı-Kutsal Roma Germen İmparatorluğu

Papa VII. Gregorius'un bütün bu icraatları ve Evrensel Kilise'nin sınırların ötesi yöneticisi olarak kendisini İmparator IV. Heinrich'in üstünde bir güç olarak görmesi, buna dayanarak yeri geldiğinde kralları azletme ve atama yetkilerine sahip bir mutlak otorite olduğunu iddia etmesi nedeniyle Orta çağ siyasal

¹¹ Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması", 102.

¹² (Deviantart 3 Mayıs 2021).

düşüncesine damgasını vuran ‘Atama Tartışması’ gündeme gelmiştir.¹³ IV. Heinrich’in 1075 yılında Papalığa rağmen Milano Piskoposluğu’na atama yapmasıyla kavganın fitili ateşlenmişti. Papa VII. Gregorius, bu olayı Papalığın haklarını çiğneyen bir hakaret olarak algılayarak,¹⁴ meseleyi İmparator’u aforozla tehdit etmeye kadar götürmüş ve İmparator IV. Heinrich’e 1075 tarihinde oldukça ağır bir mektup kaleme almıştı. Bu mektubunda Papa, ilk kez İmparator IV. Heinrich’i tehdit ederek kendisine itaat etmesini tavsiye etmiş, hatalarından bahsetmiş ve İmparator’a Aziz Petrus ve onun halefi olan kendisinin otoritesi altında olduğunu hatırlatmıştı. İtaat etmemesi durumunda ise ‘Tanrının gazabıyla’ tehdit etmişti. İktidarının meşruiyeti tehlikeye giren İmparator IV. Heinrich, Papa ile görüşme yapıp uygun bir anlaşma yerine ona karşı açıkça bir savaş başlatmaya karar vermişti. Bu çatışmanın ilk evresine, Alman piskoposlarının da desteğini alan IV. Heinrich, 1076’da Worms kentinde düzenlediği Sinod’da Papa VII. Gregorius’un görevden alındığını ilan ederek başlamıştı.¹⁵ Her iki tarafın toplandığı Sinodlarda taraflar birbirlerini görevden almışlardı. Müteakip süreçte Papalığın kışkırtmasıyla Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nda, isyanlar ortaya çıkmıştı.¹⁶ Bu isyanlar sonrasında İmparator IV. Heinrich, zor durumda kaldığı için karlı bir kış gününde tövbekâr olduğu anlamına gelen ince giysiler giyip Papanın huzuruna gelip af dilemek istemişti. Papa, İmparator IV. Heinrich’i tam üç gün boyunca sarayın kapısında beklettikten sonra Kontes Matilda ve Aziz Hugues’ün ricası üzerine İmparator’u huzuruna kabul etmişti.¹⁷ VII. Gregorius, İmparator IV. Heinrich’i affetse de taraflar birbirlerine hiçbir zaman güvenmemişti.¹⁸

¹³ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar)*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 47; Durmaz, “Yüksek Ortaçağ’da Papa-İmparator Çatışması”, 100.

¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1996), 50.

¹⁵ Süleyman Genç, *Albertus Aquensis’in Historia Ierosolimitana Adlı Eserlerine Göre I. Haçlı Seferi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 30; Durmaz, “Yüksek Ortaçağ’da Papa-İmparator Çatışması”, 103.

¹⁶ Peter Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi-Kudüs’e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 13.

¹⁷ Durmaz, “Yüksek Ortaçağ’da Papa-İmparator Çatışması”, 106.

¹⁸ Süleyman, *Birinci Haçlı Seferi*, 13.

1077 yılına gelindiğinde ise Alman soyluları Papa'nın da teşvikiyle Swabia Dükü Rudolf'u mevcut imparatora karşı '*karşı kral*' olarak seçmişlerdi.¹⁹ Patlak veren iç savaştan sonra Rudolf'un öldürülmesiyle IV. Heinrich, tekrar gücünü pekiştirmişti. Artık daha özgüvenli hareket eden IV. Heinrich, kendisine bağlı olan piskoposlarla, 1080'de Brixen Sinodunda mevcut Papa'nın yerine Clemens'i (öl.?) Papa ilan etmişlerdi. Dolayısıyla aynı dönemde iki Papa ortaya çıkmış, bu kriz, 1084 yılında kılıçla neticelenmiştir.²⁰

21 Mart 1084'te kanlı çarpışmalardan sonra Roma'ya giren IV. Heinrich, VII. Gergorius'u Roma'dan sürmüş, yeni Papa olarak Clemens'i San Pietro Kilisesi'ne yerleştirmişti. 1084 Paskalyasında ise Papa Clemens, IV. Heinrich'e imparatorluk tacını giydirmişti. VII. Gregorius ise Roma'daki Sant' Angelo Şatosu'na sığınmıştı. Sonrasında kendisine yardıma gelen Apulia ve Kalabriya Dükü Robert Guiscard (öl. 1085), kenti geri almış ve üç gün boyunca yağmalamıştı. Robert Guiscard'ın VII. Gregorius adına yaptığını iddia ettiği bu yağma ve talan karşısında ayaklanan Roma halkı, Normanlarla birlikte Papa VII. Gregorius'u da kentten sürmüştü. VII. Gregorius, bir zamanlar Papalığın müttefiklerine karşı saldırılarından dolayı aforoz ettiği Robert Guiscard ile güneye gittikten bir yıl sonra esir tutulduğu Salerno'da Norman esaretindeyken ölmüştü.²¹ Papalık-Kutsal Roma Germen kavgasından her iki taraf da ağır yara almıştı. VII. Gregorius, Papalık makamından olmuş, IV. Heinrich ise kesin bir sonuç alamayıp oğlu V. Heinrich (öl. 1125)'e tahtı bırakmış ve 1106'da ölmüştü. 1122 yılında Alman Prenslerin İmparatoru zorlamasıyla Worms Konkordatosu (anlaşması) kabul edilmiş ve böylece atama tartışması sona ermişti.²²

Avrupa'yı Haçlı Seferlerine sürükleyen etkenlerden birisi de özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'yı istilalarıyla tesiri altına alan, sonrasında Frenk kültürünü ve Hristiyan dinini benimseyip Norman adını alacak olan Vikinglerdir. Onların bu istilaları Avrupa'nın sosyo-ekonomik yapısını ciddi şekilde menfi olarak etkilemiştir.²³

¹⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 38.

²⁰ Süleyman, *Birinci Haçlı Seferi*, 13.

²¹ Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması", 109; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/48.

²² Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması", 112; Davies, *Avrupa Tarihi*, 371.

²³ Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 33.

Vikingler, İskandinavya'dan çıkıp Kuzeydoğu İngilterede 866-954 yılları arasında adanın ciddi bir kısmını kendi idareleri altına almışlar, Fransa'nın kuzeyinde de IX. asır boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdi. Daha sonra 911 yılında liderleri Rollo (öl. 930)'nun Frank Kralı III. Charles (öl. 888) ile yaptığı barıştan sonra Fransa'nın Normandiya adını alacak olan kuzey kısmını yine Fransa'ya bağlı olmak kaydıyla yönetmişlerdi. Vikinglerin Avrupa'da 'altın çağı' denebilecek dönemi, 1016-1035 yılları arasında Büyük Knut (öl. 1035) zamanında gerçekleşmiş ve İngiltere, Danimarka, Norveç ve İsveç'i tek çatı altına almıştı.²⁴

Zaman içerisinde Normandiya'da nüfusun giderek artmasıyla sosyo-ekonomik krizler ve toprak paylaşımları söz konusu olmuştu.²⁵ Feodal toprak yapısı, kan davaları ve toprakların yetersizliği gibi sebepler, savaşçılıkta yetenekli olan macera ruhlu bu insanları başka alternatifleri düşünmeye itmişti. Viking kültüründen gelen deniz savaşçılığını terk eden ve artık at kullanarak savaşmayı öğrenen bu insanlar şanslarını Normandiya dışında aramaya başlamıştı.²⁶ Bu arayışların yoğunlaştığı yerlerden biri de Güney İtalya olmuştur.

İşte, yukarıda zikredilen Normandiya'daki bu çeşitli problemlerden dolayı bir çıkış yolu arayanların başında Hauteville hânesine mensup Tancred'in (ö.?) oğlu Robert gelmektedir.²⁷ Uzun süredir güçlü bir merkezî idareden yoksun olan İtalya, bu Norman reisi için son derece uygun bir coğrafyaydı. Esasen İtalya'da, daha öncesinde Norman kökenli savaşçılar bulunmuş ve burada ciddi nüfuzlar elde etmişlerdi.²⁸ Buna rağmen Robert, soydaşlarından farklı olarak Papalık ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu arasındaki rekabette yaptığı ustaca hamlelerle kendine güç devşirip rakiplerini de bertaraf ederek bilhassa İtalya'nın güneyinde hâkimiyet kurmuştu.²⁹ Bu dönemde Normanlar, Anadolu'da Türklerle meşgul olan Doğu Roma'yı Bari şehrini almak suretiyle İtalya'dan atmaya

²⁴ Fatih Şen, *Normanlar'ın Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri 1059-1130* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 4; Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 50.

²⁵ Süleyman, *Birinci Haçlı Seferi*, 15.

²⁶ Umut Başat, *Taranto Kontu Bohemond (Hayatı ve Faliyetleri)* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 3.

²⁷ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 4; Komnena, *Alexiad*, 41.

²⁸ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 8.

²⁹ Davies, *Avrupa Tarihi*, 366.

muvaffak olmuşlardı.³⁰ İlerleyen süreçte Müslümanların idaresinde olan Sicilya adasını da ele geçirerek, İtalya üzerinde güçlü bir devlet kurmuşlardı.³¹

Avrupa'nın Haçlı seferleri öncesinde sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyan bir diğer husus feodal toprak sistemidir. Köylü sınıfı toprağın gerçek mülkiyetini aileden belli kişiye devredebilmekte ve aile belli sayıdan fazla çocuk sahibi olamamaktaydı. Aile dışında kalan çocukların bir başka yerde iş ve arazi bulmak dışında bir seçeneği de kalmamaktaydı. Bu sistem ailenin en büyük erkek çocuğunun dışındakileri farklı arayışlara sevk etmekteydi. Dolayısıyla kardeşlerin bir kısmı kilise mensubu veya şövalye olurken, bu tür alanlarda kabiliyetleri veya imkânları bulunmayanlar ise işsiz, aç ve muhteris bir kitleyi teşkil etmekteydi. Kısacası bu topraklar söz konusu büyük kitleyi besleyemiyordu.³² Bu durum Avrupa için idarî anlamda büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Bu sebeple feodal yapının mağdur ettiği sınıflar Haçlı Seferlerinde öne çıkmıştır.³³

Neticede Avrupa'da siyasî otoritenin zayıflaması, kilisenin gücünün artması ve siyasete yön verecek duruma gelmesi, istilalarla merkezî yapıların güç kaybetmesi ve feodal toprak sisteminin doğurduğu birtakım menfi sonuçlar Haçlı seferlerinin başlamasında etkili olmuştur.

1.2. I. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NDA GENEL DURUM

Haçlı Seferleri öncesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasî, iktisadî, dinî durumu önem arz etmektedir. Roma İmparatorluğu, I. Teodosius (öl. 395)'un ölümüyle beraber ikiye ayrılmış, batı kısmı kısa sürede istilaya uğrayıp yıkılırken, imparatorluğun doğu kısmı ise varlığını sürdürmüştür. İmparator Arcadius (öl. 408)'la başlayan Doğu Roma İmparatorluğu, I. Justinianus (öl. 565) döneminde yapılan reformlar sonucu elinde bulundurduğu topraklara İtalya, Kuzey Afrika ve İspanya'nın bir kısmını da dâhil etmiştir. Bununla beraber Doğu Roma İmparatorluğu içerisinde beşinci yüzyılın sonundan başlayarak altıncı yüzyılda da

³⁰ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 23.

³¹ Şen, *Normanlar'ın Güney İtalya ve Sicilya'yı Fetihleri 1059-1130*, 124.

³² Kerim Köksal Kaya, *1. Ve 2. Haçlı Seferlerinde Türk İmajı* (Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 28.

³³ Güray Kırpık, *Haçlılar (1095-1120)* (Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 12.

devam eden büyük mezhep tartışmaları yaşanmıştır. İlerleyen süreçte İmparatorluk topraklarında i'tikâdî açıdan fûrû denebilecek tartışmalar meydana gelmiş, Aryuşçu, Nestûri,³⁴ Monofizit vs. gruplar arasında ciddi ayrışmalar söz konusu olmuştur.³⁵

Yedinci asra gelindiğinde, Doğu Roma için Sâsânî İmparatorluğu tehdit olmaya başlamıştı. Sâsânîler, 613 yılından başlayıp on yıllık bir süre zarfında Suriye, Filistin, Mısır, Ermenistan ve Anadolu'nun bir kısmını II. Hüsrev (öl. 628) döneminde ele geçirmiştir.³⁶

37

Şekil 4 II. Hüsrev Dönemi Sâsânî İmparatorluğu 620 Yılı

Bu süreçte Kudüs, 614 yılında şehirdeki Yahudilerin de yardımıyla Sâsânîlerce ele geçirilmişti.³⁸ Herakleios (öl. 641)'un tahta çıkmasıyla Sâsânîler,

³⁴ Kadir Albayrak, "Nesturilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/15-17.

³⁵ Gregory, *Bizans Tarihi*, 124; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1.6).

³⁶ Esko Naskali, "Sasaniler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/174-176.

³⁷ (Deviantart. 17 Mayıs 2020).

³⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Yayınları, 2019), 88; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/ 8.

on yıl boyunca işgal ettikleri bazı eyaletleri Doğu Roma'ya geri vermek zorunda kalmıştı. Sâsânîlere karşı kesin ve büyük zaferler kazanan Herakleios, Hristiyanlarca Hz. İsa'nın gerildiği çarmih olduğuna inanılan Kutsal Haç'ı Sâsânîlerden geri alıp Kudüs'e götürerek eski yerine yerleştirmiş, böylece Kudüs'ü ziyaret eden tek imparator olmuştur.³⁹ Herakleios, her ne kadar topraklarını geri kazanmış olsa da seferleri düzenlerken hazinesi yetersiz olduğu için kiliseye borçlanmak durumunda kalmıştı. Sâsânîlerle uzun süre devam eden savaşlar, Doğu Roma imparatorluğu'nu her yönden zayıflatmıştır.⁴⁰

Doğu Roma İmparatorluğu, Sâsânîlerle yaptıkları mücadelelerden sonra yıpranmış bir şekilde yeni bir problem olarak karşılarında Müslümanları bulmuştu. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ahirete irtihaline kadar bütün Arap Yarımadası'na hâkim olan Müslümanlar, I. Halife Hz. Ebû Bekir (632-634) döneminde Ridde savaşlarıyla siyasî istikrar noktasında ciddi sıkıntılar yaşasa da hâkimiyetini tekrar kurmuş ve kuzeye doğru yönelme imkânına sahip olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Müslümanlar, Mûte (8/629) Savaşı'nda ve Tebûk (9/630) Seferinde Doğu Roma ve ona tâbi olan Gassânîlerle karşı karşıya gelmişse de taraflar nihâî bir netice elde edememiştir. Ancak Hz. Ömer (634-644) döneminde Müslümanlar yarımadanın dışına harekâtlar düzenleyince Doğu Roma ile daha çetin bir mücadele kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda iki taraf 636 yılında Yermük'te karşı karşıya gelmiştir. Doğu Roma ordusu, savaşın ilk merhalelerinde ciddi ilerleme kaydederek Müslümanlara karşı üstünlük sağlamıştı. Müslüman ordu içerisindeki Lahm ve Cüzâm gibi kabileler, savaşın çetin geçtiği safhalarda disiplinlerini kaybederek yerlerini terk etmişti. İslâm ordusu içindeki bu bozgun, Hâlid b. Velîd (öl. 20/642)'in yüksek askerî dehası ve taktik becerisi sayesinde engellenmiş, Müslümanlar savaşta dengeyi sağlamıştır.⁴¹ İlerleyen safhalarda Doğu Roma ordusu içindeki yorgunluk, yıpranmışlık, maaşların ödenememesi, farklı milletlerden olması, Suriye kökenli birliklerin Arap asıllı olması ve Monofizit inancına mensup olmalarından dolayı taraf değiştirmeleri gibi birçok sebepten ötürü başta üstün gelmelerine rağmen

³⁹ Işın Demirkent, "Herakleios", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/ 210-215; Gregory, *Bizans Tarihi*, 179.

⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/9.

⁴¹ Mustafa Fayda, "Yermük Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/485-486.

kalabalık Roma ordusu mağlup olmuştur.⁴² Bu zaferle Müslümanlara Suriye'den Mısır'a kadar olan toprakların yolu açılmış, iki yıl sonra Kudüs, Müslümanlar tarafından eman yoluyla fethedilmiştir.⁴³

İslâmî fetihler sonucunda Mısır, İslâm idaresine geçmiş,⁴⁴ ilerleyen İslâm fetihleriyle birlikte Doğu Roma İmparatorluğu kalıcı olarak Levant'ı kaybetmiştir. Dönem dönem bu bölge için birtakım girişimler olsa da çeşitli sebeplerle bu teşebbüslerden istenilen sonuç elde edilememiştir.

Haçlı seferleri öncesinde XI. yüzyılda Doğu Roma açısından Güney İtalya ve Balkanlarda ciddi sorunlar meydana gelmiştir. İmparator Konstantinos Dukas (öl.1095)'ın iktisadî sebeplerle ordusunu küçülttüğü sırada Norman reisi Robert Guiscard, Güney İtalya'da 1059-1071 arası dönemde, Doğu Roma'ya karşı büyük başarılar elde etmişti. Aynı şekilde Deşt-i Kıpçak'ta Kuman baskısı sebebiyle çok sayıda topluluk Tuna'yı aşp Balkanlarda karmaşaya sebep olmuştu.⁴⁵ Ayrıca bu dönemde Doğu Roma İmparatoru II. Basileios'un (öl.1025), doğu sınırlarını güvence almak için Vaspurakan Ermeni Devleti'ni kendi hâkimiyetine alma düşüncesini halefleri yerine getirmiştir.⁴⁶ Doğu Roma orduları, 1064 yılında Ani şehrine girerek bu bölgede hüküm süren Ermeni Krallığı'na son vermişlerdir.⁴⁷

XI. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu için yıkıcı hadiselerin en büyüklerinden birisi meydana gelmişti. 1040 yılında Horasan bölgesinde devletleşen Selçuklu Türkleri, kısa sürede İran ve çevresinde hakimiyeti kurmuştu. 1068'de Niksar'a, 1069'da Konya'ya ve 1070'te Denizli'ye kadar ulaşan Türk akıncıları,⁴⁸ Anadolu'daki Doğu Roma varlığını tehdit etmeye başlamıştı. Aynı dönemde Güney İtalya'da Normanlarla meşgul olan İmparatorluk, doğudan gelen büyük tehlikeyi bir an önce bertaraf etmeye karar vermişti. Konstantinos Dukas'ın 1067'de ölümü sonrası saltanat naibesi Eudokia, General Romanos Diogenes (öl. 1072) ile evlenmiş ve onu imparatorluğa

⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/13.

⁴³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 103; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/3.

⁴⁴ Ahmet Önkal, "Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/79-81; Gregory, *Bizans Tarihi*, 185.

⁴⁵ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 18.

⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/27.

⁴⁷ Urfalı Mateos, "*Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*", çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Yayınları, 2019), 81.

⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/48.

yükseltmişti. Romanos Diogenes Türk akınlarını kalıcı olarak durdurmak için Peçenek, Oğuz, Kuman, Norman⁴⁹ ve Ermenilerden oluşan ve sayıları yüz bini bulan bir orduyla doğuya doğru hareket etmiştir.⁵⁰ İmparatorun öncelikli hedefi yeni kaybedilen Ermenistan bölgesini geri almaktır.⁵¹

O sırada Halep'te Mısır üzerine gerçekleştirmeyi düşündüğü seferle meşgul olan Sultan Alparslan (1063-1072), ordusunu Doğu Roma kuvvetlerini karşılamak üzere Van gölünün kuzeyindeki Ahlat'a doğru sevk etmişti. Tarafların karşı karşıya gelmesinden hemen önce Selçuklular tarafından İmparatora sulh teklifi gitmişti. Diogenes, gelen sulh teklifini kendinden emin bir şekilde reddetmişti.⁵² Taraflar, 26 Ağustos 1071 günü Malazgirt meydanında savaşa tutuşmuş, Türkler kendisinden oldukça kalabalık olan Doğu Roma ordusunu imha etmişti.⁵³ Bu hezimette Kıpçak ve Peçeneklerin saf değiştirmesi ve Doğu Roma ordusunun farklı milletlerden oluşması da etkisi olmuştur. İmparator Diogenes, Selçuklularla çarpışarak esir düşmüş, ağır bir anlaşıma sonrasında serbest bırakılmıştır.⁵⁴ Konstantinopolis'e dönen Diogenes, burada üvey oğlu Mikhael ve eşi Eudokia'nın tertiplediği komployla devrilmiş, tahta çıkan Mikhael Dukas, Diogenes'in gözlerine mil çektirmiştir.⁵⁵

1078 yılında ise Doğu Roma, İmparator Michael Dukas (öl. 1090)'ın yönetiminin zayıflığı sebebiyle bir dizi askerî darbelerle karşı karşıya kalmıştır. Birbiri ardına meydana gelen darbelerden sonra Alexios Komnenos (öl. 1118) tahtı ele geçirmiştir. Bu karmaşık süreçten istifade eden Kutalmışoğlu Süleyman Şah (1077-1086) liderliğindeki Türkler, Batı Anadolu ve Marmara bölgesinde genişleme imkânı bulmuşlardı.⁵⁶

⁴⁹ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 1/19.

⁵⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/48.

⁵¹ Emrah Canatan, *Danışmendli-Haçlı Münasebetleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 14.

⁵² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 57.

⁵³ Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 143; Kemâlüddîn İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 29.

⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 61.

⁵⁵ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 19; Gregory, *Bizans Tarihi*, 287; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 319.

⁵⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 324; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 1/21; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 85.

Alexios tahta çıktığında Balkanlara çıkartma yapan Robert Guiscard liderliğindeki Normanlarla uğraşmak durumunda kalmıştı. Doğu Roma-Norman çatışması başlangıçta Normanların lehine olmuştu. 1081’de, Aleksios ve ordusu Draç’ta Normanlarla karşı karşıya gelmiş ve İmparator Alexios Robert Guiscard’a mağlup olmuştu.⁵⁷

Draç’taki mağlubiyetinden dersler çıkaran Alexios, müşkül durumda olduğu için Normanlara karşı Venedik’ten yardım alma yoluna gitti. Bu sayede Normanların denizden bağlantısını keserek Balkanlardaki dengeyi lehine çevirdi. Bir dizi hazırlıktan sonra harekete geçen İmparator Alexios, Balkanlarda kısa bir süre hüküm süren Normanları kesin bir şekilde mağlup etti. Böylece Normanlar, Balkanlarda elde ettikleri kazanımları kısa zamanda neredeyse tümünden kaybederken diğer taraftan Alexios, Balkanlardaki Norman tehlikesini büyük ölçüde bertaraf etmiş oldu.⁵⁸

Karmaşık bir dönemde iktidara gelen İmparator Alexios, hâkimiyetini ince bir siyaset üzerine kurmuş, düşmanlarını birbirine kırdırmakta çok başarılı olmuştur. Aleksios, Norman reisi Robert Guiscard’a karşı Venedik’i, Çaka Bey (ö.488/1095 ?)’e karşı Kılıç Arslan’ı, Peçeneklere karşı Kumanları kullanmış ve siyasetinde muvaffak olmuştur. Haçlı seferleri döneminde ise Türklere karşı Haçlıları, Haçlı Devletlerine karşı da Türkleri kullanma siyasetini ustalıkla sahneye koymuştur.⁵⁹ Ayrıca Alexios, Haçlı seferlerinin başlamasıyla Doğu Roma İmparatorluğu’nun ömrünü uzatacak reformlara başlama imkânı bulmuştur.⁶⁰

Görüldüğü üzere Doğu Roma İmparatorluğu, Haçlı Seferlerinin hemen öncesinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalırken bunlarla mücadele noktasında oldukça yıpranmış ve güç kaybetmiştir. Bununla birlikte büyük devlet olma hüviyetini devam ettirmiş ve problemlerini halletme noktasında önemli mesafe katetmiştir.

⁵⁷ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 36; Komnena, *Alexiad*, 144.

⁵⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 331; Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 44; Genç, *Albertus Aquensis’in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 37.

⁵⁹ Serkan Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 18.

⁶⁰ Gregory, *Bizans Tarihi*, 301.

1.3.1. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ İSLAM DÜNYASINDA GENEL DURUM

Doğu Roma İmparatorluğu'nun yukarıda da belirtildiği üzere inhitatının olduğu dönem aynı zamanda Müslümanların yükselişinin olduğu dönemdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebû Bekir döneminde Ridde Savaşları'nın ardından iç bütünlüğünü tekrardan tesis eden Müslümanlar, Sâsânîler ve Doğu Roma üzerine seferlere başlamıştır.⁶¹

Hz. Ömer döneminde iç sorunlarla enerjisini harcamayan Müslümanlar, kuzey komşuları üzerine seferlere hız kesmeden devam etmiştir. 636 yılında Kâdisiye Savaşı'nda Sâsânîler, Yermük Savaşı'nda da Doğu Romalılar büyük bozguna uğratılmıştır. Kâdisiye Savaşı'yla Sâsânîler yıkılma sürecine girerken, Yermük Savaşı'yla Suriye, Filistin ve batıda Mısır'dan başlayarak Kuzey Afrika boyunca uzayan toprakların kapıları Müslümanlara açılmıştır.⁶²

Hz. Ömer'den sonra halife seçilen Hz. Osman (644-656) döneminde fetihler devam etmiş, Ermeniyeye, Gürcistan, Azerbaycan, Horasan, Kirman gibi birçok bölgeye seferler düzenlenmiştir.⁶³ Hz. Osman'dan sonra her ne kadar Hz. Ali (656-661) halife olduysa da dönemin Şam Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680) ile arasında çıkan iç savaş sebebiyle Müslümanların fetihleri durmuştur. Müteakip yıllarda Hz. Ali'nin de Hâricîler tarafından katledilmesiyle iktidarı ele geçiren Muâviye b. Ebû Süfyân, güçlü bir idare kurarak kısa zamanda İslâm devletinin fetihlerine devam etmişti. Ukbe b. Nâfi'⁶⁴ (öl. 60/682) komutasında Kuzey Afrika, Mûsâ b. Nusayr (öl. 95/717) ve Târık b. Ziyâd (öl. 98/720) komutasında İberya,⁶⁵ Kuteybe b. Müslim⁶⁶ (öl. 93/715) komutasında Türkistan

⁶¹ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101-108.

⁶² Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/ 44-51.

⁶³ İsmail Yiğit, "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 33/438-443.

⁶⁴ Nadir Özkuyumcu, "Ukbe b. Nâfi'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/64-66.

⁶⁵ Câsim el-Ubûdî, "Mûsâ b. Nusayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/224-225.

⁶⁶ İsmail Yiğit, "Kuteybe b. Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/490-491.

fethedilmişti. Abdurrahman el-Gâfikî ⁶⁷ (öl. 110/732) komutasındaki İslam orduları Fransa içlerindeki Tours'a kadar ilerlemişti. Konstantinopolis, Muâviye b. Ebû Süfyân ve Süleyman b. Abdülmelik (715-717) dönemlerinde kuşatılmış, ancak çeşitli sebeplerle alınamamıştı. Emevîler döneminde İslam devletinin sınırları batıda Pirene dağlarına doğuda İndus nehrine, kuzeyde Kafkasya'ya güneyde ise Sûdân içlerine kadar yayılmıştı.⁶⁸

749 senesinde uzun bir ihtilal hazırlığı sürecinin sonunda, zamanla Emevîlere karşı oluşan muhalefetin de desteğini alan Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed (750-754) büyük bir isyanın başarıya ulaşmasıyla Kûfe'de kendine biat almıştı.⁶⁹ Bir yıl sonra Emevîlerin iktidarı devrilip Abbâsîler iktidara gelmişti. Bu olaydan sonra İber yarımadasında Abbâsîlerin takibatından kaçan I. Abdurrahman (756-788) 756 yılında İspanya'da Endülüs Emevî Devletini kurmuştur.⁷⁰ Abbâsîler döneminde fetihler haleflerinin dönemindeki gibi olmamış, doğal sınırlarına ulaşan Abbâsîler özellikle kültür ve medeniyet noktasında ilerlemeler kaydetmiştir. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbâsîler gerileme evresine girmiş, değişen iç dinamiklerle merkezî otoritenin zamanla zayıflamasından dolayı devlet içerisindeki emîr ve komutanlar merkezden bağımsız hareket etme fırsatı bulmuştur. X. yüzyıla gelindiğinde Abbâsî iktidarının nüfuzu başkent Bağdat ve çevresiyle sınırlı hale gelmişti.⁷¹

Emevî İslâm Devleti döneminde İspanyol Galiçya'sı hariç bütün İberya'ya hâkim olan Müslümanlar, 756 yılında I. Abdurrahman liderliğinde Endülüs Emevî devleti olarak yarımada İslâm hâkimiyetini kurmuşlardı. X. yüzyıl sonlarına kadar İber yarımadasının hâkimi olan Endülüs Emevîleri, III. Abdurrahman (929-961) döneminde en parlak devrini yaşamıştı. X. yüzyıl sonlarında başlayan isyanlarla merkezî otoritesi zayıflayan Endülüs Emevîleri 1031'de yıkılırken, bu süreçte ortaya çıkan çok sayıda 'Tâife' (Mülûkü't-Tevâif adı verilen Endülüs'teki

⁶⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman el-Gâfikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/162.

⁶⁸ İsmail Yiğit, "Emevîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/ 87-104.

⁶⁹ Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilâli* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 108.

⁷⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/147-150.

⁷¹ Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/496-500.

şehir devletleri) aralarındaki savaşlarla gücünü tüketmiş, zayıf kaldıkları için kuzeydeki Leon, Castilla ve Aragon krallıkları için kolay birer hedef haline gelmişlerdi. Büyük öneme sahip Tuleytula (Toledo) şehri, bu iç karışıklık döneminde Castilla Kralı VI. Alfonso (öl. 1109) kumandasındaki ordu tarafından 1085 yılında işgal edilmişti.⁷² Sonraki yıllarda Mağrip kökenli Murâbıtlar Endülüs'ten gelen yardım çağrılarına kulak vermiş ve Yûsuf b. Tâşfîn (1073-1106)⁷³ komutasındaki Müslümanlar, sayıları elli bini bulan VI. Alfonso komutasındaki Haçlı koalisyon ordusunu Zellâka savaşında imha etmişti.⁷⁴ Bu savaşla bir süre taraflar kendi bölgelerine çekilmiş, ancak ilerleyen yıllarda İspanyol krallıklarının güneye ilerleyişi devam etmiştir. Başta Papa VII. Gregorius, sonrasında da II. Urbanus (öl. 1099), krallıkları 'Reconquista' ya teşvik etmiş ve seferlere katılanlara maddî yardımlarda bulunmuştur.⁷⁵

Sicilya, Ağlebîler tarafından seksen yıla yakın bir süre zarfında fetih hareketiyle Müslümanların eline geçmiştir.⁷⁶ Zamanla iç sıkıntılar ve Fâtımîlerle mücadeleler sonrasında zayıflayan Sicilya'daki İslâm hâkimiyetine, Robert Guiscard döneminden başlayıp II. Roger (öl. 1154) dönemi içerisinde Normanlar tarafından son verilmiştir.⁷⁷

XI. yüzyıl başlarında Cend şehrinde güneye doğru çeşitli sebeplerle yayılmaya başlayan Selçuklular, Hazar-Karahanlılar-Gazneliler çemberinde bir süre denge politikası yürüterek burada tutunmaya çalışmıştır. Ancak şartlar Selçukluları Horasan üzerinde Gaznelilerle karşı karşıya getirmiş, 1040 yılında cereyan eden Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri mağlup eden Selçuklular Horasan bölgesinde devlet kurmuşlardır. Selçuk Bey'in torunu Tuğrul Bey (1037-1063), liderlik özelliğiyle diğer aile bireylerinden daha öne çıkmıştır. Devletin askerî faaliyetlerinin başında bulunan kardeşi Çağrı Bey (1040-1060), başta

⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016), 8/315: Davies, *Avrupa Tarihi*, 374.

⁷³ Mehmet Özdemir, "Yûsuf b. Tâşfîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/30-32.

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/324.

⁷⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/71.

⁷⁶ Abdülkerim Özeydın, "Ağlebîler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/475-478; Mevlüt Poyraz, "Müslümanların İtalya Yarımadası'ndaki Fetihleri ve Kurdukları Emirlikler", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2017): 40.

⁷⁷ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 112.

Anadolu olmak üzere birçok bölgeye yapılan seferleri yönetmiştir. Selçuklular kısa zamanda İran'a hâkim olmuş, 1055 yılında Abbâsî Halifesini esaret altına alan Şîî Büveyhîleri bertaraf ederek Bağdat'ı ele geçirmiş ve İslâm dünyasında büyük itibar elde etmiştir.⁷⁸

Anadolu içlerine akınlar düzenleyen Türkler, daha önce karşılaşılmamış taktik ve teknikleriyle Doğu Roma ve Ermeniler üzerinde hayretler uyandırmışlardı. Dönemin tarihçileri tarafından uzun saç örgüleri, ok ve yaydan ibaret silahları,⁷⁹ kanatlı yılanlar, kana susamış yırtıcı hayvanlar⁸⁰ gibi muhataplarında dehşet uyandıran bir şekilde tasvir edilen Selçuklular, Doğu Roma İmparatorunu tedirgin etmiş, bunun üzerine İmparator Romanos Diogenes, yaklaşan Türk tehdidine karşı sayısı yüz bini bulan ordusuyla Ermenistan istikametine doğru harekete geçmiştir.⁸¹

Bu sırada Mısır seferi için Halep'te bulunan Sultan Alparslan, Diogenes'i karşılamak üzere harekete geçmiştir. Selçuklular daha önceki Anadolu'ya yaptıkları seferlerde Anadolu hakkında ciddi malumatlar edinmişlerdi. Meşhur Türk kumandanı Afşin Bey (öl. 456/1078), Doğu Romalıları “*savaş kabiliyetlerinden mahrum ve kadınlaşmış insanlar*”⁸² şeklinde Sultan Alparslan'a tasvir etmiştir. Selçuklular, haklarında ciddi malumat sahibi olduğu Doğu Roma ordusu ile 1071'de Malazgirt'te karşı karşıya gelmiştir. Selçuklular, Fâtımîlerle savaş durumunda olduklarından dolayı aynı anda iki cephede mücadele etmek zor olacağı için sulh yolunu aramışlardır. Diogenes kendisine gelen elçi heyetine: “*Hemedan'ın soğuk olduğunu öğrendik. Biz İsfahan'da ve hayvanlarımız da Hemedan'da kışlarız*”, demiş, İmparator Diogenes'in bu sözlerine karşılık Türk elçisi: “*Hayvanlarınız orada kışlar, ama sizin nerede kışlayacağınızı bilemem*”, tarzında çok manidar bir cevap vermiştir.⁸³ Tarafların sulh girişimleri bu şekilde olumsuz sonuçlanınca 26 Ağustos günü iki ordu Malazgirt ovasında savaşa

⁷⁸ Faruk Sümer, “Tuğrul Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/344-346; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim (İstanbul: TTK Yayınları, 2006), 15.

⁷⁹ Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 46.

⁸⁰ Urfalı Mateos, “*Vekayi-Nâmesi*”, 48.

⁸¹ İbrahim Kafesoğlu, “Alparslan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1089), 2/526-530.

⁸² Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 46.

⁸³ Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 57.

Uvakoğlu Atsız Bey (öl. 457/1079) komutasındaki Selçuklu ordusu Suriye üzerine büyük seferler icra etmiş ve 1071’de Kudüs’ü, 1076’da Dımaşk’ı ele geçirmişti.⁸⁸ Ancak aynı yıl Mısır üzerine sefer düzenlense de başarılı olamamıştı.⁸⁹

Sultan Melikşah (1072-1092) döneminde Selçuklular, Levant’tan Mâverâünnehir’e kadar olan bütün bu coğrafyayı Selçuklu ailesi içerisindeki üyelerle bölüşmüş bir şekilde yönetmiştir. Geniş topraklara sahip olan Selçuklu beyleri dönem dönem karşı karşıya gelmişti. Selçuklu ailesi içerisindeki ilişkiler çoğu kez pamuk ipliğine bağlı olmakla beraber zaman zaman bu hassas denge bozulabiliyordu.

Süreç içerisinde ortaya çıkan çıkar çatışmaları, Anadolu üzerinde büyük hâkimiyet kurmuş olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile Suriye ve Filistin’e hâkim olan Tâcüddevle Tutuş (1079-1095)’u Halep üzerinde karşı karşıya getirmişti. Ayn Saylam⁹⁰ mevkiinde cereyan eden savaşta bazı emîrlerin de taraf değiştirmesiyle Tâcüddevle Tutuş Süleyman Şah’ı mağlup etmişti.⁹¹ Süleyman Şah bu savaşta ölümlen, tanınmaz hale gelen naaşını ayaklarından tanıyan Tâcüddevle Tutuş, uzak kuzeni için “*sizlere zulmettik; sizleri uzaklaştırdık ve öldürdük*”, şeklinde hayıflanarak ardından yas tutmuştur.⁹²

Sultan Melikşah⁹³ ve kudretli vezîri Nizâmülmülk (öl. 470/1092)’ün art arda vefatıyla Selçuklunun güçlü merkezî otoritesi derinden sarsılmıştır.⁹⁴ Bu ölümlerle beraber sonu gelmez taht kavgaları başlamıştır. Melikşah’ın kardeşi Tutuş⁹⁵, Selçuklu tahtına sahip olmak için yeğeni Berkjaruk (1094-1104) ile mücadeleye girmişti.⁹⁶ Bu bağlamda Azerbaycan, Cezîre ve Irak’ı ele geçirip⁹⁷

⁸⁸ İbnü’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 8/283; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 25.

⁸⁹ İbnü’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 8/286; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 25.

⁹⁰ İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb*, 58; Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 104.

⁹¹ İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb*, 59; Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 105.

⁹² İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb*, 59; Turan, *Selçuklular zamanı Türkiye*, 105.

⁹³ Abdülkerim Özeydın, “Melikşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/54-57.

⁹⁴ Abdülkerim Özeydın, “Nizâmülmülk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/194-196.

⁹⁵ Abdülkerim Özeydın, “Tutuş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/446-449.

⁹⁶ Abdülkerim Özeydın, “Berkjaruk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/514-516.

⁹⁷ İbnü’l-Adîm, *Zübdetü’l-Haleb*, 8/380.

kendi adına hutbe okutmuştu.⁹⁸ Ancak 1095 yılında yeğeni Berkyaruk'la Rey'de yapılan savaşta öldürülmüştü. Berkyaruk, Selçuklu tahtına aday bir diğer amcası olan Arslan Argun (öl. 472/1097)'a karşı da galip gelerek Selçuklu tahtında hâkimiyetini korumuştur.⁹⁹

Ancak iç savaş diğer kardeşler arasında uzun yıllar devam etmiştir. Babalarının Suriye üzerindeki mirası için Tutuş'un oğulları Rıdvan (1095-1113) ve Dukak (1095-1104) da kendi aralarında tıpkı uzak kuzenleri gibi savaşa tutuşmuştur.¹⁰⁰ Kavgalı kardeşler birbirlerine galebe çalmak için çeşitli ittifak arayışlarına da girmişlerdir. Hatta Rıdvan, babasının ve amcalarının en çetin düşmanlarından olan Fâtımîlerle iş birliği yoluna gitmiştir. Bu kapsamda muhtelif yardımlar karşılığında hutbeyi Fâtımîler adına okutmuştur.¹⁰¹

Haçlı seferleri arifesinde İslam dünyası, yukarıda ifade edildiği üzere Endülüs ve Sicilya üzerinde gerileme sahfasında bulunurken, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır gibi bölgelerde güçlü siyasî yapılardan mahrum durumdaydı. Sultan Melikşah'ın vefatına kadar Anadolu'dan Mâverâünnehir'e, Filistin'den Gürcistan'a kadar oldukça geniş coğrafya Selçuklular tarafından güçlü bir merkezî otoriteyle idare edilirken, Sultan Melikşah'ın vefatıyla bu bölgelerde siyasî bütünlük bozulmuş ve Haçlı Seferleri öncesinde kargaşanın hüküm sürdüğü bir sürece girilmiştir.

⁹⁸ Nadir Karakuş, *Haşhaşiler* (İstanbul: Mânâ Yayınları, 2018), 19.

⁹⁹ Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 40; Nadir Karakuş, *Haşhaşiler*, 19.

¹⁰⁰ Ali Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/49-50.

¹⁰¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 36.

İKİNCİ BÖLÜM

I. HAÇLI SEFERİNİN BAŞLANGICINDAN III. HAÇLI SEFERİNİN SONUNA HAÇLI SEFERLERİ

2.1. I. HAÇLI SEFERİ

2.1.1 I. Haçlı Seferi Fikri

Orta Çağ'a damgasını vuran ve İslâm dünyasında derin etkiler bırakan Haçlı Seferlerinin fikrî altyapısı Papa VII. Gregorius döneminde ortaya çıkmıştır. Bu fikrin kabul görüp yayılmasında hem Avrupa hem de Doğu Roma'nın içinde bulunduğu durumun etkisi vardır. Hristiyan Avrupa'nın sosyo-ekonomik durumu ve İber yarımadası ile Sicilya üzerinden İslâm tehdidini hisseden Katolik Avrupalılar yanında muhteris tavır içinde olan Papalığın politikaları bu seferin başlıca etkenlerindendir.

Doğu Roma impatorluğu ise, Selçukluların akınlarından, Kuzey Tuna'dan gelen istilalardan, Norman tazyikinden ve siyasî krizlerden dolayı zayıf düşmüştü. Bu etkenlerden dolayı ciddi asker açığı ortaya çıkan Doğu Roma İmparatorluğu, bu boşluğu paralı askerlerden doldurmak istemiştir. Bu talebi ilk İmparator VI. Mikhael Dukas, Papa VII. Gregorius aracılığıyla Avrupalılara iletti.¹⁰² Bir diğer paralı asker yardım talebi, İmparator Alexios Komnenos tarafından hac ziyaretinden dönen Robert de Flandre (öl. 1111)'ye yapılmıştı.¹⁰³ Robert de Flandre'nin Papalığı ziyaretinde iletilen bu talepler Papa VII. Gregorius tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Dönem dönem bazı hacı toplulukları kutsal topraklara ziyaretler de gerçekleştirmekteydi.¹⁰⁴ Bu hacıların güvenliğinden

¹⁰² Birsell Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006), 2.

¹⁰³ Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 45; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 34.

¹⁰⁴ Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 1018), 76.

endişe duyan ve kutsal topraklara hâkim olma hayalini kuran Papalık için bu yardım talepleri bulunmaz bir fırsat olmuştu.¹⁰⁵

Haçlı Seferi fikrinin oluşumunda diğer etkenlerden birisi de Cluny Tarikatı olmuştur. X. yüzyılda Fransa'nın Burgundy bölgesinde ortaya çıkan bu tarikat XI. yüzyılda iki yüzden fazla şubeye ulaşmıştı. Cluny Hareketi, hareket tarzı noktasında seküler dünya ile köprü kurup fikirlerini herkese aşılarmaya çalışmıştı. Reform Hareketlerinin toplumda canlandırdığı dinî duygular ve Kudüs sevgisi, yavaş yavaş tutkuya dönüşmüştü. Vaizler, dinî heyecanı artırmak ve duyguları çoşturmak için İncil'den aldıkları savaş ve kahramanlık hikayelerini halkın anlayacağı şekilde anlatmaktaydı.¹⁰⁶ İlk Haçlı Seferi fikrinin sahibi VII. Gregorius ve ilk seferi başlatan II. Urbanus da bu tarikata mensuptu. Ayrıca II. Urban döneminde tarikat, en güçlü dönemini yaşamaktaydı.¹⁰⁷

108

Şekil 6 1096- Clermont Konsili-Fransa

¹⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/77.

¹⁰⁶ Canatan, *Danışmendli-Haçlı Münasebetleri*, 27.

¹⁰⁷ Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 33.

¹⁰⁸ (Wikipedia 21 Şubat 2021)

2.1.2. I. Haçlı Seferi Çağrısı ve Katılımları

I. Haçlı Seferi'ni başlatacak kişi olan Papa II. Urbanus, Kasım 1095 senesinde kapsamlı bir konsil için Fransa'nın Clermont şehrine gitmişti. Birçok ana başlıkta farklı gündemi olan konsile, üç yüzden fazla kilise mensubu iştirak etmişti. Konsilde genel konuların yanında,¹⁰⁹ ruhanilerin dünyevî makamlar tarafından tayini, ruhanî makamların para karşılığı elde edilebilmesi, papazların evlenmemeleri gibi konular görüşülmüştü. Yine bu konsilde Fransa Kralı I. Philippe (öl. 1108) zina suçu nedeniyle aforoz edilmişti.¹¹⁰

Bu görüşmeler sırasında en önemli konu olarak Papa II. Urbanus, Hristiyanlarca kutsal kabul edilen topraklara 'Kutsal Sefer' çağrısında bulunup 'kâfirlerden ve tanrının düşmanlarından' Kudüs'ü kurtarma çağrısı yapmıştı. Sefere katılanların geçmiş bütün günahlarının affolunacağı, ayrıca kendilerini kutsal topraklarda baldan ırmaklarla ödüllendirileceği ilan edilmişti. Papa II. Urbanus'un yaptığı vaaz dinleyicilerde derin coşku uyandırmıştı. Sözleri sık sık "deus le volt!" (Tanrı böyle istiyor!) sloganlarıyla kesilmişti.¹¹¹

Bu kutsal çağrının böyle büyük teveccüh görmesinin bir sebebi de halkın içinde bulunduğu sıkıntılı durumdu. Uzun yıllar süren Viking ve Norman istilaları arazileri tahrip etmiş, Feodal derebeyleri halka büyük zorluklar çıkartmıştı. Ayrıca eşkiya ve asker kaçakları halkın güvenliğini tehdit ediyordu. Papalığın hem dünyevî hemde uhrevî vaatleri çoğu kimse için umut olmuştu.¹¹² Ayrıca bu çağrının hızlı bir şekilde yayılmasında keşiş Pierre l'Hermite (öl. 1115) gibi güçlü hatiplerin ciddi katkısı olmuştu. Keşiş Pierre'in çağrılarından dolayı birçok soylu seferlere katılma kararı almıştı.¹¹³

Yoğun dinî propagandaya rağmen seferlere katılımda büyük krallar düzeyinde iştirak olmamıştı. İspanyol krallıkları Reconquista ile meşguldü. Fransa Kralı I. Philippe zina suçundan aforoz edildiği için seferlere katılamamıştı. İngiltere ise kendi iç sorunlarıyla meşguldü. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu

¹⁰⁹ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 47.

¹¹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/84.

¹¹¹ Anonim *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 50; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/85; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/54.

¹¹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/89.

¹¹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/96.

da atama krizi sebebiyle seferlere iştirak etmedi. Dolayısıyla seferlere katılım soylu sınıflar açısından kont ve dükler düzeyinde olmuştı.

Sefere katılan kayda değer isimler şunlardır: Papa II. Urbanus tarafından başkomutan unvanıyla seferin lideri ve kilisenin temsilcisi olarak Puy Piskoposu Adhemer de Monteil (öl. 1098),¹¹⁴ Fransa Kralı I. Philippe'in kardeşi Hugh de Vermandois (öl. 1101), aşağı Lorraine Kontu Godefroi de Bouillion (öl. 1100), Godefroi'nin kardeşi Baudouin (öl. 1118), Toulouse Kontu IV. Raymond de Saints-Gilles (öl. 1105), Flandre Kontu Robert, İngiltere Kralı I. William'ın kardeşi ve Normandiya Kontu Robert (öl. 1134), Apulia ve Calabria Dükü Robert Guiscard'ın oğlu Otranto hâkimi Bohemond ve yeğeni Tancred (öl. 1112), İngiltere Kralı I. Henry'nin yeğeni ve Champagne Kontu Etienne de Blois (öl. 1102) sefere katılan en önemli isimlerdendir.¹¹⁵

Seferlere katılanlar içerisinde dinî dinamikleri en çok öne çıkanlardan birisi de Toulouse Kontu Raymond'tu.¹¹⁶ Aşağı Lorrain Dükü Godefroi de Bouillon, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu içindeki Yahudilere takibâtı ve baskıları ile öne çıkmıştı.¹¹⁷

2.1.3. I. Haçlı Seferi Askerî Harekâtı

Kudüs'e doğru yola çıkan ilk grup, keşiş Pierre l'Hermite ve onunla hareket eden bazı Alman soyluları ile muharip olmayan sivillerdi. 'Halkın Haçlı Seferi' adını alan bu Haçlı Seferi sırasında birçok yağma ve talan gerçekleşmişti. Bu grup Haziran 1096'da Belgrad'a ulaşmış ve burada da birçok yağmada bulunmuşlardı.¹¹⁸ Daha sonra Konstantinopolis'e gelen bu ilk Haçlı grubu, İmparator Alexios tarafından ana ordunun beklenmesi tavsiye edildiyse de bu tavsiyeye uyulmayıp Anadolu yakasına geçmişlerdi.¹¹⁹ İznik istikametine doğru hareket eden bu grup Drakon köyü yakınlarında daha önce hiç karşılaşmadıkları Türkler ve onların askerî taktikleri karşısında darmadağın olmuş ve kılıçtan

¹¹⁴ Kırpık, *Haçlılar (1095-1120)*, 57.

¹¹⁵ Muharrem Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 25; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/56.

¹¹⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 42.

¹¹⁷ Alpaslan Pata, *Yahudi Kroniklerinde Haçlılar* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 57; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/72.

¹¹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/98.

¹¹⁹ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 61.

geçirilmişlerdi. Keşiş Pierre ile çok az sayıda kişi Konstantinopolis'e kaçıp canını kurtarabilmişti. Böylece 'Halkın Haçlı Seferi' bu şekilde son bulmuştur.¹²⁰

Heyecanlı ve düzensiz ilk grubun girişiminden sonra 1097'nin başında seferin asıl muharip gücü olan yüz bin¹²¹ kişilik Haçlı ordusu Konstantinopolis'e gelmişti. Runciman'ın farklı iddialarına rağmen¹²² bütün Haçlı liderleri Doğu Roma İmparatoru Alexios'a biat yemini etmişti.¹²³ Anlaşma gereği Haçlı komutanları imparatora sadakatlerinden dolayı çeşitli yardımlara mazhar olacak, bunun karşılığında da Müslümanlardan alınan şehirler Doğu Roma İmparatorluğuna terk edilmesi üzerine söz verilmişti. İmparator Alexios da Haçlılarla birlikte Anadolu'ya geçip savaşmayı düşünmüştü. Ancak Latinlerin maddî hırslarından dolayı her türlü kötülüğü yapabilmelerinden şüphe duyarak onlara güvenmemiş ve Haçlılarla birlikte Türklere karşı savaşmaktan vazgeçmişti.¹²⁴

Haçlı liderlerinin İmparator Alexios'a biat yeminleri alındıktan sonra sefer planları uygulamaya konmuştu. İmparator Alexios, Anadolu yakasına geçilmeden önce Frenk liderlerini haklarında pek bir şey bilmedikleri Türkler hakkında uyarılmış: *"Bugüne kadar kendine rakip olacak kimse bulamadınsa, şimdi bu fırsatı bol bol bulacaksın. Sana şu öğüdü vermek isterim: savaş için dizilen ordunun saflarının ne sonunda ne de başında ol; bunun aksine ordunun orta yerinde dur. Çünkü ben Türklerle uzun süre savaştım ve onların yöntemi hakkında deneyimim vardır."* demiştir.¹²⁵

Haçlı orduları Anadolu'ya geçtikten kısa süre sonra İznik şehrini kuşatmaya almıştı. İznik şehri Süleyman Şah döneminden beri Anadolu Selçuklularının başkentiydi. Sultan I. Kılıçarslan (1092-1107) başkentinin kuşatıldığının haberini Malatya'da almıştı. O sıralar Ermenilerin elinde bulunan

¹²⁰ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 68; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/103; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 65; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 64; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/68; Komnena, *Alexiad*, 307; Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 73.

¹²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/130.

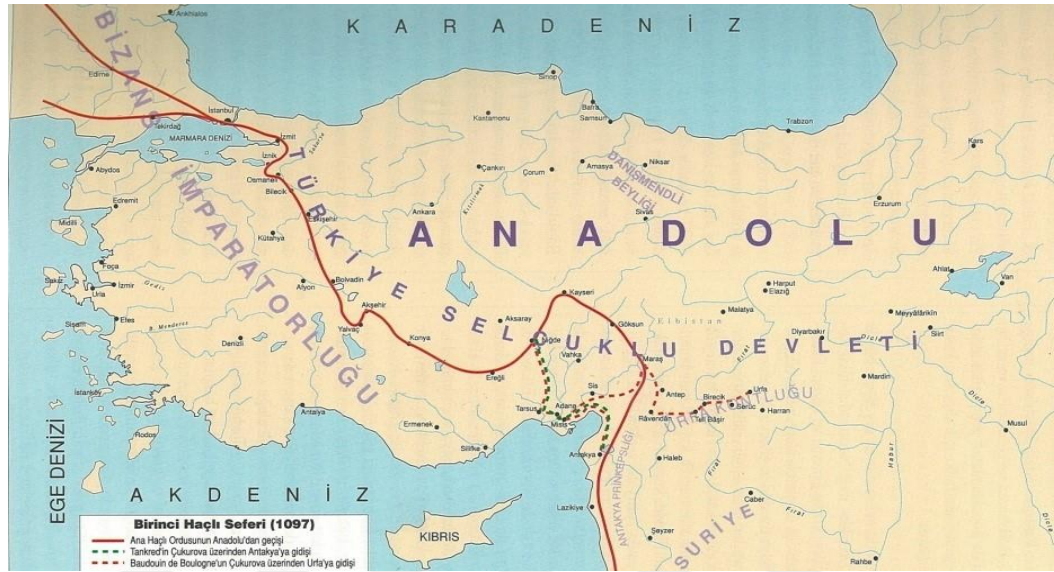
¹²² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/131.

¹²³ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 24; Komnena, *Alexiad*, 317.

¹²⁴ Komnena, *Alexiad*, 328.

¹²⁵ Köksal, *I. Ve II. Haçlı Seferlerinde Türk İmajı*, 33.

Malatya'yı kuşatmış olan Sultan I. Kılıçarslan, acilen kuşatmayı kaldırıp İznik'e doğru hareket etmişti.¹²⁶

127

Şekil 7 I. Haçlı Seferi Güzergâhı

İznik şehri, son derece müstahkem surlara sahipti. Şehrin bir kısmı İznik gölüne bakan tarafıyla kuşatma durumlarında göl üzerinden yardım alabiliyordu. 19 metre yüksekliğinde ve 10 metre çapındaki kuleler, kuşatmacıları fazlasıyla ürkütmüştü.¹²⁸ Şehrin muhasarasına başlayan Haçlılar başlangıçta muvaffak olamamışlardı. Şehre mancınıklarla binden fazla kesik Türk başı atmak gibi müdafileri dehşete düşüren vahşî yöntemler kullanmışlardı.¹²⁹ İznik garnizonunun İznik gölü üzerinden yardım temin etmesi Haçlıları başarısız kılıyordu. Bunun üzerine Haçlılar karadan kayıklar yürüterek İznik gölüne inmişlerdi.¹³⁰ Bu olay üzerine tamamen kuşatılan İznik garnizonu müzakere talep etmişti. Sultan I. Kılıçarslan her ne kadar yardım için yetişmişse de kuşatmayı yarmaya muvaffak olamamıştı. İznik garnizonu, önceki tanışıklık sebebiyle yalnızca Doğu Roma temsilcileriyle teslim olma görüşmesi yapacaklarını bildirmişlerdi. Yapılan

¹²⁶ Kırpık, Haçlılar (1095-1120), 74; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 65.

¹²⁷ Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinçpsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)* (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 47.

¹²⁸ Kırpık, *Haçlılar (1095-1120)*, 72; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/115.

¹²⁹ Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015), 72; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 30; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 78.

¹³⁰ Kırpık, *Haçlılar (1095-1120)*, 75; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/122; Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 91.

görüşmelerde şehir, altı haftalık¹³¹ kuşatmadan sonra Doğu Roma temsilcisi Manuel Butumites (öl. 1112)'e teslim edilmişti.¹³²

Bir süre burada bekledikten sonra yola koyulan Haçlı orduları ile Selçuklu kuvvetleri Temmuz 1097'de Dorylaion'da karşı karşıya gelmişlerdi. Haçlı kuvvetlerinin ön saflarında bulunan Kont Bohemond'un kuvvetlerine Selçuklu birlikleri taarruz etmişti. Selçuklu atlıları tarafından ok yağmuruna tutulan Bohemond'un askerleri yıpranmış ve perişan olmuştu. Ancak arkadan yetişen Raymond ve Godefroi'nin birlikleri Bohemond'u kurtarmıştı. Takviye birliklerinin gelmesiyle toparlanan Haçlı kuvvetleri, göğüs göğüse savaşta silah üstünlüğünün verdiği avantajla Selçuklu ordusunu kesin bir şekilde mağlup etmişti.¹³³

Doryleon Savaşı'nda ilk kez savaştıkları Türkler karşısında hayrete düşen Haçlılar, Türklerin hem cesaretinden hem de kabiliyetinden çok etkilenmişlerdi. Haçlıların yaşadıkları şaşkınlık bazı kaynaklarda şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Türkler kurtlar gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu. Tüm bunlar bizi sersemletmişti. Bu hiç alışık olmadığımız bir mücadele şekli olduğundan kurtuluşu kaçmakta bulduk.”*¹³⁴

*“Türkler her cepheden bize doğru saldırıp, akıl almaz uzaklıklardan mızraklar ve oklar fırlattılar.”*¹³⁵

*“Bu Türklerin hepsi aynı anda çığlık atmaya başladılar ve bizim anlamadığımız bazı şeytanî sözcükleri kendi dillerinde haykırdılar.”*¹³⁶

“Muhakkak Türkler İsa ve Hristiyanlık inancında olsalar ve dinimizin akîdelerine, yani birden üç olan tek Tanrı'nın bâkire bir anneden doğup, çarmıha gerilip, tekrar dirildiğine, iman etseler: sonra da Kutsal Ruh'un yardım olarak gönderildiğini kabul edip akabinde O'nun müsavî biçimde cennette ve dünyada

¹³¹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 31.

¹³² Semavi Eyice, “İznik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/543-545; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 76; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 67; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 79; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/128.

¹³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/142; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/132; Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 96.

¹³⁴ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 69.

¹³⁵ Köksal, *I. Ve II. Haçlı Seferlerinde Türk İmajı*, 39.

¹³⁶ Köksal, *I. Ve II. Haçlı Seferlerinde Türk İmajı*, 39.

egemenliğini tanısalar, yani demem o ki doğru meşrep ve imanda olsalar bu Türklerden daha merhametli, cesur ve zeki savaşçılar bulunamazdı”¹³⁷.

Haçlıları hayrete bırakan Selçuklu ordusu hakkında birkaç hususa temas etmek faydalı olacaktır. Okçulukta çok mahir olan Türkler, savaşlarda oklarını koydukları Tirkeş adı verilen ve 80-90 arası ok taşıma kapasitesine sahip sadaklara sahipti.¹³⁸ Birden fazla malzemedен imal edilen kompozit yaylar¹³⁹ kalkan ve zırhlara karşı ok atışlarında etkili olabilmekle beraber 250-300 metre etkili menzile sahipti.¹⁴⁰ Böyle etkili bir silahı kullanmakta mahir olan Türklerin bu kabiliyetini Doğu Romalılar iyi bilmekteydi. Hatta İmparator Alexios Komnenos, Konya seferi sırasında çarpışmaya girdiği Türk’ü vuruşmanın ardından yere düşürürken, Türk askeri fırlattığı okla İmparatoru ayağından vurmuştu.¹⁴¹

Türkler sahip oldukları okçuluk kabiliyetlerini savaşlarda çok iyi kullanabilmişlerdi. Göğüs göğüse çarpışmadan önce uzun süre vur-kaç yaparak sadaklarındaki oklarla düşman hatlarını fazlasıyla yıpratıyorlardı. Türkler, aynı zamanda kullandıkları hafif zırhlar sayesinde yüksek manevra kabiliyetine sahipti. Bu durum menzilli çarpışmada büyük avantaj sağlamakla beraber birebir çarpışmada ciddi zaaf oluşturmaktaydı. Türk okçuluğu hakkında bir diğer husus ise, genelde yağmurlu havalarda savaşmayı tercih etmemeleridir. Bunun sebebi; en önemli silahları olan kompozit yayın neme karşı dayanıksız olması ve yağmurda kullanılmaz hale gelmesidir. Bundan olayı Türkler, yağmurlu havalarda savaşmayı tercih etmezlerdi.¹⁴²

Dorylaion Savaşı’ndan sonra tekrar ilerleyişe geçen Haçlı ordusu, zorlu bir yürüyüşün ardından Konya-Kayseri-Maraş istikâmetini dört aylık bir sürede geçmeyi başardı. Bunda şüphesiz Doğu Roma İmparatorluğu’nun büyük katkısı vardı. Zira kendilerine eşlik eden kılavuzlar sayesinde bu mesafeyi kat edebilmişlerdi.¹⁴³ Bu ilerleyiş sırasında Maraş-Malatya-Urfa¹⁴⁴ üçgeninde özerk

¹³⁷ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 83.

¹³⁸ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 72.

¹³⁹ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 74.

¹⁴⁰ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 79.

¹⁴¹ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 80.

¹⁴² Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 80.

¹⁴³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/148.

bir yönetime sahip olan Ermeniler, Latinlere büyük teveccüh göstermişlerdi.¹⁴⁵ Haçlı ordusu Maraş'tayken, Urfa Ermeni reisi Thoros (öl. 1098), Haçlıları Urfa'ya davet edip kendilerinden Müslümanlara karşı yardım istemişti.¹⁴⁶ Kont Godfrey de Bouillon'un kardeşi Baudouin de Boulogne, Ermenilerin yardım isteğini kabul edip Urfa'ya yönelmişti. Tell Beşîr üzerine yürüyen Baudouin, şehir ahalisinin de yardımıyla Tell Beşîr'i almıştı.¹⁴⁷ Ardından Urfa'ya giderek şehrin hâkimi Thoros tarafından vaad edildiği üzere evlat edinilip idareyi ele almıştı.¹⁴⁸ Baudouin, Daha sonra Gerger reisi Konstantin'in desteğiyle komplo kurup Thoros'u ortadan kaldırmıştı.¹⁴⁹ Bundan kısa süre sonra kendisine karşı bir başka komplo duyumundan hareketle çok sayıda Ermeni öldürülmüş veya sindirilmişti. Böylece şehirde Latin nüfuzu güçlendiği gibi ilk Haçlı Kontluğu da kurulmuştu.¹⁵⁰

Maraş'ta bulunan Haçlı ordusunun kalan kısmı Antakya'ya doğru yönelmiş, Ekim 1097'de Antakya surlarına dayanmıştı. Şehir, Havari Petrus'un ilk piskoposluğu burada kurması açısından Hristiyanlarca büyük öneme sahipti.¹⁵¹

Antakya şehri, Yağısıyan (öl. 476/1098) tarafından Selçuklulara metbu olarak idare ediliyordu.¹⁵² Çok güçlü savunması olan Antakya, Haçlıları kendine hayran bırakmıştı.¹⁵³ Şehir, İmparator Justinianus tarafından yaptırılan ve bir asır önce onarılan muazzam istihkâmlarla korunuyordu. On iki km uzunluğundaki surlar dört yüz kule ile desteklenmekteydi. Buradaki vadi ve bataklık da surlara doğal bir koruma sağlıyordu. Haçlılar, Aziz Paulus Kapısı ile Dük Kapısı ve Köpek Kapısı'nın karşısına mevzilenerek şehri ilk önce sadece kuzey ve

¹⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/150.

¹⁴⁵ Akif Yardımcı, *Türkiye Selçukluları Döneminde Ermeniler* (Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 102; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 75.

¹⁴⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 56; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/155.

¹⁴⁷ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 1/14.

¹⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/157; Yardımcı, *Türkiye Selçukluları Döneminde Ermeniler*, 104.

¹⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/158.

¹⁵⁰ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 75; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/162; Yardımcı, *Türkiye Selçukluları Döneminde Ermeniler*, 106.

¹⁵¹ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 76; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/164; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/165.

¹⁵² Halil Sahillioğlu, "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/228-232; Ebru Altan, "Yağısıyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/177-179.

¹⁵³ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, çev. Süleyman Genç (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 68; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 52; *Gesta Francorum*, 139; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 153.

kuzeydoğu yönünden çeyrek daire şeklinde kuşatabilmişlerdi.¹⁵⁴ Yağısıyan, kuşatmacılar karşısında yardım talep etmek için oğulları Şemsüddeve (ö.?)’yi, Halep melîki Rıdvan, Dımaşk melîki Dukak, Humus Emîri Cenâhüddeve Hüseyin (ö.?)’e; Muhammed’i ise Musul hâkimi Kürboğa (öl. 480/1102), Suruç hâkimi Sökmen (öl. 482/1104) ve Sincar hâkimi Arslantaş (ö.?)’a göndermişti.¹⁵⁵

Antakya kuşatması devam ederken Fâtımîler Haçlılarla Antakya önlerinde diplomatik temasta bulunmuştu. Esasında İmparator Alexios Haçlıları Fâtımîler konusunda bilgilendirmiş ve iş birliği yapmaları noktasında tavsiyede bulunmuştu.¹⁵⁶ Bu arada kuşatma başlayınca yardım için haber gönderilen bazı Türk emîrleri Harim’de toplanıp her ne kadar Antakya’ya yardım etmek gibi bir niyetleri olsa da Bohemond’un komutasındaki birlik tarafından geri püskürtülmüştü.¹⁵⁷

Uzayan kuşatma sonrasında Haçlılarda zamanla salgın ve büyük açlık ortaya çıkmıştır.¹⁵⁸ Kaynaklarda yaşanan büyük açlık şu şekilde geçmektedir: *“Açlıktan ölmek üzere olan insanlar henüz büyümekte olan fasulye saplarını, olgunlaşmamış otları tuzlayarak yiyor ve hatta odun olmadığından deve dikenlerini çiğ çiğ yutmaya çalışarak dillerinin parçalanmasına neden oluyorlardı. Ayrıca atları, eşekleri, develeri, köpekleri hatta fareleri yiyenler bile vardı. Yoksullar ise hayvan derilerini ve hububat tohumu olarak kullanılan gübreleri de yiyorlardı.”*¹⁵⁹ *Bir eşek yükü yiyecek maddesi için sekiz Bizans altını talep ediyorlardı. Bu ise ancak en zengin askerlerin zorlanarak ödeyebileceği bir fiyattı. Atlar insanlardan daha fazla ızdırap çekmekteydiler; nihayet orduda sadece yediyüzün biraz üstünde at kalmıştı.”*¹⁶⁰

Yaşanan bu açlıktan dolayı, coşkulu vaazlarıyla on binlerce insanı peşine takan Keşiş Pierre l’Hermitte bile firara yeltenmiş, ancak Tancred tarafından yakalanmıştı.¹⁶¹ Diğer taraftan Haçlıların başarılı olacağından umudunu yitiren

¹⁵⁴ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, 51; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 78.

¹⁵⁵ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 77; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 59; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/170.

¹⁵⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/176.

¹⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/173.

¹⁵⁸ Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 85; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/245.

¹⁵⁹ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 80.

¹⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/170.

¹⁶¹ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 98.

İmparator Alexios'un temsilcisi Tatikios (öl. 1099) askerleriyle birlikte kuşatmayı bırakıp Antakya'dan ayrılmıştı.¹⁶²

Haçlıların tükenmeye başlayan umutları Antakya'nın içinden gelen haberle yeniden yeşermişti. Mühtedi bir Ermeni olan Firuz isimli bir kişi kuşatma sırasında karaborsacılık yaptığı için Yağısıyan tarafından cezalandırılmıştı.¹⁶³ Bu olay üzerine ihanete karar veren Firuz, Kont Bohemond'a haber gönderip gece karanlığından istifade ederek kendisinin komuta ettiği "İki Kız Kardeş" burçlarından Haçlı askerlerini şehre sokmayı teklif etmişti. Kont Bohemond da Firuz'un bu teklifini kabul etmişti.¹⁶⁴

Antakya'da Firuz'un ihanet planı hayata geçmeden kısa süre önce Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un emri üzerine Antakya'yı kurtarmak için görevlendirilen Musul Atabeyi Kürboğa, birçok Türk emîrinin de katıldığı ordusuyla Antakya'ya ilerlemek yerine Urfa'ya yönelip bir takım tahrip hareketlerinden sonra üç hafta civarında¹⁶⁵ şehri kuşatmıştı. Ancak burada istediği sonucu alamayan Kürboğa, kuşatmayı kaldırıp son derece kıymetli zamanını boşa harcayarak Antakya'nın yolunu tutmuştu.¹⁶⁶

Bu sırada Antakya, 3 Haziran 1098'de dokuz aylık bir kuşatmanın sonunda ele geçirilmişti. Yağısıyan'ın oğlu Şemsüddeve az bir kuvvetle iç kaleye sığınmıştı. Yağısıyan ise bir yolunu bulup kaçarken, bir dağ patikasında atından düşerek ölmüştü. Kendisini tanıyan Ermeniler başını kesip Bohemond'a götürmüşlerdi.¹⁶⁷

Musul Atabeyi Kürboğa Antakya'ya geldiğinde şehir düşmüştü. Bunun üzerine Kürboğa, Haçlıları Antakya içinde kuşatmaya almıştı. Haçlılar, Antakya içerisinde muhasaraya alındığı sırada kendisinin Aziz Andreas (Hz. İsa'nın on iki Havarisinden birisi) olduğunu söyleyen ve Hz. İsa'nın Hristiyanlara göre böğrünü

¹⁶² Komnena, *Alexiad*, 334; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 78; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/183.

¹⁶³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/177.

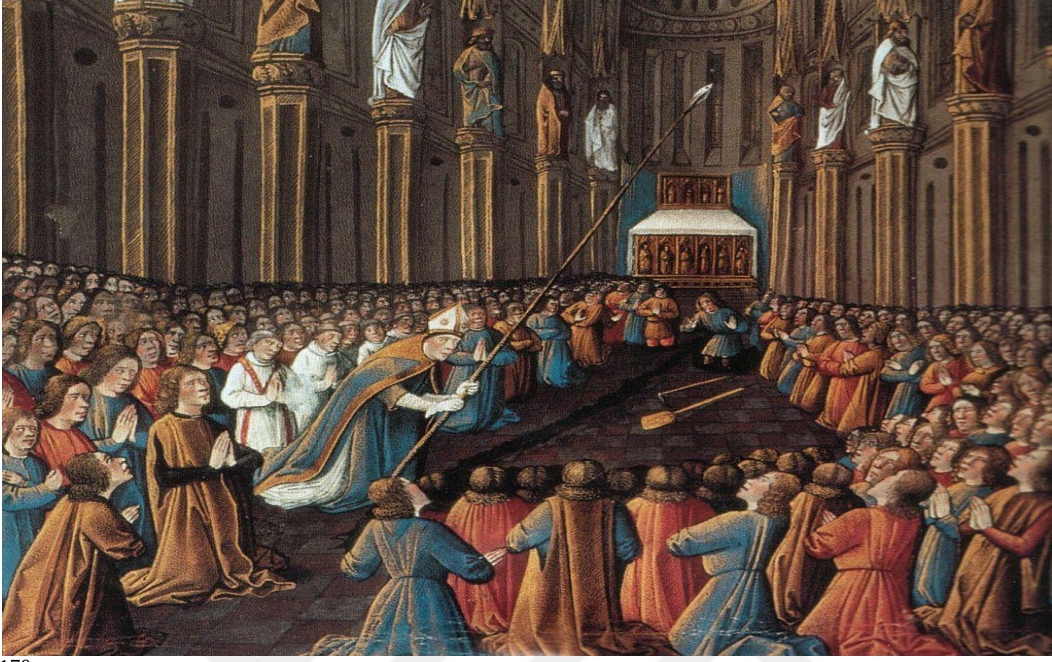
¹⁶⁴ Altan, *Antakya Haçlı Prinkeşliği*, 68; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 92; *Gesta Francorum*, 102; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 116.

¹⁶⁵ Işın Demirkent, "Kürboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/562-563; *Gesta Francorum*, 107.

¹⁶⁶ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, 41.

¹⁶⁷ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 83; *Gesta Francorum*, 105; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/180; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 93; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 119.

delen mızrağı bulduğunu iddia eden bir kişi ortaya çıkmıştı.¹⁶⁸ Bu haber, Haçlılar içerisinde büyük heyecan yaratmış, ilahiler eşliğinde moral bulmuşlardı.¹⁶⁹

170

Şekil 8 Aziz Petrus Katedralinde "Kutsal Mızrağın" Bulunması

Sayınca Haçlılara oranla çok kalabalık olan Selçuklu ordusu, içinde büyük bir görüş ayrılığı ve iç çekişme yaşanmaktaydı. Muhteris emirlerin bu yaklaşımlarına Kürboğa'nın otoriter ve bencil tavrı eklenince aklında savaşmak olmayan bir topluluk ortaya çıkmıştı.¹⁷¹ Son derece müşkül vaziyette olan Haçlıların köşeye sıkıştıkları için ölümüne savaşmaktan başka bir şansı kalmamıştı. Oruç ve perhizle motivasyonunu da arttıran Haçlılar tüm gücüyle Selçuklu kuvvetlerine taarruz etmişti. Bu beklenmedik taarruz sonrası Haçlıları bile hayrete bırakırcasına Selçuklu ordusu darmadağın olmuştu. Böylece Selçuklu ordusu tam anlamıyla bozguna uğramıştı.¹⁷² Savaşın ardından Bohemond ve

¹⁶⁸ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 84; *Gesta Francorum*, 118; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/185; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 106; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/255.

¹⁶⁹ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 1/140; Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 137.

¹⁷⁰ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, 75.

¹⁷¹ Mevlüt Poyraz, "Antakya'nın Haçlılarca İşgali Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 6/13 (2018): 196; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/189.

¹⁷² Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 90; *Gesta Francorum*, 131; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 116; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/267.

Raymond arasında şehrin kime bırakılacağı konusunda tartışmalar olsa da¹⁷³ Otranto Kontu Bohemond Antakya kontu olmuştu. Böylece Antakya Prinkepsliği (bir başka hükümdarın yüksek otoritesini kabul etmeyen kişi, prens), Haçlıların kurduğu ikinci kontluk olmuş oldu.

Antakya şehrinin Haçlılara direndiği sırada Selçukluların elinde bulunan Kudüs şehri Fâtımîlerce ele geçirilmişti. Şehir Artuk Bey (öl. 469/1091)'in oğlu Sökmen'in idaresindeydi.¹⁷⁴ Burası daha önce Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş tarafından kendisine ikta olarak verilmişti.¹⁷⁵ Selçuklular iç karışıklıklarla uğraştığından dolayı Kudüs'e yardım gönderemediği için kısa bir kuşatmadan sonra şehir garnizonu Kudüs'ü Fâtımîlere bırakarak Dimaşk'a çekildi.¹⁷⁶ Şehri alan el-Efdal, burada idareyi İftihâruddevle (ö.?)'ye bırakmıştı.¹⁷⁷ Kudüs'ün Haçlılarca işgal edilmeden hemen önceki durumu bu şekildeydi.¹⁷⁸

Antakya'yı zaptetmenin ardından Haçlılar Kudüs'e doğru harekete koyulmuşlardı. Hama'nın kuzeyinde bulunan Maarretünnû'mân'ı işgal edip halkı kılıçtan geçirdiler.¹⁷⁹ Haçlı kroniklerden¹⁸⁰ Müslümanlarca muteber sayılan esarlere kadar çok sayıda kaynakta geçtiği üzere burada Haçlılar öldürdükleri Müslümanların bazılarını pişirip yemişti.¹⁸¹

Maarretünnû'mân'daki vahşetten sonra ilerleyişlerine devam eden Haçlılarla bazı yerel emîrlar arasında birtakım görüşmeler olmuştu. Şeyzer Emîri Ebü'l-Asâkir İzzeddîn ve Ammaroğulları Emîri İbn Ammâr Fahrulmülk (öl. 497/1119) kendi konumlarının son derece “nâzik oluşu” sebebiyle diplomasinin faydalı olacağına kanaat edip Haçlıların Kudüs'e ilerleyişleri sırasında rehberlik

¹⁷³ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, 82.

¹⁷⁴ Ali Sevim, “Sökmen b. Artuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/392-394; İbn Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl-I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2015), 3.

¹⁷⁵ Mehmet Emin Özmen, *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri* (Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 11.

¹⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/205.

¹⁷⁷ Özdâyın, “Efdal b. Bedr el-Cemâlî”, 10/452-453; Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, 4.

¹⁷⁸ Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 183; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 150; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 103.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/415; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 96; Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, 4.

¹⁸⁰ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 158; *Gesta Francorum*, 142; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 139;

¹⁸¹ Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 99.

edip maddî yardımında bulunmuşlardı.¹⁸² Haçlıların bu yaklaşıma cevabı ise son derece mânidar olmuştur. Haçlılar, 1099 Şubat'ında Beni Ammâr idaresinde bulunan Arkâ'yı kuşatmış,¹⁸³ ancak burada zaman kaybetmek istemeyerek Kudüs'e doğru ilerlemeye karar vermişlerdi. 7 Haziran 1099'da ciddi bir direnişle karşılaşmadan uzun ve oldukça meşakkatli bir süreçten sonra Kudüs önlerine varıp şehri muhasara altına almışlardı.¹⁸⁴

Yukarıda ifade edildiği üzere Kudüs, çok kısa süre önce Fâtımîlerin eline geçmişti. Şehir Fâtımî Valisi İftihârüddeve komutasında Arap ve Sudanlı birliklerden müteşekkil garnizonla korunuyordu.¹⁸⁵ Kuşatmadan kısa süre önce Haçlıların gerçek hedefini anlayan İftihârüddeve şehrin savunmasını güçlendirip takviye birlik almak için Mısır'a haber göndermişti.¹⁸⁶ Buna karşın Haçlılar, 17 Haziran'da Yafa limanından erzak ve muhtelif malzemeler temin ederek kuşatmada ivme kazanmışlardı. Yine çevredeki yerleşimlerden keresteler getirterek kuşatma kuleleri inşa etmişlerdi.¹⁸⁷

Beş haftalık kuşatmanın sonunda 15 Temmuz günü Kont Godefroi ve ağabeyi Eustache de Boulogne Çiçek Kapısı yakınlarından savunmayı aşip şehre girmişti. Savunmanın kırıldığını gören garnizondan geride kalanlar dağınık bir şekilde Davud kulesine doğru çekilmişti.¹⁸⁸ Akın akın surları aşip şehre giren Haçlı ordusu savunmasız kalan Müslüman ve Yahudi sivilleri kılıçtan geçirmiş,¹⁸⁹ eşine az rastlanır bu katliamda on binlerce Müslüman ve Yahudi vahşice öldürülmüştü. Süleyman Tapınağı'nın çatısından atlayarak kaçmaya çalışan

¹⁸² *Gesta Francorum*, 144; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/206; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 169.

¹⁸³ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 97; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 54; *Gesta Francorum*, 147; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 152; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 165; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/298.

¹⁸⁴ Işın Demirkent, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/332-334; *Gesta Francorum*, 151.

¹⁸⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/215.

¹⁸⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/216.

¹⁸⁷ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 53; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 108; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 103; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/345.

¹⁸⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/220; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 112; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 53; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 6; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 178.

¹⁸⁹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 54; *Gesta Francorum*, 156; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 204.

siviller oklarla öldürülmüştü.¹⁹⁰ Pek çok insan binaların çatılarından aşağıya atılırken,¹⁹¹ sinagoglara sığınan çok sayıda Müsevi yakılarak katledilmişti.¹⁹² Ortaya çıkan dehşet o kadar büyüktü ki dökülen kan yürüyen bir kişinin bileklerine kadar gelmekteydi. Şehirde, Davud kulesine sığınan İftihârüdevle ve az sayıda kişi haricinde sulh yoluyla teslim olup kurtulan olmamıştır.¹⁹³

Haçlılar, her ne kadar Kudüs'ü ele geçirip zaptetmişlerse de kendilerini güvende hissetmemişlerdir. Zira Fâtımî ordusunun Kudüs kuşatmasını bertaraf etmek için yola çıktığının haberi kendilerine gelmişti. Haçlılar bu haber üzerine Kudüs'te kuşatma altında kalmamak için inisiyatif alarak Fâtımî ordusunu karşılamak için Askalân'a doğru hareket ettiler. İki ordu 12 Ağustos 1099'da Askalân yakınlarında karşı karşıya geldi. Uzun yolculuklar ve binbir meşakkat sonunda Kudüs'ü ele geçirmenin coşkusuyla son derece moralli olan Haçlılar, hazırlıksız yakaladıkları Fâtımî ordusunu ağır şekilde mağlup ettiler.¹⁹⁴

Bu zaferin ardından kendilerini güvenceye alan Haçlılar, Godefroi de Bouillon'u 'Kutsal Kabir Koruyucusu' unvanıyla Kudüs Haçlı Kralı ilan ettiler.¹⁹⁵ Clermont Konsilinde başlayıp oldukça çetin geçen bu serüven Kudüs'te bir Haçlı Krallığı kurulmasıyla neticelenirken I. Haçlı Seferi nihayete erdi.

¹⁹⁰ Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 104; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 54.

¹⁹¹ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/363.

¹⁹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/221.

¹⁹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/220; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 208; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 179.

¹⁹⁴ Kelly Devries vd. *Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V*, çev. Emir Yener (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 5/52-53; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 109; *Gesta Francorum*, 162; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 220; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 193; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 37.

¹⁹⁵ Demirkent, "Kudüs", 26/334-338.

196

Şekil 9 15 Temmuz 1099-Haçlıların Kudüs'ü Ele Geçirmesi

2.1.4. 1101 Haçlı Seferi

I. Haçlı Seferi, Haçlılar açısından başarılı olmakla birlikte insan gücü bakımından son derece maliyetli oldu. Nihai hedef olan Kudüs ele geçirilmiş, ancak Kudüs'ün ele geçirilmesinin hemen sonrasında varolma mücadelesi verdikleri Askalân Savaşı'nda yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvveti harp meydanına ancak çıkarabilmişlerdi.¹⁹⁷ Bu sınırlı insan gücü, Haçlıları Doğu Akdeniz'de Müslümanlar karşısında zor durumda bırakmaktaydı. Bu durum sebebiyle Kudüs Krallığı, Papalıktan askerî yardım talebinde bulundu.¹⁹⁸ Diğer taraftan, 'Kutsal Topraklardan' Avrupa'ya ulaşan zafer haberleri ve anlatılan cazip hikâyeler toplumun katmanlarında yüksek revaç bulmuştu.¹⁹⁹ Oluşan bu atmosferde 1101 Haçlı Seferi adını alacak ayrı bir Haçlı Seferi ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda Fransa'da Valance, Limoges ve Poitiers'de yapılan konsillerde sefere katılım için çağrılarda bulunulmuştu.²⁰⁰

¹⁹⁶ (Wikipedia 18 Mayıs 2021)

¹⁹⁷ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/50.

¹⁹⁸ Fatih Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)* (Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 45.

¹⁹⁹ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 34.

²⁰⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 72.

1101 Haçlı Seferi, üç ayrı gruptan müteşekkil olup birbirini takip eden harekâtlar şeklinde cereyan etti. İlk ordu, Milano Başpiskoposu Anselm de Buis'nin idaresindeki Lombardlar, Kont Etienne de Blois'nin idaresindeki Fransızlar ve Mareşal Konrad idaresindeki Almanlardan müteşekkildi. İkinci ordu, Nevers Kontu II. Guillaume'un liderliğinde Fransızlardan oluşurken üçüncü ordu, Aquitania Dükü IX. Guillaume komutasında Fransızlar ile Bavyera Dükü IV. Welf'in idaresindeki Almanlar oluşturyordu.²⁰¹

Kutsal topraklara gitmek üzere yola çıkan Lombard ordusu Mart 1101'de Konstantinopolis'e vardı.²⁰² Burada, İmparator Alexios'tan yardım istemek maksadıyla bulunan Toulouse Kontu Raymond, Lombadlarla irtibat kurdu.²⁰³ Ancak, Lombardlardan destek isteyen Raymond'un planları Antakya'dan aldıkları kötü haberle bozuldu. Kutsal topraklara ilerleme hedefini rafa kaldıran Lombardlar Danişmendlilere esir düşen Antakya Prinkepsi Bohemond'u kurtarmak için istikametini İznik'teyken değiştirip Niksar'a çevirmişti. Kont Raymond Lombardların fikrini değiştirmek istese de başarılı olamamıştı.²⁰⁴ Doğru Roma'dan bölgeyi iyi bilen refakatçiler eşliğinde Lombard ordusu Niksar'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Lombard ordusunun kendi üzerlerine yöneldiği haberini alan Danişmendliler, Selçuklulardan ve Güneydoğu Anadolu'da faaliyet gösteren birçok Türkmen emîrlerden müteşekkil ittifak ordusuyla beraber Lombardları karşılamak için karşı harekete geçmişti.²⁰⁵ Lombard ordusu Anadolu'nun sert coğrafyası, Türklerin muhtemel geçiş yollarını ve su kuyularını tahrip etmesi gibi sebeplerden dolayı Merzifon'a güç bela ulaşabilmişti. Ağustos 1101'de Lombard ordusu, I. Haçlı Seferi'ndeki hatalarından ders çıkartan I. Kılıçarslan liderliğindeki Türk ordusu, Lombardları feci şekilde bozguna uğratmıştı.²⁰⁶

²⁰¹ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 35; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 55.

²⁰² Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 36; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 55; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/15.

²⁰³ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 55.

²⁰⁴ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 73; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/17.

²⁰⁵ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 38; Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 48.

²⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/20; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 57.

Lombard Haçlı ordusundan çok az bir kısmı canını kurtarıp Sinop ve Bafra'ya sığınabilmişti.²⁰⁷

Lombard ordusundan sonra Haziran 1101'de Nevers Kontu II. Guillaume'un komutasındaki Fransız Haçlı ordusu Konstantinopolis'e ulaşmıştı.²⁰⁸ Ardından Anadolu'ya geçen Fransız ordusu Konya istikametine doğru devam etti. Bu Haçlı ordusu Anadolu bozkırında tıpkı Lombardlara yapıldığı gibi Selçuklular tarafından ağır şekilde yıpratıldı. Konya Ereğli'sinde Fransız Haçlı ordusunu karşılayan Selçuklu kuvvetleri yıpratma savaşıyla bitkin düşürdükleri Haçlıları bozguna uğrattı.²⁰⁹ Nevers Kontu Guillaume ve az sayıda askeri Torosları aşırp Doğu Roma kontrolündeki Ermenek (Karaman)'e sığınabilmişti.²¹⁰

Fransız ordusuyla hemen hemen aynı tarihlerde Konstantinopolis'e gelen Aquitanialı Fransız ve Bayernli Alman ordusu tıpkı bir önceki Fransız ordusu gibi ağır şekilde mağlup edildi.²¹¹ Bu ordu, Ereğli suyunun aktığı Akgöl denilen bataklık bir bölgede pusuya yatan Türkler tarafından ok yağmuruna tutularak imha edildi. Bu ordunun çok az bir kısmı Antakya'ya varabildi.²¹²

I. Haçlı Seferi'nin ardılı veya tamamlayıcısı olarak kabul edilen 1101 Haçlı Seferi, Haçlılar açısından tam anlamıyla bir felaket olmuştu. Seferin başlangıcında 'Bağdat'a girmeyi' hayal eden Haçlılar, Anadolu içlerinde tam anlamıyla bozguna uğratılmış,²¹³ çok az sayıda birlikleri Kudüs ve diğer kontluklara ulaşabilmişti. I. Haçlı Seferi'nden sonra son derece ihtiyacı duyulan insan gücü, Anadolu'da Türkler tarafından kılıçtan geçirildi. Muhtemel genişleme hayalleri kuran Kudüs Haçlı Krallığı ve Haçlı Kontlukları büyük bir hayal kırıklığına uğratılmıştı.²¹⁴

²⁰⁷ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 44.

²⁰⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 44; Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 52.

²⁰⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 74; Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 52.

²¹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/22.

²¹¹ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 45.

²¹² Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 47; Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 53; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/24.

²¹³ Kırpık, *Danışmendli-Haçlı Münasebetleri*, 69.

²¹⁴ Sipahi, *Haçlı Seferlerinin Türkiye Selçuklularının Üzerine Genel Etkileri*, 24.

1101 Haçlı Seferi Müslümanlar açısından ise her anlamda zaferle sonuçlanmıştı. I. Haçlı Seferi'nde hazırlıksız yakalanan ve Haçlı ordularının Kudüs'e ilerleyişini durduramayıp Anadolu'nun batı kıyılarından içlerine çekilmek zorunda kalan Türkler, bu üç Haçlı ordusunu bozguna uğratarak yitirdikleri öz güvenlerini tekrar kazanabilmişlerdi. Selçuklu ve Danişmendli Türkler, oluşan 'Yenilmez Haçlı' imajını 1101 seferlerinde yerle bir etmişti.

215

Şekil 10 1101 Haçlı Seferi Güzergâhı

2.2. II. HAÇLI SEFERİNE KADAR LEVANT'TA SİYASÎ DURUM

2.2.1. Kudüs Haçlı Krallığı

Askalân galibiyeti sonrası Akka üzerine sefer düzenleyen Kral Godefrois de Bouillon harekât sırasında fenalaştı. Azîmî'nin kaydına göre ok yarası alan

²¹⁵ (Wikipedia 18 Mayıs 2021)

Kral'ın durumu kötüleştiği için Haçlılar seferi yarıda bırakıp Kudüs'e döndü.²¹⁶ Durumu ağırlaşan Kral Godefroi 18 Temmuz 1100'de Kudüs'te öldü. Naaşı Kutsal Mezar Kilisesi'ne defnedildi.²¹⁷

Gedofroi'nin ölümünden sonra krallığın önde gelen isimleri, ileri görüşlülüğüne ve idareciliğine inandıkları Godefroi'in kardeşi Urfa Kontu Baudouin'i kral olması için Kudüs'e davet ettiler.²¹⁸ Görevi devralmak için yola çıkan I. Baudouin'in Nehrü'l-Kelb'ten geçeceğini öğrenen Dımaşk Melîki Dukak, harekete geçerek Nehrü'l Kelb'te krala pusu kurdu. O sırada bölgenin idaresi Trablus merkezli Benî Ammâr'a aitti. Ammâroğulları, Fâtımîler döneminde Cebel'i Lübnan mıntıkasında Fâtımîlere bağlı Arap kökenli bir emîrlik olarak kurulmuştu.²¹⁹ Fâtımîlerin bölgede nüfuzunu kaybetmesiyle Selçuklular ve Haçlılar karşısında varlıklarını sürdürme yoluna giden Benî Ammâr Emîrliği, Haçlılarla ittifak yoluna gitti. Bu doğrultuda Emîr Dukak'ın I. Baudouin'e pusu kuracağı haberini Kudüs Kralına bildiren Trablusşam Emîri Fahrulmülk, Emîr Dukak'ın planını bozmuş oldu. Böylece, önceden pusuyu öğrenen Haçlılar da Müslümanları gafil avladı.²²⁰ Bu iş birliğinin, Trablusşam Emîri Fahrulmülk'e sadece kısa vadeli bir getirisi oldu.

Nehrü'l-Kelb'te kendisine kurulan pusuyu bertaraf eden I. Baudouin, Kudüs'e ulaşır taç giydi. Yeni kral tahta çıkar çıkmaz son derece önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Yüksek derecede insan gücüne ihtiyaç duyan Krallık, tüm umutlarını 1101 Haçlı Seferine bağlamıştı. Bu umutlar, I. Baudouin'in tahta çıkışından bir yıl sonra Anadolu bozkırlarında yok oldu. Bu durum sebebiyle Haçlı Krallığı komşu Müslüman emîrliklerle iş birliği yoluna gitti. Bununla birlikte Haçlılar, yer yer saldırgan tutum sergileyerek Filistin bölgesinde ve sahil şeridinde askerî faaliyetler gerçekleştirdi.²²¹ Daha sonraki

²¹⁶ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 38.

²¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/243; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 119; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği* 2, çev. Ergin Ayan (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 62.

²¹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/3; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 121; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/65.

²¹⁹ Erdem Alada, *İbn Ammar'ın Hayatı, Siyasi Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 18.

²²⁰ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 70; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 122; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/72.

²²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/6.

aşamada Kudüs Krallığı, III. Remle Savaşı ile Fâtımîler'in gücünü kırıp batı sınırını güvenceye aldı.²²²

Haçlılar, Kudüs'ü zapt ettikten sonra Müslüman ve Yahudi halka yerleşme ve ayak basma gibi yasaklar getirmişti.²²³ Ancak ülkede istikrara ve iş gücüne ihtiyaç duyan Kral, Müslüman ve Yahudi halklara karşı genel katı tutumu kısmen gevşetti. İbadet mekânlarının açılması ve mahkemelerde kendi kutsal kitapları üzerine yemin etme gibi imtiyazlar vermişti. Filistin'de kalıcı olmanın Müslüman tebaayla iyi geçinmekle mümkün olduğunun farkında olan I. Baudouin, I. Haçlı Seferi'nin kanlı hatıralarını silmek ve Müslümanların kendisine sempatiyle bakmasını sağlamaya çalışmıştı.²²⁴

I. Baudouin, 1118 yılında Mısır'da akınlar icra ettiği sıralarda fenalaşmasından bir sonra Arieş'te öldü. Tıpkı ağabeyi Godefroi gibi Kutsal Mezar Kilisesi'nde defnedildi.²²⁵ Yerine, 1118 Paskalyasında Hacc için Kudüs'te bulunan kralın kuzeni ve Urfa Kontu Baudouin de Bourg (öl. 1131)'a krallık tacı tevdi edildi.²²⁶ Teklifi kabul eden Baudouin de Bourg Urfa'da yerine Kont Joscelin (öl. 1131)'i bıraktı.²²⁷ Böylece Baudouin de Bourg, III. Kudüs Kralı oldu.

Baudouin de Bourg genel olarak sabık Kudüs krallarının politikalarını devam ettirdi. Bunlara ek olarak Urfa-Halep-Musul üçgenine müdahil oldu. Kudüs kralı olmadan önce Urfa Kontu olduğu için bölgenin dinamiklerini iyi bilen II. Baudouin (Baudouin de Bourg), bölgede yıldızı yeni yeni parlayan Artuklu Emîri Belek Gâzi (öl. 502/1124)'ye daha önce esir düşmüş olan Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin'i esaretten kurtarmak için sefere çıktı. Fakat bu harekât sırasında o da tıpkı I. Joscelin gibi esir düştü.²²⁸ Esareti sırasında kendisini kurtarma teşebbüsleri de başarısız oldu. Ancak Belek Gâzi'nin Menbiç

²²² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/74.

²²³ Aise Kır Achmet, *Haçlılar Döneminde Kudüs (Kral II. Baudouin'e Kadar)* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 134.

²²⁴ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 76.

²²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/87; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 200; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/178.

²²⁶ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/164; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 203; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/183.

²²⁷ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/165.

²²⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/35; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 273.

kuşatmasında okla vurularak şehid olması sonucu bir miktar fidye ve iş birliği karşılığında Artuklu Emîri Timurtaş tarafından serbest bırakıldı.²²⁹

II. Baudouin döneminin en kayda değer başarılarından birisi İmâdüddîn Zengî (1126-1146)'nin Antakya'ya hâkimiyetini engellemek olmuştur. 1129 yılında Antakya Prinkepsi II. Bohemond (öl. 1130) Anazarba'da çıktığı sefer sırasında Danişmendlilerce mağlup edilip öldürüldü. Başsız kalan Antakya'nın idaresini ele alan Kraliçe Alice, Musul Atabeyi İmâdüddîn Zengî'ye mektup yazdı. Güvenliğini sağlama karşılığında Antakya'yı İmâdüddîn'e teslim edeceğini belirten Kraliçe Alice'in mektubunu yerine ulaşmadan ele geçiren II. Baudouin, bu ittifakı engelleyerek Antakya'da Haçlı hâkimiyetinin sürmesini sağladı.²³⁰ Bu dönemde bir diğer önemli olay Haçlıların Sûr şehrini zapt etmesi oldu. Stratejik Sûr şehrini kuşatan II. Baudouin, çetin bir kuşatmanın sonunda şehri emanla teslim aldı.²³¹ Sûr muhasarasını kırmak için sefere çıkma hazırlığındayken, Belek Gâzi'nin Menbiç'te ok atışıyla şehid düşmesi şehrin teslim olmasında etkili oldu.²³² Sûr kuşatmasında yardımda bulunan Venediklilere şehirde ciddi imtiyazlar verildi.²³³

Kudüs'ün III. kralı II. Baudouin de Bourg, 1131 yılında vefat etti. Öldüğünde erkek çocuk bırakmadı. Dört kızından Alix, Antakya Prinkepsi II. Bohemond'le; Hodierne, Trablus Kontu II. Raymond (öl. 1152)'la; Melisende, Anjou Kontu Foulque (öl. 1143) ile evlendi. Diğer kızı Juete ise manastıra kapandı.²³⁴ Kral Foulque, bazı kaynaklarca son büyük ve kudretli Kudüs Kralı kabul edilmiştir.²³⁵

Prences Melisende (öl. 1161)'nin kocası ve aynı zamanda Fransa'da Anjou Kontu olan Foulque, IV. Kudüs Kralı olarak 1131 yılında taç giydi.²³⁶ Prences

²²⁹ Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/402-403; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/53; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 279.

²³⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 127.

²³¹ Özer, *Fâtımî-Haçlı İlişkileri (1098-1171)*, 123.

²³² Özer, *Fâtımî-Haçlı İlişkileri (1098-1171)*, 122.

²³³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/222; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 247.

²³⁴ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Tarihi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 22.

²³⁵ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 115.

²³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/154; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 26; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/283.

Melisende ile Foulque'un izdivaçları Fransa Kralı Louis'nin tavsiyesi üzerine gerçekleşmişti.²³⁷ Kral Foulque yönetim olarak seleflerinin gerisinde bir yönetim sergiledi. Musul Atabeyi İmâdüddîn Zengî, Dımaşk Atabeyi Böri (öl. 510/1132)'nin ölümü sonrası ortaya çıkan istikrarsızlıktan yararlanarak bu dönemde Suriye üzerinde ciddi varlık gösterdi.²³⁸ Ancak yükselen Zengî tehdidi karşısında pasif bir tutum sergileyen Kral, diğer tarafta, Çukurova-Antakya-Suriye istikametinde sefer düzenleyen Doğu Roma İmparatoru İoannes Komnenos (öl. 1143)'a destek vermeyerek Haçlılar açısından hayal kırıklığı yaratmıştır.²³⁹

Bunların yanında Şihâbeddîn Mahmûd'un öldürülmesi sonrası Dımaşk şehrinin idaresini ele alan Emîr Üner (öl. 527/1149), şehrin İmâdüddîn (ö.1149) tarafından ele geçirilmesine Haçlılarla ittifak yaparak engel oldu. Bu ittifak Dımaşk'ta Zengîlerin hâkimiyetini bir süre de olsa erteledi.²⁴⁰ Yine Kral Foulque'un müdahil olduğu bir diğer husus, Antakya sahibesi Kraliçe Alice'in küçük yaştaki kızı Constance'ı İmparator İoannes'in oğlu Manuel (öl. 1180) ile evlendirme teşebbüsünü bertaraf ederek Aquitania Kontunun küçük oğlu Raymond de Poitiers (öl. 1149) ile Constance'ı evlendirmesi oldu.²⁴¹ Böylece Antakya üzerinde Doğu Roma'nın nüfuzunu kırıp Kudüs Krallığı'nın gücünü arttırdı. Ayrıca ikinci kuşak olmasının da etkisiyle dönemin önemli simâlarından olan Üsâme ibn Munkîz (öl. 1188) ile şahsî dostluk kurdu.²⁴²

1143 yılında Kral Foulque'un ölümü²⁴³ sonrası tahta, oğlu III. Baudouin (öl. 1163) geçti. Ancak Kral Baudouin, 1153 yılına kadar annesi Kraliçe Melisende ile Kudüs Krallığını yönetti. Bu ikilik krallıkta kaosa neden oldu.²⁴⁴ Kudüs Krallığı iç sorunlarıyla meşgul olurken Musul Atabeyi İmâdüddîn Zengî, Haçlıların kurduğu ilk kontluk olan Urfa (Edessa) Kontluğu'na son verdi.²⁴⁵ Bu olay bütün Haçlı devletlerinde büyük endişe yarattı.

²³⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/146.

²³⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/161.

²³⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/178; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/125.

²⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/187; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 149.

²⁴¹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 128.

²⁴² İbn Munkîz, *Kitâbu'l-İ'tibar*, 96.

²⁴³ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 19; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 82.

²⁴⁴ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 131; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/22.

²⁴⁵ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/147.

2.2.2. Urfa Haçlı Kontluğu

Urfa (Edessa) Haçlı Kontluğu, Ermeni yerlilerinin büyük yardım ve teveccühü²⁴⁶ ile 1098 yılında Baudouin de Boulognelu liderliğindeki Haçlılar tarafından ilk kurulan kontluk oldu. Ancak sonraki süreçte gösterdikleri teveccühün karşılığında hayal kırıklığına uğrayan Ermeni yerliler, Kont Baudouin'e Türklerden de yardım alarak komplo kurdular. Hazırlanan komployu önceden haber alan Kont Baudouin, erken davranarak komplocuları tasfiye etti.²⁴⁷ Urfa'da kalıcı olmanın yolunun Frenklere dayanmaktan geçtiğini düşünen Kont Baudouin, şehirde Ermeni asilzadelerin yerine Avrupa kökenli bir aristokrasi meydana getirdi. İki yıllık bir idareden sonra Kudüs Kralı olan ağabeyi Godfrey'in ölümü sonrası Kudüs'e davet edilip Kudüs Krallığına tevdi ederken yerine, kuzeni Baudouin de Bourg Urfa Kontu seçildi.

Baudouin de Boulognelu'nun kurduğu kontluğu genişletmek isteyen Kont Baudouin de Bourg, kontluğunu Harran istikametine doğru genişletme arzusuna girdi. Bu düşüncesinin arka planında Halep-Musul bağlantısını kesmek de vardı.²⁴⁸ 1104 yılında esaretten yeni kurtulan Antakya Prinkepsi Bohemond ve yeğeni Tancred'in de katıldığı²⁴⁹ Haçlı koalisyon ordusu Harran'ı kuşattı. Kuşatmayı kırmak için yardıma gelen Hısn Keyfa Emîri Artukoğlu Sökmen ve Emîr Çökürmüş (öl. 485/1107) Belih Çay'ı yakınlarında Haçlılarla karşı karşıya geldi. Savaşın başında vuruşup ricat eden Türk kuvvetlerinin bozguna uğradığını zannederek taarruza geçen Baudouin ve Joscelin'in kuvvetleri hilâl taktiğiyle kuşatılıp imha edildi. Bozgunu gören Bohemond ve Tancred savaş meydanından kaçarken,²⁵⁰ Baudouin ve Joscelin ise savaş meydanında esir düştü.²⁵¹ Boşta kalan

²⁴⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 57.

²⁴⁷ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1/61; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/284; Yardımcı, *Türkiye Selçukluları Döneminde Ermeniler*, 106.

²⁴⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1/88.

²⁴⁹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1/88; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/112.

²⁵⁰ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/62; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 14; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/112.

²⁵¹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/94; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 158; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/112; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 224.

Urfa'nın idaresine Kont Tancred vekâlet etti.²⁵² Üç yıllık esaretten sonra Baudouin ve Joscelin fidiye verme ve karşılıklı iş birliği şartıyla serbest bırakıldı.²⁵³

Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu (öl. 494/1116), 1107 yılında Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105-1118)'ın da desteğini alarak, Urfa ve Musul üzerine sefer düzenleyen Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ı²⁵⁴ ve ona destek olan Emîr Çökürmüş'ü mağlup edip Musul ve çevresine hâkim oldu.²⁵⁵ Bu hâkimiyetini Urfa üzerine kaydırmak isteyen Çavlı, karşısında Antakya Prinkepsi Kont Tancred ve Halep Melîki Rıdvan'ı buldu.²⁵⁶ Baudouin ve Joscelin'in de desteğini alan Çavlı, Tell Beşir de bu koalisyona karşı savaşa girdi. 1108 yılında yapılan savaşı Antakya Prinkepsi Kont Tancred ve Halep Emîri Rıdvan kazandı.²⁵⁷ Tancred'in Emîr Rıdvan'ın safında savaşa katılmasının arkasında Çavlı Sakavu'nun Halep üzerinde hâkimiyet düşüncesi etkili oldu. Tell Beşir Savaşı sonrası Kont Baudouin sulh yoluyla Urfa'da idareyi tekrar ele aldı.²⁵⁸

Kont Baudouin, sonraki yıllarda sırasıyla Musul Atabeyliği yapan Emîr Mevdûd (öl. 491/1113)²⁵⁹ ve Emîr Aksungur el-Porsukî'nin (öl. 504/1126)²⁶⁰ Urfa üzerine düzenlediği seferlerle meşgul oldu. Uzun yıllar bu seferlere karşı Urfa'nın ayakta kalması için büyük çaba gösterdi. 1118 Paskalyasında Kudüs'te bulunduğu sırada ölen kuzeni Kral Baudouin'in yerine Kudüs Kralı oldu.²⁶¹

Baudouin de Bourg'un Kudüs tahtına geçmesiyle Kont Joscelin, 1118 yılında Urfa Kontu oldu.²⁶² 1122 yılında Antakya Prinkepsi Roger (öl. 1119)'ın kızıyla evlenip çeyiz olarak Azez'i alan Joscelin, Urfa'ya dönüp Birecik'te istirahat ettiği sırada Harput Emîri Belek b. Behram'ın Harran'a intikal ettiğini ve

²⁵² Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/99; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/113.

²⁵³ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/188.

²⁵⁴ Işın Demirkent, "Kılıçarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/396-399.

²⁵⁵ Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", *Tarih Dergisi* 28 (2011): 37-60; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 159.

²⁵⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 86.

²⁵⁷ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 93; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 235.

²⁵⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/125.

²⁵⁹ Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/427-429.

²⁶⁰ Coşkun Alptekin, "Aksungur el- Porsukî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/297.

²⁶¹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1/165.

²⁶² Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/9.

Ra's Keyfa'da karargâh kurduğunu öğrendi. Bunun üzerine hazırlıksız bir şekilde Belek Gâzi üzerine sefere çıkan Joscelin, susuz ve bitkin bir haldeyken karşılaştığı Belek Gâzi'nin ordusu karşısında bozguna uğrayıp esir düştü.²⁶³ Kendisini kurtarmak için yola çıkan dönemin Kudüs Kralı II. Baudouin de Belek Gâzi'ye esir düştü.²⁶⁴ Kont Joscelin, Harput Kalesi'nde esir tutulmaktayken Urfa'dan gönderilen elli kadar casus sayesinde kaleden kurtarıldı. Son derece müşkül şartlar altında Urfa'ya varabildi.²⁶⁵ Ayrıca kendisine yardım için geldiği sırada esir düşen Kral Baudouin, Belek Gâzi'nin ölümünden sonra Emîr Timurtaş tarafından bir miktar fidye ödeme ve iş birliği karşılığında serbest bırakıldı.²⁶⁶

1131 yılında Kont Joscelin (öl. 1159)'in ölümü sonrası kendi adını taşıyan II. Joscelin babasının yerine kont oldu.²⁶⁷ II. Joscelin dönemi, Urfa (Edessa) Kontluğu'nun çöküşüne ve Haçlı Seferlerinin kaderini değiştirecek aktörlerden olan Zengî Atabeyliği'nin günden güne yükselişine sahne oldu.²⁶⁸ Kontun şahsiyeti ve kabiliyetleri buna ciddi anlamda zemin hazırladı.²⁶⁹

1126 yılında Irak Selçuklularının Sultan Mahmûd b. Muhammed Tapar tarafından Musul Atabeyliği'ne getirilen İmâdüddîn Zengî, gerek kendi gayreti gerek şartların el vermesiyle 1128 yılında Halep'e hâkim oldu. Suriye ve Güneydoğu Anadolu istikametlerinde sınırlarını genişleten Atabey İmâdüddîn, gözünü zaman içinde zayıf düşen Urfa üzerine dikti.²⁷⁰ Geçmiş politikaları yüzünden yalnız kalan Urfa Kontluğu, İmâdüddîn'e karşı Hısn Keyfa Artuklularından Fahreddîn Kara Arslan (öl. 535/1157)'la ittifak kurdu. Diğer taraftan İmâdüddîn Zengî, kurnazca siyaseti sayesinde II. Joscelin'in Tell Beşîr'de olduğu sırada Urfa'yı kuşattı ve ana ordusu Tell Beşîr'de olan şehir fazla

²⁶³ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/29; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/205; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 272.

²⁶⁴ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/35; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/206; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 273.

²⁶⁵ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/9; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 226; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 274.

²⁶⁶ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/53; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 279.

²⁶⁷ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/101.

²⁶⁸ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/268-272.

²⁶⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/158.

²⁷⁰ Gülay Ögün Bezer, "İmâdüddîn Zengî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/258-261.

dayanamayıp İmâdüddîn'e teslim oldu.²⁷¹ Tüm olanları seyretmekten başka şansı kalmayan II. Joscelin, her ne kadar şehri geri alma teşebbüsünde bulunduysa da muvaffak olamadı. Böylece ilk kurulan Haçlı Kontluğu olan Urfa (Edessa) Kontluğu, aynı zamanda yıkılan ilk kontluk oldu. Urfa'nın Zengîlerce ele geçirilmesi, yarattığı şok dalgasıyla birlikte II. Haçlı Seferi'nin başlamasına sebep oldu.

2.2.3. Antakya Prinkepsliği

Antakya Prinkepsliği, Haçlılar tarafından kurulan ikinci kontluktur. Bohemond liderliğindeki Antakya Prinkepsliği kuruluşunun ikinci yılında büyük bir krizle yüzleşmek zorunda kaldı. Kont Bohemond, Danişmendli Emîri Gümüştekin Gâzi (öl. 482/1104) tarafından üç yıldır kuşatma altında olan Malatya'nın hâkimi Gabriel'den kendisine gelen yardım çağrısı sonrası Malatya'ya doğru hareket etti. Urfa Kontu Baudouin'in Ermenilere karşı yaklaşımı ve ağır yaptırımları sebebiyle kendisinden yardım istemeyen Gabriel, Kont Bohemond'e Malatya'nın idaresini ve kızı Morphia ile evlenmeyi vaat etti.²⁷² 300 şövalye ve bir miktar piyade ile yola çıkan Kont Bohemond'in haberini alan Gümüştekin Gâzi, kontu Aksu vadisinde pusuya düşürdü.²⁷³ Paniğe kapılan Haçlı ordusu bozguna uğradı ve Kont Bohemond ile Richard de Salerno esir düştü.²⁷⁴ Esirler hapsedilmek üzere Niksar Kalesi'ne götürüldü. Bu süreçte Antakya yedi ay boyunca lidersiz ve ordusuz kaldı.²⁷⁵ Urfa Kontu Baudouin de Bourg'un bir süre devam eden vekâletinin ardından I. Bohemond'un yeğeni Tancred Antakya halkının daveti üzerine şehre gelip idareyi ele aldı.²⁷⁶

Kont Tancred idareyi yeniden tesis ettikten sonra 1101 yılında Kilikya'yı ve 1103 yılında Lazkiye'yi ele geçirdi.²⁷⁷ Vekâlet ettiği süre içerisinde Antakya Prinkepsliği'nin sınırlarını genişletti. 1103 yılında Danişmend Gâzi, yüz bin dinar

²⁷¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/195; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/24; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 297.

²⁷² Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 31.

²⁷³ Başat, *Taranto Kontu Bohemond*, 126.

²⁷⁴ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 102; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/58.

²⁷⁵ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 75.

²⁷⁶ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 106.

²⁷⁷ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 106.

fidyeye ve Yağısıyan'ın kızının salıverilmesi karşılığında Kont Bohemond'ı serbest bıraktı.²⁷⁸ Fidyenin toparlanıp ödenmesinin ardından serbest bırakılan Kont Bohemond, Antakya'ya gelip idareyi tekrar ele aldı.²⁷⁹

Kont Bohemond'un Levant'ta rol oynadığı son hadise Urfa Kontu Baudouin'in Harran seferi oldu. Harran'da meydana gelen kargaşadan²⁸⁰ istifade edip burayı kontluğuna katmak isteyen Baudouin'in karşısına Artukoğlu Sökmen ve Musul Valisi Çökürmüş çıktı. Urfa Kontu Baudouin de Bourg, Maraş hâkimi Joscelin de Courtenay, Antakya Prinkepsi Bohemond ve yeğeni Tancred'ten müteşekkil Haçlı ordusu ile Sökmen Bey ve Çökürmüş Bey'in oluşturduğu Müslüman ordusu 1104'te Belih Çay'ında karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta bozguna uğrayan Haçlı ordusu darmadağın oldu.²⁸¹ Baudouin ve Joscelin esir düşerken Bohemond ve Tancred savaş meydanından kaçıp Antakya'ya döndü. 1105 yılında yardım almak maksadıyla Avrupa'ya dönen Bohemond yerine ikinci kez Tancred'i vekil bıraktı.²⁸²

Tancred dönemi Antakya Prinkepsliği'nin yükseliş dönemi oldu. Roger de Salerno'nun Urfa'ya Joscelin dönünceye kadar idarecilik etmesi ve Roger'in Antakya'ya tabi olması ile Tancred aynı anda her iki kontluğa liderlik etmiş oldu.²⁸³ Kontluğu boyunca Toroslardan orta Suriye'ye kadar olan bölgede hâkimiyet sağladı.²⁸⁴ Tell Beşîr Savaşı'nda Halep Meliki Rıdvân b. Tutuş ile Çavlı, Baudouin ve Joscelin'i mağlup etti. İktidarı boyunca çevre Müslüman emîrlerle mücadele etti. Halep Meliki Rıdvân'ı itaati altına aldı.²⁸⁵

1112 yılına gelindiğinde sağlık durumu ağırlaşan Tancred, kendine halef olarak tahtı, Kont Bohemond'in oğlu Bohemond'e bırakmak üzere yeğeni Robert de Salerno'yi vekaleten atadı.²⁸⁶ Kontluğun başına geçen Robert, Muhammed

²⁷⁸ Anonim *Süryani Kroniği*, çev. İlhan Aslan (İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2019), 21; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/464; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 157.

²⁷⁹ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 113.

²⁸⁰ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 1/89.

²⁸¹ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 118; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 14; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 224.

²⁸² Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 139.

²⁸³ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 139.

²⁸⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/45.

²⁸⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/45.

²⁸⁶ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 178; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 185; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 45; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/151.

Tapar'ın emriyle Haçlılar üzerine seferler düzenleyen Mevdûd b. Altuntegin'e karşı mücadele etti.²⁸⁷

Mevdûd'un suikasta uğramasından sonra yerine tayin edilen Aksungur el-Porsukî, Mevdûd b. Altuntegin'in başlattığı seferleri devraldı.²⁸⁸ Başlangıçta başarılı bir yönetim sergileyen Aksungur el-Porsukî, ilerleyen süreçte Artukoğlu İlgâzi (öl. 500/1122) karşısında ciddi başarısızlığa uğrayınca görevden azledildi. Yerine Emîr Porsuk (öl. 494/1116) tayin edildi.²⁸⁹

Haçlılar üzerine sefere bizzat çıkmayı reddeden Artukoğlu İlgâzi, Selçuklu hâkimiyeti altına girmek istemeyen Dımaşk Atabeyi Tuğtekin (öl. 506/1128), Antakya Prinkepsi Roger de Salerne ve Trablus Kontu Pons, Emîr Porsuk idarsindeki Selçuklulara karşı birleşti.²⁹⁰ Kurulan koalisyon üzerine 1115 yılında sefere çıkan Emîr Porsuk, Tell Danis'te konakladığı sırada hazırlıksız yakalandı.²⁹¹ Roger de Salerne'nin kuvvetlerinin hücumuna uğrayıp bozguna uğradı. Emîr Porsuk'un bu mağlubiyeti sonrası Sultan Muhammed Tapar Suriye'deki akınlarını kesin olarak sonlandırdı.²⁹²

1119 yılına gelindiğinde Antakya Prinkepsi Roger, Tell Danis'te aynı safta savaştığı Artukoğlu İlgâzi ile karşı karşıya geldi. Bozulan ikili ilişkiler tarafları Tell Afrin'de (Sarmeda)²⁹³ karşı karşıya getirdi. Burada sayıca üstün Artuklu ordusu Antakya ordusunu kuşatarak imha etti. Dört bin kişilik Antakya ordusundan geride çok az kişi sağ kalabildi.²⁹⁴ Kont Robert savaş meydanında öldürüldü.²⁹⁵ Savaştan sonra içtiği şarap yüzünden uzun süre ayılamayan İlgâzi, başsız kalan Antakya'yı ele geçirme fırsatını kaçırdı. Savaşta Roger'in yardımına

²⁸⁷ Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", 29 /427-429.

²⁸⁸ Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", 2 /297.

²⁸⁹ Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/325-326.

²⁹⁰ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 114.

²⁹¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/109; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 258.

²⁹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/110.

²⁹³ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/66.

²⁹⁴ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/73; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 186; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/195; Anonim Süryani Kroniği, 37.

²⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/617; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/196; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 265.

yetişemeyen Kudüs Kralı II. Baudouin de Bourg, Antakya'ya gelip idareyi bir süreliğine ele aldı.²⁹⁶

Roger de Salerne'nin ölümü sonrası Antakya'nın kurucu kontu Bohemond'in oğlu Bohemond, Antakya'ya gelip idareyi devraldı. Kontluğu çok zor bir dönemde devralan II. Bohemond, genel olarak denge politikası içerisinde varlığını sürdürmeye çalıştı. 1130 yılına gelindiğinde Kilikya'da hâkimiyeti tesis etmek için çıktığı Anazarba seferinde Danişmendli Emîri Melîk Gâzi (öl. 512/1134) tarafından mağlup edilip öldürüldü.²⁹⁷ Başı kesilerek Bağdat'ta bulunan Halîfeye gönderildi.²⁹⁸

II. Bohemond'in Anazarba'da öldürölmesi Antakya Prinkepsliğı'ni idarî krize soktu. Anazarba'da II. Bohemond'le beraber Antakya'nın soyluları da ölmüştü.²⁹⁹ Suriye seferine çıkan İmparator İoannes Komnenos Kilikya'yı ele geçirdikten sonra Antakya'yı kuşattı. Şehir kuşatıldığında idârî anlamda başsızdı.³⁰⁰ Lidersiz kalan Antakya, Doğu Roma İmparatorluğu'na itaate mecbur kaldı.³⁰¹ Sonraki yıllarda Kraliçe Alice'in ihtirasları, Kudüs Kralı Foulque'un Antakya'yı kontrol etmek istemesi, Prenses Constance (öl. 1163)'ın eşi Raymond de Poitiers³⁰² ve ileride Haçlı Seferlerine damga vuran isimlerden olan Reynaud de Chatilloin (öl. 1187) gibi aktörlerin iktidar mücadeleleri, Antakya Prinkepsliğı'nin varlığını sürdürebilme başarisından ileriye götüremedi.³⁰³

2.2.4. Trablus Haçlı Kontluğu

Haçlılar tarafından Levant'ta kurulan son kontluk, Trablus Haçlı Kontluğu olmuştur. Birtakım sebeplerden dolayı kontluğun kuruluşu diğer kontluklara kıyasla geç olmuştur. Seferlerin başlangıcında ilk haçı kabul eden ve en varlıklı isim olan Toulouse Kontu Raymond, Haçlıların Antakya muhasarasında büyük gayretler göstermişti. Ancak şehrin idaresi, rekabet içerisinde olduğu Taranto

²⁹⁶ İbn Munkîz, *Kitabu'l-İ'tibar*, 154; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 208; Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 2/197.

²⁹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/150; Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 2/276.

²⁹⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 145.

²⁹⁹ Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 83.

³⁰⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/174.

³⁰¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/175.

³⁰² Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 2/318.

³⁰³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/153.

Kontu Bohemond'a bırakılmıştı.³⁰⁴ Raymond, devamında Kudüs'e doğru ilerleyen orduda yer almış ve şehrin kuşatılıp düşmesi sürecine katkıda bulunmuştu. Ancak burada da istediğini bulamamış ve Kudüs'ün Aşağı Lorrain'li Kont Godfrey de Bouillon'a bırakılmasına razı olmuştu.³⁰⁵ Levant'ta dindaşlarından umduğunu bulamayan Kont Raymond, destek bulmak için Konstantinopolis'e giderek İmparator Alexios'la buluştu.³⁰⁶ Kendisi orada bulunduğu sırada 1101 Haçlı Seferi başlamıştı. Bu sefere iştirak eden ordulardan büyük beklentiler içerisine giren Raymond, Anadolu bozkırlarında Selçuklu-Danişmendli ittifakı tarafından sukût-ı hayâle uğradı. Merzifon'da kendisinin içinde bulunduğu Lombard ordusu bozguna uğratıldı. Raymond esir düşmekten son anda kurtulup Sinop'a kaçtı.³⁰⁷

Buradan da umduğunu bulamayan Kont Raymond, tekrar Levant'a gelerek kendi işini kendi görme yoluna gitti. Raymond, Mısır'la irtibatını kaybeden Trablusşam Ammaroğulları Emîrliği'ne gözünü dikti ve bölgeye yeni gelen takviye kuvvetlerinin de desteğiyle Trablus'u kuşattı. Esasen Haçlıların bölgeye gelmelerinden itibaren onlarla iyi geçinme yoluna giderek varlık mücadelesi veren Ammaroğulları Emîrliği,³⁰⁸ Toulouse Kontu Raymond ile karşı karşıya gelmekten kurtulamadı. Kuşatmayı kırmak isteyen müdafiler, Dımaşk ve Halep'e mektup göndererek yardım talep ettiler. Yardıma gelen kuvvetlerle birleşen Trablus garnizonu karşısında varlık mücadelesi veren ve sayıları üç yüz civarı olan Raymond'un liderliğindeki Haçlı kuvvetleri galip geldi.³⁰⁹ Başarısız hurûc harekâtından sonra devam eden kuşatma çevre mıntikalardan gelen yerel Hristiyanların yardımlarıyla Raymond liderliğinde 1105 yılına kadar devam etti.³¹⁰ Haçlı muhasarası devam ederken sürpriz bir hurûc gerçekleştiren İbn Ammar³¹¹ liderliğindeki müdafiler kuşatmacıların kulelerini yakarak Haçlı ordusuna büyük zarar verdiler. Yanan kerestelerden birinin üzerine düşmesi

³⁰⁴ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, 82.

³⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/225.

³⁰⁶ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 55.

³⁰⁷ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 57.

³⁰⁸ Alada, *İbn Ammar'ın Hayatı, Siyasi Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*, 22.

³⁰⁹ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 11; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 127.

³¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 8/464.

³¹¹ Alada, *İbn Ammar'ın Hayatı, Siyasi Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*, 49.

sonucu ağır yaralanan Raymond, aldığı ağır yaraların tesiriyle çok geçmeden öldü.³¹² Vasiyet ettiği üzere yerine geçen yeğeni Guillaume-Jordain kuşatmayı devraldı.

Trablus kuşatması devam ederken Fahrülmülk İbn Ammâr, Müslüman devlet ve emîrliklerden yardım istemek maksadıyla yerine amcazadesi Zü'l-Menâkıb'ı bırakarak şehirden ayrıldı.³¹³ İbn Ammar'ın şehirden ayrılmasından kısa süre sonra şehre kargaşa hâkim oldu. Fâtımî Vezîri el-Efdal'a haber gönderen isyancılar, yardım karşılığında kendilerine tekrar bağlanmayı vaat ettiler.³¹⁴ Davet üzerine vali sıfatıyla Şerefüddeve b. Ebü't-Tayyib'i Trablus'a gönderen Fâtımîler, şehre tekrar hâkim oldu.³¹⁵

Müdafilerin kargaşa içerisinde olduğu bu ortamda Guillaume-Jordain (öl. 1109) Raymond'un kuşatıp alamadığı Arkâ'yı ele geçirdi.³¹⁶ Guillaume-Jordain, zaman içerisinde Trablus kuşatmasını güçlendirerek sürdürdü. O sırada Raymond'un gayrı meşru evlilikten olma oğlu Bertrand (öl. 1112) Trablus'a geldi.³¹⁷ Bertrand'ın gelmesiyle ortaya çıkan menfaat çatışmalarına Hacılar Tepesinde³¹⁸ çözüm bulmaya çalışan taraflar, kendi aralarında Toulouse'tan Trablus'a kadar ihtilafa taalluk eden araziler ve meseleleri sulh yoluyla hallettiler. Anlaşmada, her iki taraftan birinin varis bırakmadan ölmesi durumunda toprakların diğer kişiye bırakılacağına dair bir madde de bulunmaktaydı. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra Guillaume-Jordain gece at üstünde giderken atılan bir okla öldürüldü. Bu suikastın baş şüphelisi olan Bertrand, sonrasında idareyi tümüyle ele aldı.³¹⁹

Kuşatmanın şiddetinin artması ve yardım alamadığı için son derece müşkül durumda kalan Trablus şehri, Bertrand'a ve beraberindeki Kral I.

³¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/ 511; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 41; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/119.

³¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/542.

³¹⁴ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 30.

³¹⁵ Alada, *İbn Ammar'ın Hayatı, Siyasi Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*, 69.

Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 78.

³¹⁶ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 70; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/55; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 33.

³¹⁷ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 70.

³¹⁸ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 75; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/56.

³¹⁹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 76; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 176; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/57.

Baudouin'e teslim oldu. Şehre giren Haçlılar halka büyük mezalimde bulundu.³²⁰ Trablus'un üçte birini yapılan yardımlardan dolayı Genoalılara bırakan Bertrand, Kudüs Kralı Baudouin'e de büyük ganimetler sundu.³²¹ Trablus'u ele geçirerek burada Trablus Kontluğu'nu kuran Kont Bertrand'ın iktidarı kısa sürdü. 1112 yılında yakalandığı bir hastalık sonucu öldü.³²² Yerine vasiyeti gereği oğlu Pons (öl. 1137) Trablus Kontu oldu.³²³ Antakya Prinkepsi Tancred, kötüleşen sağlık durumundan dolayı Trablus Kontu Pons'tan eşi Cecile ile kendisinden sonra evlenmesini istedi. Tancred'in ölümünün ardından Pons ve Cecile'nin izdivacı gerçekleşti. Cecile Fransa Kralı I. Philippe'ın kızıydı. Tancred'in kendisinden sonra böyle bir evliliğin gerçekleşme isteğinin arka planında Trablus üzerinde Norman hâkimiyetini yayma hedefi bulunmaktaydı.³²⁴

Pons, Antakya Prinkepsi Roger'in 1115 yılında Selçuklulara karşı düzenlediği sefere katılmış ve Tell Danis'te Kont Roger'e yardım etmişti. 1116 yılına gelindiğinde ise Bekaa Vadisinde Dımaşk Atabeyi Tuğtekin'e karşı büyük hezimet yaşayıp üç binden fazla zayıat vererek canını zor kurtardı.³²⁵ Kont Roger'in bozguna uğrayıp hayatını kaybettiği Kanlı Meydan Savaşı'nda Antakya ordusuna yardıma gelememiş ve II. Bohemond'un Anazarba'da ölümü sonrası Antakya'da ortaya çıkan iktidar krizine dâhil olmuştu. Antakya Nâibesi Alice'e yardım ettiği için Kudüs Kralı Foulque'la arası açılmıştı.³²⁶ Genel olarak dedesi ve babasının ideallerini gerçekleştirme arzusu içerisinde olmakla beraber Doğu Roma İmparatorluğu ve Kudüs Krallığı'nın yüksek hâkimiyetinden kurtulamadı.³²⁷

1137 yılında Dımaşk Atabeyliği Emîr Bazvac idaresindeki gönüllülerden ve Türkmenlerden müteşekkil bir ordu Trablus üzerine sefere çıktı. Savaşa tutuşan taraflardan Emîr Bazvac üstün gelerek Trablus ordusunu yendi.³²⁸ Kont Pons

³²⁰ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 78; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 177; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/135; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 237.

³²¹ Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 34.

³²² Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 59; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/102.

³²³ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 83; Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 59.

³²⁴ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 84.

³²⁵ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 97; Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 78.

³²⁶ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 124.

³²⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/166.

³²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016), 9/131.

savaş meydanında öldürüldü.³²⁹ Trablus ordusunun mağlup olmasında yerel Hristiyanların taraf değiştirmesi de etkili oldu.³³⁰

Kont Pons ölünce yerine oğlu II. Raymond (öl. 1152) geçti. II. Raymond'un dönemi selefi Pons'a nazaran genel anlamda daha pasif geçti. Buna Raymond'un Ba'ri (Montferrand) kuşatmasını³³¹ kırmak maksadıyla Kudüs Kralı Foulque'la çıktığı sefer sırasında İmâdüddîn Zengî'ye esir düşmesi etkili oldu. Her ne kadar esir hayatı uzun sürmese de cesaretinin kırılması ve şartların aleyhine seyretmesi sonucu iktidarı boyunca atılğan bir siyaset ortaya koyamadı.³³² Bununla beraber Toulouse Kontu IV. Raymond'un İspanyol asıllı oğlu Alfonso Jordain (öl. 1148)'in II. Haçlı Seferi münasebetiyle Trablus'a gelmesi ve kendisiyle hâkimiyet mücadelesine girişmesi, II. Raymond'u zor durumda bırakan bir diğer husus oldu.³³³

II. Haçlı Seferi öncesinde Trablus Kontluğu'nda genel durum ana hatlarıyla bu şekilde cereyan etmiştir. Trablus Haçlı kontları gerek siyasî karmaşaya bağlı olarak gerekse kontluğun bulunduğu mevki itibariyle genişleme açısından pek imkân bulamamıştır. Ayrıca güç ve nüfuz açısından diğer Haçlı kontluklarına nazaran geride kalmıştır.

2.2.5. Selçuklular, Yerel Atabeylik ve Emîrlikler

I. Haçlı Seferleri sırasında Selçuklu İmparatorluğu tahtında Sultan Berkjaruk bulunuyordu. Berkjaruk'un iktidarı ele geçirmesi oldukça zor ve yıpratıcı olmuştu.³³⁴ Sultan Berkjaruk, üvey annesi Terkan Hatun (ö.472/1094) ve oğlu Mahmûd (1092-1094)'a,³³⁵ Suriye Selçuklu Sultanı ve aynı zamanda amcası olan Tutuş'a³³⁶ ve bir diğer üvey kardeşi olan Muhammed Tapar'a karşı iktidar

³²⁹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 128.

³³⁰ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 129.

³³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/133.

³³² Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 151.

³³³ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 140.

³³⁴ Özeydin, "Berkjaruk", 5/514-516.

³³⁵ Gülay Ögün Bezer, "Terken Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/510.

³³⁶ Özeydin, "Tutuş", 41/446-449.

mücadelesi vermiş ve sonunda muvaffak olmuştu.³³⁷ Bunların yanında Selçuklu'ya tabi olan bölgelerin tek çatı altında kalması için büyük mücadele vermişti. Bu uzun süren iktidar mücadelesi ve merkezî otoriteyi tesis çabası Sultan Berkıaruk'un Haçlılarla gerektiği şekilde meşgul olmasına engel olmuştur.

1105 yılına gelindiğinde Sultan Berkıaruk'un erken yaşta ölümü üzerine iktidarı üvey kardeşi Muhammed Tapar ele geçirdi. Muhammed Tapar'ın sultan olmasıyla Selçuklu içerisinde taht kavgaları dinmiş, ancak merkezî otoriteyi tesis çabaları devam etmişti. Taht kavgalarının bitmesiyle enerjisini Suriye ve Filistin üzerine sarf etme şansını elde eden Muhammed Tapar, yerel emîrleri görevlendirmek suretiyle Levant'ta tekrar Selçuklu hâkimiyetini kurmaya çalıştı.³³⁸

İlk olarak bu doğrultuda taht kavgası sırasında ağabeyi Berkıaruk'u destekleyen ve Musul'da hâkimiyet kurmuş olan Çökürmüş'e karşı, Atabey Çavlı Sakavu'yu görevlendirdi.³³⁹ Çökürmüş Bey, 1104 yılında Artukoğlu Sökmen Bey'le³⁴⁰ Harran Savaşı'nda Urfa-Antakya ordusuna karşı savaşmıştı. Savaşı kazandıktan sonra fevri bir tavır içine girip esir çadırından kendi payına düştüğünü düşündüğü Urfa Kontu Baudouin de Bourg'u kaçırp Musul'a götürmüştü. Bu hareketi Hısn Keyfa Emîri Artukoğlu Sökmen ile arasını açmıştı.³⁴¹ Yürüttüğü bağımsız politika³⁴² ve taht mücadelesinde Berkıaruk'tan yana tavır alması da onu Sultan Muhammed Tapar'la karşı karşıya getirdi.³⁴³ Bu doğrultuda Selçuklu ordusunu komuta eden Çavlı Sakavu Musul'da Çökürmüş'ü mağlup etti. Ancak esir ettiği Çökürmüş'ü Musul halkına teşhir etse de şehir teslim olmadı. Kale komutanı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'a ve Aksungur Porsukî'ye haber göndererek şehri teslim etmeyi teklif etti.³⁴⁴

³³⁷ Abdülkerim Özaydın, "Muhammed Tapar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/579-581.

³³⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 78.

³³⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 88.

³⁴⁰ Sevim, "Sökmen b. Artuk", 37/392-394; Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl*, 14.

³⁴¹ Demirkent, *Urfa Haçlı Konluğu Tarihi* 1/79.

³⁴² Kırpık, *Haçlılar (1095-1120)*, 132.

³⁴³ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 88.

³⁴⁴ Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", *Tarih Dergisi* 38/37-60 (2003): 44.

O sırada Güneydoğu Anadolu üzerinde seferde bulunan Sultan I. Kılıçarslan, yapılan davet üzerine Musul'a gelerek idareyi ele aldı.³⁴⁵ Ardından Sincar'a çekilen Çavlı üzerine harekete geçti. Yolda I. Kılıçarslan ile emîrleri arasında anlaşmazlık çıktı. Bazı emîrlerin ordugâhtan ayrılmasıyla sayıları beş bine düşmesi üzerine I. Kılıçarslan'ın karşısında erken davranan Çavlı Sakavu, Habur suyu kenarında I. Kılıçarslan'ın karşısına çıktı. Tarafların savaşa tutuşmasıyla çetin bir muharebe meydana geldi. I. Kılıçarslan öne atılarak Çavlı'ya yetişip kendisine kılıç savurdu. Çavlı'yı ölümden zırhı kurtardı. Sonrasında Çavlı'nın kuvvetlerinin galebe çalmasıyla Türkiye Selçuklu kuvvetleri mağlup oldu.³⁴⁶ Esir düşmemek için atını Habur suyuna süren I. Kılıçarslan zırhının ağırlığı yüzünden boğuldu.³⁴⁷

Çavlı Sakavu bu galibiyetinin üzerine Musul'a gelip şehri teslim aldı. Ancak bütün bunları Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına icra eden Çavlı, Musul'u aldıktan sonra tavır değiştirip bağımsız hareket etmeye başladı. Bunda elde ettiği büyük ganimetlerin ve nüfuzun tesiri oldu. Bunun üzerine Muhammed Tapar, Çavlı'yı cezalandırmak ve Musul'u tekrar Selçuklu İmparatorluğu'na bağlamak için Mevdûd b. Altuntegin (öl. 491/1113)'i görevlendirdi. Mevdûd b. Altuntegin, çevre şehirlerden de kendisine katılan Selçuklu'ya tabi birliklerle Musul üzerine harekete geçti.³⁴⁸ Şehri savunamayacağını anlayan Çavlı Sakavu, yanında esir bulunan Urfa Kontu Baudouin'i de alarak Rahbe'ye çekildi.³⁴⁹ Musul'da idareyi ele alan Mevdûd, Selçukluların Haçlılar üzerine düzenleyeceği seferlerin liderliğine gelirken, Çavlı Sakavu Selçuklu'ya isyancı durumuna düşmüş oldu.

Çavlı, kendi aleyhine gelişen hadiseler sonrası çıkmaza girdi. Çıkış yolu olarak kendi yanında esir bulunan Kont Baudouin'i fidye ile serbest bırakıp onunla ittifak kurma yoluna gitti.³⁵⁰ Kont Baudouin'in de Antakya Prinkepsi Tancred ile olan rekabeti kendisini, esir düştüğü Çavlı ile ittifak kurmaya

³⁴⁵ Sâmî es-Sakkâr, "Musul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/361-363; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/525; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 25.

³⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/525; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 27; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 231.

³⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/524-525; es-Sakkâr, "Musul", 31/361-363.

³⁴⁸ Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", 29/427-429.

³⁴⁹ Piyadeoğlu, 'Çavlı Sakavu', 50.

³⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/547.

yanastırdı. Böylece Halep Meliki Rıdvan'ın da Tancred'in yanında yer aldığı Tell Beşir Savaşı ile neticelenen somut anlamda ilk Müslüman-Haçlı ittifakı ortaya çıkmış oldu. Yapılan savaşta Çavlı-Baudouin-Joscelin koalisyonu, Antakya-Halep koalisyonuna yenildi.³⁵¹ Bu mağlubiyet sonrasında köşeye sıkışan Çavlı Sakavu yanında kefenini alarak Selçuklu Sultanına gidip af diledi. Bu hareketinden etkilenen Sultan Muhammed Tapar, Çavlı'yı affedip onu Fars bölgesinde atabey tayin etti.³⁵²

Mevdûd b. Altuntegin, Çavlı meselesinin hallolmasıyla, Selçuklu'nun da desteğini arkasına alarak dört yıllık süre zarfında Haçlılar üzerine beş sefer düzenledi. Bu seferlerin ikisi Urfa Kontluğu üzerine oldu. Urfa Kontluğu'na karşı yapılan seferler, kontluğun temellerini derinden sarsmış ve yıkılma sürecinin başlangıç adımları olmuştu. Suriye üzerine yapılan seferler Haçlıları yıpratmış ve Haçlı ilerleyişinin Suriye içlerine doğru durmasında etkili olmuştu.³⁵³ Bu seferler sırasında Musul Atabeyi Mevdûd, Taberiyye'de Kudüs Kralı I. Baudouin de Boulognelu'yu Dımaşk Atabeyi Tuğtegin'le mağlup edip esir aldı. Ancak o kargaşa esnasında Kral, tanınmamasından istifade ederek kaçtı.³⁵⁴ Ayrıca bu seferler, Selçuklu nüfuzunun Halep ve Dımaşk üzerinde tekrardan etkisini sağlamıştı.

Mevdûd b. Altuntegin, kazanılan zaferler sonrasında Atabey Tuğtegin'in daveti üzerine Dımaşk'a ziyarette bulunmuş, 1113 yılında gerçekleşen bu ziyaret sırasında cami çıkışı bir Bâtînî fedaisi tarafından hançerlenmişti.³⁵⁵

Aldığı ağır yara sonrası şehid olan Mevdûd'un ölümünden Sıbt İbnü'l-Cevzi (öl. 654/1256) haricindeki Müslüman ve gayrimüslim kâhir ekseri kaynaklar, Dımaşk Atabeyi Tuğtegin'i mesul tutmaktadır.³⁵⁶ Buna gerekçe olarak da Mevdûd'un Dımaşk'a hâkim olmak istediğine kanaat eden Tuğtegin'in, Bâtînîler aracılığıyla böyle bir entrikaya giriştiğini öne sürmektedirler. Bu suikast sonrası Sultan Muhammed Tapar'ın öfkesi Tuğtekin'in üzerine olmuş ve hatta

³⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/551; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 235.

³⁵² Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", 53.

³⁵³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/101.

³⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/572.

³⁵⁵ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 69.

³⁵⁶ Birsell Küçükşipahioğlu, "Mevdûd b. Altuntegin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 12/37-49 (2014): 47.

Atabey Tuğtegin, Kudüs Kralı I. Baudouin'i tarafından bile şiddetli bir dille kınanmıştır.³⁵⁷

Dukak b. Tutuş'un³⁵⁸ ölümü sonrası oğulları Tutuş ve Ertaş'ın naibliğini yapan Atabey Tuğtegin, iktidarı ele geçirip Dımaşk ve etrafında kendi adına müstakil bir atabeylik kurdu.³⁵⁹ Haçlı-Selçuklu-Fâtımî çemberinde mutlak anlamda pragmatist bir politika yürüten Atabey Tuğtegin,³⁶⁰ Bâtınîlerle de iş birliğine girmişti.³⁶¹ Mevdûd b. Altuntegin'in Dımaşk'ta öldürülmesi Tuğtegin'in üzerindeki algıdan dolayı onu baş şüpheli haline getirmiş ve bu suikastta da bütün okları üzerine çekmişti.

Mevdûd b. Altuntegin'in Bâtınîlerce katledilmesi sonrası yerine Aksungur Porsukî getirildi.³⁶² Göreve getirildikten sonra Urfa üzerine sefere çıkan Aksungur, bir süre devam eden muhasaradan sonra başarısız olarak geri çekildi.³⁶³ 1115 yılına gelindiğinde Haçlılar üzerine sefer kararı alınmasına rağmen Sultan Muhammed Tapar'ın emrine karşı gelip Urfa üzerine yapılan sefere katılmayan Artukoğlu İlgâzi'yi cezalandırmak için harekete geçti. İlgâzi, Aksungur'un Mardin üzerine akınlar tertip etmesi üzerine yeğenleri Belek ve Davud'u Aksungur'un üzerine gönderdi. Artuklu kuvvetleri karşısında gafil avlanıp mağlup olan Selçuklu ordusu içerisinde bulunan Muhammed Tapar'ın oğlu Mesûd esir düşerken, daha öncesinde Aksungur'a esir düşen İlgâzi'nin oğlu Ayaz kurtarıldı. Esir düşen şehzade kısa süre sonra Sultan Muhammed Tapar'dan çekinildiği için serbest bırakıldı.³⁶⁴ Sultan Muhammed Tapar, vazifedeki başarısızlığı üzerine Musul Atabeyi Aksungur'u azledip yerine Hemedan Emîri Porsuk b. Porsuk'u tayin etti³⁶⁵.

³⁵⁷ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 91.

³⁵⁸ Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/345-346.

³⁵⁹ Gülay Ögün Bezer, "Tuğtegin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/347-349.

³⁶⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 115.

³⁶¹ Karakuş, *Haşhaşîler*, 57.

³⁶² Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", 2/297.

³⁶³ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/160.

³⁶⁴ Ali Sevim, "İlgazi, Necmeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/89-90; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 254.

³⁶⁵ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 113.

Muhammed Tapar'ın kendisini cezalandıracağına kesin gözüyle bakan Artukoğlu İlgâzi, Mevdûd b. Altuntegin'in suikastının baş şüphelisi olarak Dimaşk Atabeyi Tuğtekin'den yardım isteyerek Sultan Muhammed Tapar'a karşı beraber hareket etmeyi teklif etti. Bu teklifi kabul eden Tuğtegin'e Antakya Kontu Roger de Salerne de katıldı. Selçuklu İmparatorluğu'na karşı kurulan bu ittifak karşısında harekete geçen Musul Atabeyi Porsuk b. Porsuk bir harekâttan sonra Halep'in Güneybatısında bulunan Tell Danis'te konakladı. Yiyecek tedariki için bölgeye dağılan Selçuklu ordusunun durumundan istifade etmek isteyen Antakya Prinkepsi Roger, hızlıca hareket edip dağılık pozisyonundaki Selçuklu ordusuna baskın yaptı.³⁶⁶ Bozulan Selçuklu ordusu kısa sürede dağıldı. Atabey Porsuk b. Porsuk çok az sayıda adamıyla geri çekilebildi.³⁶⁷ Bu mağlubiyet Müslümanlar içerisinde dengeleri tamamen değiştirdi. Sultan Muhammed Tapar, Haçlılarla mücadeleyi bırakarak Suriye üzerindeki seferlerini sonlandırdı.³⁶⁸ Selçukluların yerine Suriye üzerindeki seferleri Artuklular sürdürdü.

Selçukluların boşalttığı iktidar sahasında Artukoğlu İlgâzi kısa sürede hâkimiyetini tesis etti. Halep şehrinin Artuklulara bağlanması bunun en önemli adımlarından birisi oldu. Rıdvan b. Tutuş, Halep şehrinde uzun süre siyâsî manevraları ve değişken ittifakları sayesinde iktidarını ve bağımsızlığını korumada muvaffak olmuştu. 1113 yılına kadar sürdürdüğü bu denge politikası kendisinin ölümüyle etkisini yitirdi. Daha öncesinde iki kardeşini öldürten Rıdvan, yerine küçük yaştaki oğlu Alp Arslan'ı bıraktı.³⁶⁹ Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Alp Arslan'ın vefat etmesi ile Dukak b. Tutuş'un diğer oğlu Sultanşah tahta çıktı. Alp Arslan ve Sultanşah'ın yaşlarının küçük olması sebebiyle şehrin önde gelen isimlerinden Vezîr Lü'lü' aslında idareyi ele alan kişi olmuştu. Ancak Lü'lü', ihtiraslı bir yapıya sahip olması ve Sultanşah'ı öldürmeye teşebbüs etmesi gibi sebeplerle kendi adamları tarafından tertiplenen bir suikast sonucu öldürüldü. Lü'lü''nün öldürülmesi sonrası idarecisz kalan Halep halkı Haçlı hücumlarından endişe ettiği için Mardin Artuklu Atabeyi İlgâzi'den şehri gelip teslim almasını

³⁶⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 116; Urfalı Mateos, “*Vekayi-Nâmesi*”, 258.

³⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 8/583.

³⁶⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 108.

³⁶⁹ Sevim, “Rıdvân b. Tutuş”, 35/49-50.

istediler. 1118 yılında Halep'e gelen İlgâzi idareyi ele alıp fiilî olarak Halep Selçuklu Atabeyliği'ne son verdi.³⁷⁰

Necmeddîn İlgâzi, Halep ve çevresinde hâkimiyetini sağladıktan sonra Antakya üzerine yöneldi. Tell Danis Savaşı'nda Muhammed Tapar'a karşı ittifak kurduğu Kont Roger'le karşı karşıya geldi. İkilinin arasını bozan olay, Roger'in Azez'i ele geçirmesi oldu.³⁷¹ Roger'in bu hareketine karşılık Necmeddîn İlgâzi, Antakya üzerine sefere çıktı. Artuklu ordusunun üzerlerine geldiği haberini alan Kont Roger, Esârib yakınlarında Tell Afrin denilen mevkideki bir vadide kamp kurdu. Müslümanların burada kendilerine saldıramayacağını düşünen Antakya Haçlıları büyük bir felakete uğradı. Üç koldan hücumla geçen Artuklu ordusu karşısında, nispeten sayıları Müslümanlara göre az olan ve manevra kabiliyetine haiz olmayan Antakya ordusu tam anlamıyla kılıçtan geçirildi.³⁷² Kont Roger'in de aralarında bulunduğu bütün Antakyalı soylular öldürüldü.³⁷³ Bu galibiyetle gücünün doruğuna varan³⁷⁴ İlgâzi, gerek ihmalkâr davranması³⁷⁵ gerek Kudüs Kralı Baudouin de Bolognelu ile Trablus Kontu Pons'un Antakya'ya yardıma gelmesi³⁷⁶ sebebiyle başsız kalan Antakya'yı ele geçiremedi.³⁷⁷

Necmeddîn İlgâzi, 1122 yılına kadar çeşitli bölgelerde fütühatlarda bulundu. O sene durumu ağırlaşan İlgâzi, Meyyafarikîn'e giderken yolda vefat etti. Ölümünün ardından Meyyafarikîn (Silvan)'i oğlu Süleyman'a, Mardin'i Timurtaş'a ve Halep'i amcazadesi Süleyman b. Abdülcebbâr'a bıraktı.³⁷⁸ En büyük mirası olan Haçlılar üzerine gaza hareketlerini yeğeni Harput Artuklu Atabeyi Belek b. Behrâm'a bıraktı.³⁷⁹

³⁷⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 110.

³⁷¹ Urfalı Mateos, *Vekâyi-Namesi*, 264.

³⁷² Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 51; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 264.

³⁷³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/124; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/196; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 265.

³⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/125.

³⁷⁵ İbn. Munkîz, *Kitâbu'l-İ'tibar*, 154.

³⁷⁶ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 106.

³⁷⁷ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 107; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/197.

³⁷⁸ Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyübîye Dönemi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018), 49.

³⁷⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 112.

Belek b. Behrâm 1107 yılında Habur suyunda boğularak ölen Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın dul eşi Ayşe Hatun ile evlenmişti.³⁸⁰ Bu evlilikten büyük itibar elde eden Belek, Malatya, Elbistan ve çevresini, sonrasında da Harput'u 1115 yılında ele geçirmişti. Gürcistan ve Trabzon üzerine başarılı seferler icra etmişti.³⁸¹ Kendisine karşı kurulan Mengücek ve Trabzon Rum İmparatorluğu ordusunu Bayburt'ta yapılan savaşta mağlup edip Mengücek İshak ve Trabzon Rum İmparatoru Konstantin Gabras'ı esir almıştı.³⁸²

Amcasının bıraktığı mirası devralan Belek b. Behrâm, Urfa Haçlı Kontluğu üzerine seferler düzenledi. Baskın düzenleyerek Urfa Kontu Joscelin'i, ardından da pusu kurarak Kudüs Kralı II. Baudouin de Bourg'u esir aldı. Amcası İlgâzi'nin Bedrüddevle Süleyman'a bıraktığı Halep'i kendine bağlayan³⁸³ Belek b. Behram, diğer Artuklu ailesi liderlerini kendi etrafında toplamaya muvaffak oldu. Selefî İlgâzi gibi kendisi de Rıdvan'ın kızıyla evlenmek suretiyle Halep'te nüfuzunu güçlendirdi.³⁸⁴

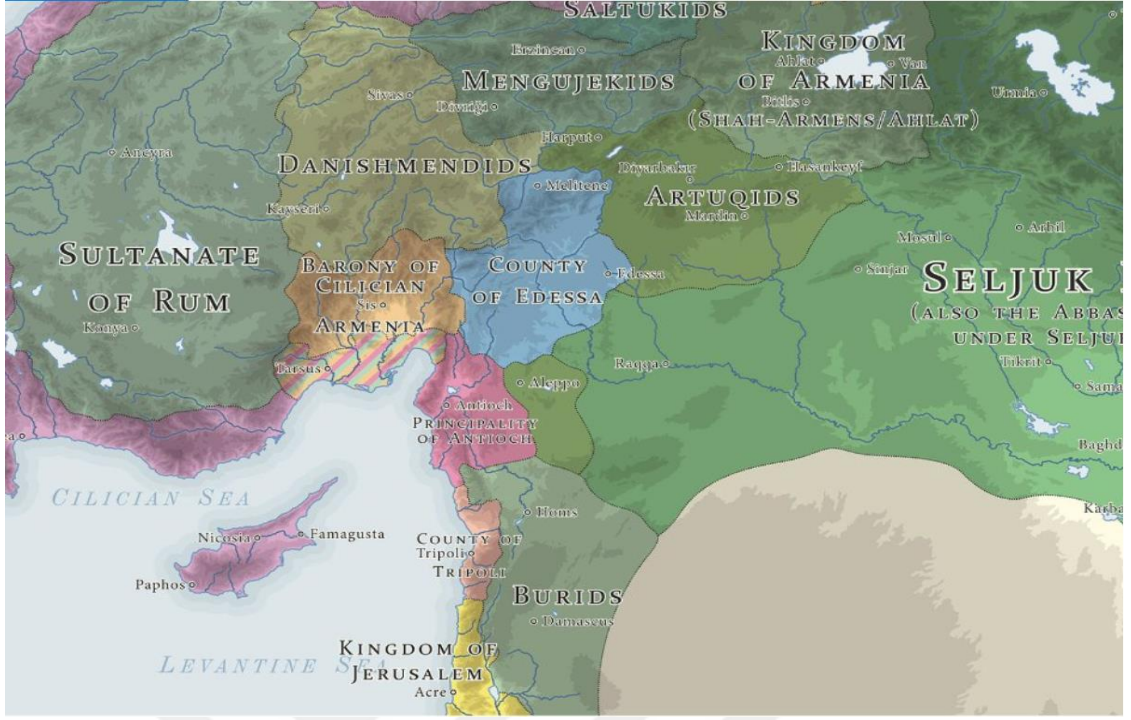
³⁸⁰ Mehmet Emin Özmen, *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Orta Çağ Bilim Dalı, 2007), 20.

³⁸¹ Alptekin, "Belek b. Behram", 5/402-403.

³⁸² Hüseyin Erkan Bedirhanoglu, *Artuklular'ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı* (Eskişehir: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 47; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 165.

³⁸³ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî*, 49; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 273.

³⁸⁴ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 98.

385

Şekil 11 1124 Yılı Levant'ta Siyasî Durum

İtaat altına almak için kuşattığı Menbiç Kalesi'nin komutanlarından Îsâ'nın yardıma çağırdığı Haçlı kuvvetlerini bozguna uğratıp bertaraf etti. Menbiç kuşatmasına devam eden Belek Gâzi, Haçlılar tarafından uzun süredir kuşatma altında olan Sûr şehrinden gelen yardım talebine karşılık vermek için harekete geçeceği sırada kale komutanı Îsâ'nın bizzat attığı okun köprücük kemiğine isabet etmesi sonucu şehid oldu.³⁸⁶

Belek Gâzi'nin şehadeti sonrası Artuklular kendi içerisinde birliğini yitirdi. Biraraya gelmeye muktedir olamayan Artuklu emîrleri birbirine düştü. Bu doğrultuda Mardin hâkimi Timurtaş, Belek Gâzi'nin esir ettiği Kudüs Kralı Baudouin de Bourg'u ittifak kurma karşılığında serbest bıraktı.³⁸⁷ Belek Gâzi sonrasında ortaya çıkan kargaşadan istifade etmek isteyen Hille Emîri Seyfûddeve, Sadaka b. Mezyed'in oğlu Dübeys b. Sadaka (öl. 513/1135), Urfa Kontu Joscelin ve Kudüs Kralı II. Baudouin de Bourg'la birlikte Halep üzerine

³⁸⁵ (Deviantart 3 Mayıs 2021).

³⁸⁶ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 99; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 140; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 240; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 278; İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 166.

³⁸⁷ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* c.2, 53; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 167.

hücum etti. Dübeys b. Sadaka ve kendisiyle beraber bulunan Haçlılar, Halep şehri dışındaki mıntikalarda birçok fenalıklar işlediler. Ağaçları kesen, mezarları yağmalayan ve sivilleri kılıçtan geçiren bu ordu karşısında Halep'in yardımına azledildikten sonra tekrar aynı göreve getirilen Musul Atabeyi Aksungur Porsukî yetiştirdi.³⁸⁸ Kuşatmacıları bertaraf eden Aksungur Porsukî, Halep'te idareyi ele alıp sükûneti sağladı.³⁸⁹ Ardından Kefertab'ı da ele geçiren Aksungur Porsukî, Azez muhasarasında ise mağlup oldu.³⁹⁰ Bu mağlubiyet sonrası Musul'a çekilen Atabey Aksungur, bir müddet sonra cuma namazı için gittiği Câmî- i Atîk'te Bâtınîler tarafından suikasta uğratılarak şehid edildi.³⁹¹

Aksungur Porsukî'nin şehadeti sonrası Musul Atabeyliği'ne, yaptığı üstün hizmetler karşılığında, Mahmûd b. Muhammed Tapar tarafından İmâdüddîn Zengî b. Aksungur getirildi. Bu tayinle Müslümanların Haçlılara karşı mücadelesinde Zengîler dönemi başlamış oldu.³⁹²

2.2.6. Zengî Atabeyliği

İmâdüddîn Zengî'nin Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar tarafından Musul'a atabey olarak atanmak suretiyle Haçlılar üzerine seferlerde görevlendirilmesi, Haçlı seferlerinin seyrini, Müslümanların lehine döndüren sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle Irak'ta Selçuklular adına gerçekleştirdiği birçok başarılı icraat vesilesiyle Musul'a atanan İmâdüddîn Zengî, esasen Halep- Musul ekseni için de doğru isimdi. Zira babası Kasîmüddeve Aksungur b. Abdillâh (öl. 472/1094) geçmişte Selçuklular adına Halep Valiliği yapmıştı. Tutuş-Berkyaruk iç savaşında Melikşah'ın halefi Berkyaruk'tan yana tavır alması sebebiyle Halep yakınlarında Tutuş tarafından mağlup edilip öldürülmüştü. Aksungur'un valiliği süresinde halkla olan iyi ilişkileri, merkezî otoriteye olan bağlılığı ileride oğlu İmâdüddîn Zengî'nin talihine çok olumlu

³⁸⁸ Abdülkerim Özaydın, "Dübeys b. Sadaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/14; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 143; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 212; *Anonim Süryani Kroniği*, 47.

³⁸⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 118; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 91.

³⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/51; *Anonim Süryani Kroniği*, 49; İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 177.

³⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/55; İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 180.

³⁹² Gülay Ögün Bezer, "Zengî, İmâdüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/258-261.

yansıdı.³⁹³ Babasının ve kendisinin Selçuklularla olan müspet ilişkisi, İmâdüddîn'in Musul'a vali olarak tayinini ve Halep'e hâkim olmasını sağlayacak yolu açmıştı.³⁹⁴

Cevval bir kişiliğe sahip olan İmâdüddîn, 1128 senesinde talihinin de yaver gitmesiyle Dicle sularının taşmasından önce Cizre'yi, postacı güvercin vasıtasıyla sahte mektup yazarak Nusaybin'i aldı.³⁹⁵ Cesur ve atılgan politikaları sayesinde çevresindeki atabeylikleri ve emîrlikleri sindirdi. Harekât merkezini batıya kaydıran İmâdüddîn, Antakya Prinkepsliği'nden Esârib'i aldı. Bu süreçte 'Melikü'l Ğarb' unvanı verilen İmâdüddîn, hâkimiyetin sahası içine Hama'yı da katarken Humus şehri üzerinde ise Dımaşk Atabeyi Böri ile mücadeleye girdi.³⁹⁶

Tâcülmülk Böri, babası Atabey Tuğtegin'in ardından Dımaşk Atabeyliği'nin başına geçtikten sonra başta Bâtınîler olmak üzere Haçlılara karşı çetin bir mücadele vermişti. Bâtınîlere karşı amansız bir politika yürüten Böri, 1129 yılında Dımaşk'ı almak için şehirdeki Bâtınîlerin teşvikiyle II. Baudouin'in liderliğinde kurulan ve Kudüs, Urfa, Antakya ve Trablus Kontluklarından müteşekkil olan Haçlı ordusunu, kendisine kurulan komployu bertaraf ederek Dımaşk'ı Haçlı işgaline karşı korudu. Kendilerine karşı uygulanan şiddetli tavrın intikamını ancak iki yıl sonra almaya muvaffak olan Bâtınîler, Böri'nin Horosanlı askerlerinden müteşekkil muhafız birliğine önceden yerleştirdikleri suikastçilerle Böri'yi ağır bir şekilde yaraladılar.³⁹⁷ Aldığı ağır yaralardan kurtulamayan Tâcülmülk Böri 1132 yılında vefat etti.³⁹⁸

Tâcülmülk Böri'nin yerine oğlu Şemsü'l Mülk İsmâil (öl. 513/1135) geçti. Şemsü'l Mülk İsmâil göreve geldikten sonra Banyas, Ba'lebek ve Hama şehirlerini zapt ederek başlangıçta iyi bir yönetim sergiledi.³⁹⁹ Ancak son derece zevk düşkün, hukuka riayet etmeyen, halkına ağır vergiler yükleyen ve kişilik

³⁹³ Coşkun Alptekin, "Aksungur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/296; İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 71.

³⁹⁴ Tâlib Yâzîcî, "Halep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/239-244; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 286.

³⁹⁵ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî*, 52.

³⁹⁶ Bezer, "Zengî, İmâdüddin", 44/258-261.

³⁹⁷ Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler* (İstanbul: Mana Yayınları, 2018), 61.

³⁹⁸ Coşkun Alptekin, "Böri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/326-327.

³⁹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/161.

olarak da son derece zorba denilebilecek biriydi.⁴⁰⁰ Şemsü'l Mülk, Dımaşk halkı tarafından da son derece canice bulunan bir yöntemle, kendine tehdit gördüğü kardeşi Sevinç'i hapsedip açlıktan öldürdü.⁴⁰¹ Yürüttüğü siyasetin kendisini sarayında bile emniyetten mahrum bırakması sebebiyle İmâdüddîn Zengî'ye mektup yazarak Dımaşk'ı teslim almasını istedi. Bunu yapmaması durumunda da Dımaşk'ı Haçlılara vermekle tehdit etti.⁴⁰² Bunun üzerine bu mektuptan haberdar olan annesi Zümrüd Hâtun ve idarenin önde gelenleri bir komployla Şemsü'l Mülk İsmâil'i öldürdü.⁴⁰³

İmâdüddîn, kendisine gönderilen mektubu alsa da gereğini yapmakta geç kaldı. Şemsü'l Mülk İsmâil'in yerine kardeşi Şihâbeddîn Mahmûd (öl. 517/1139) geçti (1135).⁴⁰⁴ Bunun üzerine Şemsü'l Mülk İsmâil'in kendisine yazdığı mektubu bahane eden İmâdüddîn Zengî, Dımaşk önlerine dayandı. Savaş yoluyla muvaffak olamayacağını anlayan İmâdüddîn, Şihâbeddîn Mahmûd ile sulh yoluna gidip annesi Zümrüd Hâtun ile evlenmeyi teklif etti. Zor durumda olan Şihâbeddîn Mahmûd bu evliliğe razı oldu. Bu evlilikten çeyiz olarak Humus şehri, İmâdüddîn'e bırakıldı.⁴⁰⁵

1137 yılında Doğu Roma İmparatoru İoannes II. Komnenos (öl. 1143) Kilikya, Antakya ve Suriye üzerine büyük bir sefer düzenledi. Öncesinde Macarlar ve Sırlar üzerine sefer düzenleyen İmparator, Tuna havzasının güvenliğini sağladıktan sonra İtalyan kolonici şehir devletleriyle de antlaşmalar imzalayarak deniz yolları ve ticaret konularında önemli başarılar elde etti.⁴⁰⁶

Batıdaki sorunlarını halleden İmparator II. İoannes, babası I. Alexios döneminde başlatılan Anadolu'daki harekâtları sürdürdü. 1137 yılına gelindiğinde Toroslardan ilerleyen İmparator, Çukurova'yı tekrar Doğu Roma topraklarına kattıktan sonra Antakya üzerine yöneldi. Şehri kuşatma altına alan II. İoannes, Antakya'yı biate mecbur ettikten sonra yönünü Suriye içlerine doğru çevirdi.

⁴⁰⁰ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 127.

⁴⁰¹ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 126.

⁴⁰² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/161.

⁴⁰³ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 130.

⁴⁰⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/161.

⁴⁰⁵ Gülay Ögün Bezer, "Tuğteginliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/349-351.

⁴⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/174.

Stratejik öneme sahip Şeyzer üzerine hareket eden İmparator, şehri büyük bir orduyla kuşatma altına aldı.⁴⁰⁷

Şeyzer Emîri İzzeddin Ebu'l Asâkir Sultan, Suriye'de gücünü peyderpey arttıran İmâdüddîn Zengî'ye haber göndererek kendisinden yardım talebinde bulundu.⁴⁰⁸ Şeyzer'den gelen yardım talebi üzerine harekete geçen İmâdüddîn Zengî, Doğu Roma ordusu üzerine çok sayıda Türkmenlerden müteşekkil bir orduyla yardıma geldi.⁴⁰⁹ İmâdüddîn'in oluşturduğu tehdit ve kuşatmanın bir türlü istenilen sonucu verememesi sonrası II. İoannes Komnenos, kuşatmayı kaldırıp Konstantinopolis'e doğru yola çıkarak Suriye seferini sonlandırdı. İoannes'in bu seferi Doğu Roma'nın Suriye üzerindeki son askerî girişimi oldu.⁴¹⁰ İmâdüddîn Zengî, İmparator İoannes'in bölgeyi terk etmesinden sonra Doğu Roma'nın elde ettiği birçok yeri kısa sürede geri aldı.⁴¹¹ Şeyzer'e yardım ederek Doğu Roma tehdidini bertaraf eden İmâdüddîn, bu başarısıyla büyük itibar elde etti.

1139 yılına gelindiğinde Dımaşk Atabeyi Şihâbeddîn Mahmûd, nedîmleri tarafından öldürüldü. Bu suikast sonrası nüfuzlu bir vezîr olan Mu'ineddin Üner idareyi ele alıp Dımaşk'ta ortaya çıkan belirsizliğe, Ba'lebek Valisi Cemâlüddîn Muhammed (öl. 518/1140)'i tahta çıkartarak son verdi.⁴¹² Dımaşk'ı ele geçirmek için her türlü bahaneye dayanan ve her fırsatı kovalayan İmâdüddîn Zengî, eşi Zümrüd Hâtun'un da teşvikiyle Dımaşk üzerine tekrardan hareket etti. Ba'lebek'i ele geçiren İmâdüddîn, Dımaşk'a soktuğu casusların verdiği malumatlar sonucu şehri kuşatmaktan vazgeçip geri çekildi.⁴¹³

Bir yıllık bir saltanat sürebilen Cemâlüddîn Muhammed yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp vefat edince Vezîr Mu'ineddin Üner, Mücîrüddîn Abak'ı tahta çıkardı. Bu taht değişikliği sonrası İmâdüddîn Zengî tekrardan Dımaşk üzerine harekete geçti.⁴¹⁴ Zengî tehdidi karşısında Mu'ineddin Üner o dönem

⁴⁰⁷ İoannes Kinnamos, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001), 17; Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 17; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî*, 53.

⁴⁰⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/ 123.

⁴⁰⁹ Bezer, "Zengî, İmâdüddîn", 44/258-261; Khoniates, *Historia*, 20.

⁴¹⁰ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/128.

⁴¹¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/180.

⁴¹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/186.

⁴¹³ Bezer, "Tuğteginliler", 41/349-351.

⁴¹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/186.

hatırı sayılır bir diplomat olan Üsâme ibn Munkîz'ı Kudüs'e elçi olarak gönderip Kral Foulque'tan yardım talebinde bulundu. Kral Foulque, yirmi bin dinar ve Banyas Kalesi karşılığında yardım etmeyi kabul etti.⁴¹⁵ Kral Foulque'un Dimaşk'a yardıma gelmesiyle iki ateş arasında kalmaktan korkan İmâdüddîn, bir kez daha Dimaşk'ı alamadan geri çekildi.⁴¹⁶ Atabey İmâdüddîn Zengî, Dimaşk üzerine olan bu son seferinden sonra yönünü Urfa üzerine çevirdi.

Urfa Kontu II. Joscelin yaklaşan İmâdüddîn tehdidi karşısında Artuklu Emîri Fahreddîn Karaaslan ile ittifak kurma yoluna gitti. İmâdüddîn'in varlığından kendisi de endişe duyan Fahreddîn Karaaslan bu ittifak teklifine olumlu cevap verdi. Aralarındaki yazışmalardan ve kendisine karşı kurulan ittifaktan haberdar olan İmâdüddîn, ustaca bir hamleyle hedef şaşırtarak daha önce de kuşatıp alamadığı Diyarbakır üzerine birlik gönderdi. Yaklaşan ordudan çekinen Fahreddîn Karaaslan Urfa Kontundan yardım istedi. Kuşatmayı kırmak için ordusuyla şehirden ayrılan II. Joscelin, tuzığa düştüğünü çok geç farkedebildi.⁴¹⁷ Kontun hareketini takip eden İmâdüddîn, hızlıca davranarak Urfa'yı ağır bir kuşatmaya aldı. Antakya Kontu Raymond de Poitiers ile arasının kötü olması⁴¹⁸ ve diğer Haçlı devletlerinden muhtelif sebeplerden dolayı yardım alamayan II. Joscelin, İmâdüddîn'in Urfa'yı kuşatmasını izlemekten başka bir şey yapamadı. Dört aylık kuşatmanın sonunda açılan lağımlardan şehre giren Musul ordusu Urfa'yı ele geçirdi. İki gün sonra da iç kalenin de teslim olmasıyla Urfa'da Haçlı idaresine son verildi (1144).⁴¹⁹

Urfa'nın fethinden sonra Musul'da ortaya çıkan iç karışıklığa da son veren⁴²⁰ İmâdüddîn Zengi, Halep, Urfa, el-Cezîre bağlantısında bulunan ve kendisine biat etmeyen Caber Kalesi'ni kuşattı. Kuşatma devam ederken Yarankuş adındaki dönme bir kölesi tarafından yatağında öldürüldü. Yarankuş bu suikasttan sonra Caber Kalesi'ne kaçtı.⁴²¹

⁴¹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/187; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/352.

⁴¹⁶ Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 149.

⁴¹⁷ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 144.

⁴¹⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 143; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/24.

⁴¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/195; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 266; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/24; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 297.

⁴²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/172.

⁴²¹ Bezer, "Zengî, İmâdüddîn", 44/258-261; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/26; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 299.

İmâdüddîn Zengî'nin öldürülmesinin ardından oğulları Nûreddîn (1146-1174)⁴²² Halep'e, Seyfeddîn Gâzî (1146-1149) ise Musul'a hâkim olarak atabeyliği bölüştüler. Her iki kardeş bu şehirlerde kendi hükümdarlıklarını ilan ettiler.⁴²³

İmâdüddîn Zengî'nin öldürülmesinin ardından ortaya çıkan kaostan Urfa'nın son kontu II. Joscelin faydalanmak istedi. Maraş ve Keysun'dan topladığı az sayıda bir birlikle Urfa önüne dayanan Joscelin, şehirdeki Ermenilerin kapıları açmasıyla şehre girdi. II. Joscelin, her ne kadar niyetini ve harekâtını gizlemeye çalışsa da bunda başarılı olamadı. Haleplilerin sabık Urfa Kontunun durumundan haberdar olup Urfa garnizonuna haber vermesi üzerine harekete geçen müdafiler gerekli hazırlıklarını yaptılar. II. Joscelin, Ermenilerin yardımıyla iç kale dışında kalan kısımları ele geçirse de şehri tamamen ele geçiremedi.⁴²⁴ Beşinci günün sonunda direnci kıramayan Haçlılar, Nûreddîn Zengî'nin de yardıma gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırdılar. Şehirden çekilirken iç kaledeki garnizonun saldırması üzerine asker ve sivillerden oluşan Haçlı topluluğu imha edildi.⁴²⁵

Urfa'nın İmâdüddîn Zengî tarafından zaptedilmesi Haçlılar üzerinde çok büyük endişe ve korku yarattı. İmâdüddîn'in Urfa'nın fethinden kısa bir süre sonra Caber'de öldürülmesine rağmen Zengîlerin Halep ve Musul'da sükûneti sağlayarak iç bütünlüğünü koruması, sıranın kendilerine geleceğinden endişe duyan Kudüs Krallığı ve Haçlı kontluklarını Papalığa mektuplar yazarak yardım talebinde bulunmaya sevk etti.⁴²⁶ Urfa'nın elden çıkması, Doğu Akdeniz'deki dindaşlarının durumlarının giderek zorlaşması, Papalığın bu çağrılara müspet bir cevap vererek yeni bir Haçlı Seferi başlatma kararı almasına sebep olmuştur.

⁴²² Bahattin Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/259-262.

⁴²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/197; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 269.

⁴²⁴ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/153.

⁴²⁵ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/ 154.

⁴²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/205.

2.3. II. HAÇLI SEFERİ

2.3.1. II. Haçlı Seferi Hazırlıkları ve Harekâtı

Urfa Kontluğu'nun inhitatının ardından Doğu Akdeniz'deki Haçlı liderlerinin yardım talepleri üzerine Papa III. Eugenius (öl. 1153) bütün Katolik dünyasına yeni bir Haçlı Seferinin teşkili için çağrıda bulundu. Papa adına Aziz Bernard de Clairvaux, Vezelay, Bourgounde, Lorrain ve Frandre gibi birçok bölgede Hristiyan ahaliye yeni başlayacak seferlere katılma noktasında halka şevk verecek vaazlarda bulundu.⁴²⁷

I. Haçlı seferlerine katılamayan devletlerden Fransa Kralı VII. Louis (öl. 1180) ve Kutsal Roma Germen İmparatoru III. Konrad (öl. 1152) Papa'nın gönderdiği haçı kabul etti.⁴²⁸ Buna karşın Kastilya ve Aragon krallıkları kendi aralarındaki iç çekişmeler sebebiyle, Sicilya Norman Kralı II. Roger ise İtalya üzerinde İmparator III. Konrad ile aralarının bozuk olması sebebiyle sefere iştirak edemedi.⁴²⁹

Eylül 1147'de Macaristan üzerinden Konstantinopolis'e ulaşan Alman Haçlı ordusu, kendilerine hiç güvenmeyen⁴³⁰ Doğu Roma İmparatoru I. Manuel Komnenos (öl. 1180)'un da teşvikiyle Fransızları beklemeden Anadolu'ya geçti.⁴³¹ Yanlarında İmparator I. Manuel'in görevlendirdiği rehberler vasıtasıyla Konya istikametinde ilerleyen Alman Haçlı orduları, Doryleon yakınlarındaki Sarısu Irmağında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesûd (1116-1155)'un komutasındaki ordu tarafından pusuya düşürüldü. Susuzluklarını gidermek için Sarısu ırmağına giren Alman ordusu hazırlıksız yakalandığı için, ok yağmuruna tutulmalarının da etkisiyle disiplinleri bozularak bozguna uğradı. Savaşın başında yaşadıkları şok yüzünden hiçbir varlık gösteremeyen ve sayıları yetmiş bine varan Alman ordusunun ancak onda biri kadarı canlarını kurtarıp İznik'e doğru kaçabilmişlerdi.⁴³²

⁴²⁷ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 165.

⁴²⁸ Deuillı Odo, *II. Haçlı Seferi VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati*, çev. Caner Togaç (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 23; Sadiç, *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*, 59.

⁴²⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/207.

⁴³⁰ Khoniates, *Historia*, 41.

⁴³¹ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 170.

⁴³² Odo, *II. Haçlı Seferi*, 105; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 173; Kinnamos, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı*, 64.

Bazı Haçlı kaynaklarına göre bu bozgunda Alman ordusuna refakat eden Doğu Roma'nın görevlendirdiği rehberlerin orduyu yanlış yönlendirmesi ve ihanet etmesinin sebep olduğu aktarılmaktadır.⁴³³ Aralarında ciddi çekişmeler olmasına rağmen Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler, ihtilaflarını bir tarafa bırakarak bu savaşta Haçlılara karşı beraber hareket etmiştir.⁴³⁴ Yapılan savaş sonrası elde edilen ganimet çok fazla olmuş, hatta Danişmendli idaresindeki Malatya'da gümüşün değeri kurşun seviyesine düşmüştür.⁴³⁵

Alman ordusunun Anadolu'ya intikalinden kısa süre sonra Konstantinopolis'e ulaşan VII. Louis kumandasındaki Fransız ordusu burada bir süre bekledikten sonra Anadolu'ya geçti. Fransızlar, İznik'te konakladıkları sırada Doryleon Savaşı'ndan sağ kalan Alman ordusu ile burada karşılaştı. Türkler karşısında bozguna uğrayan III. Konrad'ı Fransa Kralı VII. Louis teselli etti.⁴³⁶ Haçlıların Türk topraklarından ilerleyişinin mümkün olamayacağına kanaat eden İmparator I. Manuel, Kral Louis ve Konrad'a çok daha güvenli olacağı için kendi idaresinde bulunan Menderes havzası üzerinden ilerlemelerini tavsiye etti.⁴³⁷

İmparator Manuel'in tavsiyesine uyan Haçlı ordusu harekâtına devam ettikten sonra 1148 Noel'inde Efes-Denizli arasındaki Decervion vadisine varıp burada ordugâh kurdu. I. Mesûd, Noel'i burada geçirmeyi planlayan Haçlı ordusunun her hareketini takip ederek verdiği anî baskınlarla düşmanını yıpratmış. Selçuklu tacizleri ve kötü hava koşulları sebebiyle burada daha fazla kalmalarına imkân olmadığına inanan Haçlılar, Denizli'ye doğru intikale başladı. Ancak zorlu Menderes havzasını aşmak zorunda kalmaları ve artan Selçuklu baskınları Haçlı ordusunu yorgun düşürdü.⁴³⁸ Coğrafyayı iyi bilen ve yıpratma savaşı taktiğini iyi gerçekleştiren Selçuklu ordusu, Haçlı ordusunu perişan etti.⁴³⁹ Dört gün süren bu yürüyüş sırasında Selçuklu taarruzlarından sağ kalan az sayıda Fransız ve Alman, gece karanlığından istifade ederek başıbozuk bir şekilde Doğu Roma kontrolünde

⁴³³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/45.

⁴³⁴ Sipahi, *Haçlı Seferlerinin Türkiye Selçuklu Devleti üzerine Etkileri*, 25.

⁴³⁵ David Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, çev. L. Ece Sakar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 46; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 174.

⁴³⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 177.

⁴³⁷ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 115; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 178.

⁴³⁸ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 122; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 181.

⁴³⁹ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, 213.

bulunan Antalya'ya varmayı başardı.⁴⁴⁰ Harekâta kara yolundan devam edilmesinin mümkün olamayacağına karar veren Haçlılar, buradan deniz yoluyla ilerlemenin mümkün olacağına kanaat edip Süveydiye'nin yolunu tuttu.

Süveydiye'de karaya çıkan Haçlı ordusu Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers tarafından karşılandı.⁴⁴¹ Antakya, Urfa ve Trablus Haçlıları, bir süre Antakya'da bekleyen VII. Louis ve III. Konrad'tan Kuzey Suriye üzerine planladıkları seferler için yardım taleplerinde bulundularsa da istedikleri sonucu alamadılar.⁴⁴² Daha sonra Kudüs'e doğru yola çıkan Haçlılar, Akka'ya geldiğinde burada konaklayıp çok sayıda yerel kont ve prenslerin de katıldığı bir toplantıya katılarak seferin istikbalini müzakere ettiler.⁴⁴³ Burada seferin istikameti açısından yapılan görüşmelerde varılan mutabakatta Haçlılar, büyük öneme sahip olan ve zayıflayan gücü sebebiyle Nûreddîn Zengî'nin eline geçme durumu olan Dımaşk'ı ele geçirmeye karar verdiler.⁴⁴⁴

Dımaşk Atabeyliği Vezîri Mu'ineddîn Üner, Kudüs Krallığı ile kurduğu ittifak ilişkisi sayesinde dokuz yıl Atabey Nûreddîn'e karşı Dımaşk Atabeyliği'nin varlığını sürdürdü. Ancak kurduğu bu hassas ittifak, kendisine bağlı bulunan Busrâ ve Salhad Emîri Altuntaş'ın isyanına birtakım menfaatler karşılığında Kudüs Krallığı'nın destek vermesiyle ve Avrupa'dan gelen Haçlıların Akka'da Dımaşk üzerinde aldıkları kararlar son buldu.⁴⁴⁵ Vezîr Üner, kaderin bir cilvesi olarak uzun süredir mücadele içerisinde olduğu Atabey Nûreddîn'e mektup yazarak yeni gelen Haçlı ordusuna karşı yardım talebinde bulundu.⁴⁴⁶ Atabey Nûreddîn, Emîr Üner'in kızı İsmetüddîn (öl. 564/1186) ile izdivaç yapması ve Hama şehrini kendisine bırakılması karşılığında Dımaşk'a yardım etmeyi ve bağımsızlığını garanti altına almayı kabul etti.⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 139; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/51.

⁴⁴¹ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/52.

⁴⁴² Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 163.

⁴⁴³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/57.

⁴⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/233; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 145.

⁴⁴⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/198; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/27.

⁴⁴⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 164; Kalânisi, *Şam Tarihine Zeyl*, 160.

⁴⁴⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/199.

23 Temmuz 1148 yılında Haçlılar uzun ve yıpratıcı bir seferin sonunda, sayıları elli bini bulan bir orduyla Dımaşk önlerine gelerek kamp kurdu.⁴⁴⁸ Haçlıların Dımaşk üzerindeki seferine karşı koymak isteyen Vezîr Mu'ineddîn Üner, hızlı bir şekilde hareket ederek Haçlı ordusunu taciz etmeye ve yıpratmaya başladı. Haçlılar, Dımaşk'ın dış mahallelerine kadar girmeyi başarsalar da Dımaşk askerleri tarafından geri püskürtüldüler. Aralarında rekabetin bulunması, değiştirilen kamp alanının Haçlılara zorluk çıkarması,⁴⁴⁹ ağır mevsim koşulları, lojistik sıkıntının yaşanması, yeterli su kaynaklarının bulunmaması ve Atabey Nûreddîn'in oluşturduğu tehdit gibi sebeplerle Haçlılar, kuşatmayı devam ettiremediler. Beşinci günün sonunda kuşatmayı kaldırıp Kudüs'e doğru çekilme kararı aldılar.⁴⁵⁰

Kudüs'e doğru geri çekilme, Dımaşk kuşatması sürecinden çok daha fazla insan kaybına sebep olmuştur. Haçlı ordusunun müşkül durumunun farkına varan Zengî ve Dımaşk ordusu verdiği baskınlarla kuşatmacılara büyük kayıplar verdirdi. Kudüs'e çekildikten sonra Eylül 1148'de Alman İmparatoru Konrad Selanik üzerinden, 1149 başlarında da Fransa Kralı VII. Louis Sicilya üzerinden ülkelerine geri döndü. Böylece II. Haçlı Seferi, önceki Haçlı Seferinden farklı olarak başarısız sonuçlandı.⁴⁵¹

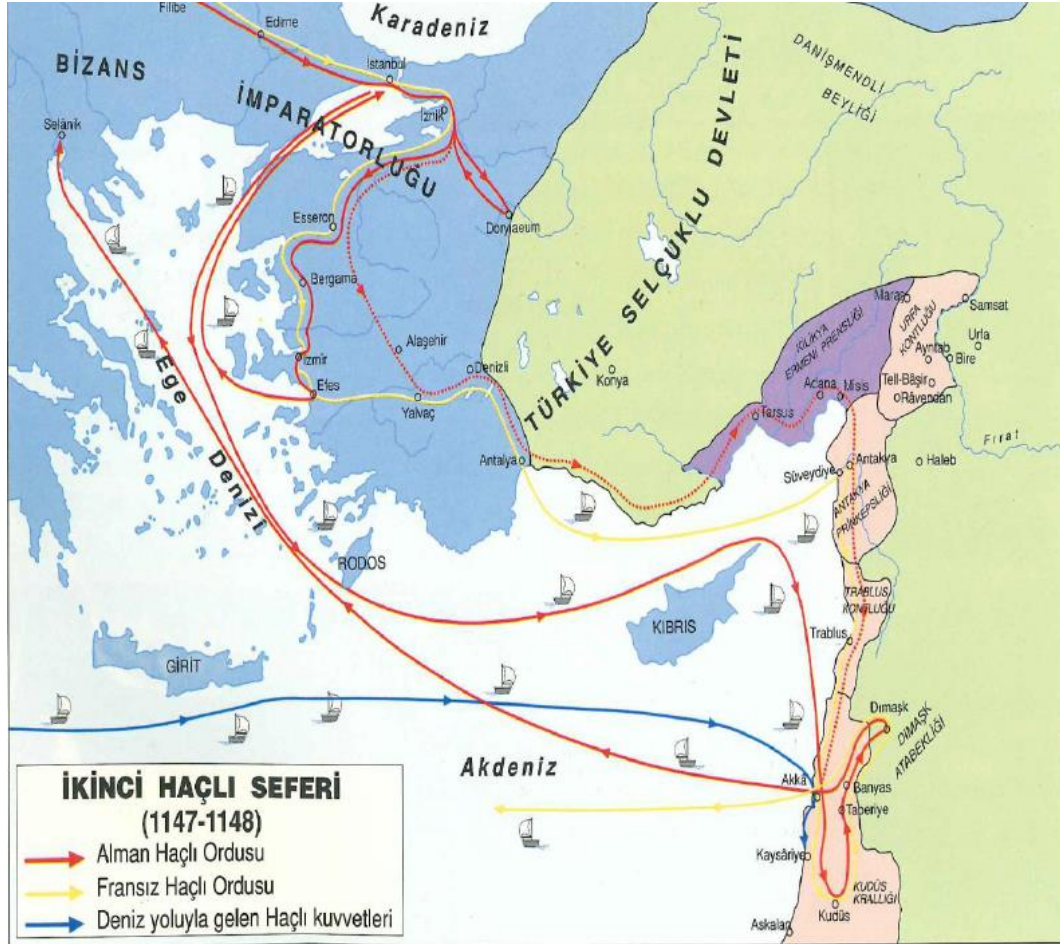
Levant'daki Haçlılar, beklenti noktasında II. Haçlı Seferi'nden umdukları katkıyı elde edemediler. Atabey Nûreddîn açısından ise bu seferin sonuçları müspet yönde oldu. Haçlı taarruzunun bertaraf edilmesi ve Kudüs Krallığı'yla arası bozulan ve bu sebeple de yalnız kalan Dımaşk Atabeyliği ele geçirilme noktasında daha kolay bir hale geldi. Ayrıca bu Haçlı Seferinden kalıcı kazanım elde edemeyen Levant'daki Haçlılar, nüfuz alanını her geçen gün genişleten daha güçlü bir Nûreddîn'le karşı karşıya kaldı.

⁴⁴⁸ Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 165.

⁴⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/235.

⁴⁵⁰ Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi 1148*, 75; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 166; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 149; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 282.

⁴⁵¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/237; Kinnamos, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı*, 69; Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 169.

452

Şekil 12 II. Haçlı Seferi Güzergâhı

2.3.2. II. Haçlı Seferi Sonrası Kudüs'ün Fethine Kadar Levat'ta Genel Siyasî Durum

Dımaşk önlerinde Haçlı ordusunun mağlup edilmesinden sonra yönünü Antakya üzerine çeviren Nüreddîn Zengî, Kasım 1148'de harekât icra ettiği sırada Antakya-Maraş arasında Efâmiye denilen bölgede pusuya düşürüldü. O sırada ordu içerisinde bulunan ve araları bozuk olan Eseddüddîn Şîrkûh (öl. 547/1169)⁴⁵³ ve İbnü'd-Dâye'nin yarattığı kargaşa ordu içinde paniğe sebep oldu. Bunun üzerine Nüreddîn Zengî mağlup olarak geri çekildi.⁴⁵⁴

⁴⁵² Sipahi, *Haçlı Seferlerinin Türkiye Selçuklu Devleti Üzerine Etkileri*, 98.

⁴⁵³ Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/203-204.

⁴⁵⁴ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 213.

Nûreddîn, bir yıl sonra Efâmiye’de aldığı mağlubiyetin intikamını almak için Âsi nehri kıyısındaki müstahkem bir konumda olan İnâb Kalesi’ni kuşattı. Kuşatma devam ederken Antakya birliklerinin üzerine geldiği haberini alan Nûreddîn, kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Ancak kısa süre sonra yardıma gelen Antakya ordusunun sayıca az olduğunu öğrenen Sultan Nûreddîn, geri dönüp İnâb ve Ğab Ovası arasında Murat kuyusu denilen mevkide kamp kurmuş bulunan Antakya ordusunu kuşatarak imha etti.⁴⁵⁵ Bu savaş sırasında Haçlı saflarında bulunan Maraş reisi Renaud ve Bâtınî reisi Ali b. Vefâ öldürüldü. Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers ise bizzat Emîr Şîrkûh tarafından öldürüldü.⁴⁵⁶

1150 yılına gelindiğinde ise Urfa’nın kaybından sonra varlık yokluk mücadelesi veren II. Joscelin, Antakya istikametine doğru ilerlerken bir grup Türkmen süvari birimi tarafından yakalanıp esir edildi. II. Joscelin’in esir düştüğü haberini alan Nûreddîn Zengî, süvari birliğinden II. Joscelin’i teslim alarak Halep’e getirtti. Burada gözüne mil çekilen II. Joscelin ölümüne kadar Halep’te zindanda kaldı. Sultan Nûreddîn, her ne kadar mevcut durumu sebebiyle Antakya’yı kuşatmayı düşünse de geçici olarak kentin idaresini ele alan Kudüs Kralı III. Baudouin’dan çekinerek bundan vazgeçti.⁴⁵⁷

Pasif bir kişiliği ve politikası olan Trablus Kontu II. Raymond 1152 yılında nizâlı bir ilişki içerisinde olduğu eşi Hodierna’yı⁴⁵⁸ Kudüs’e uğurlamak üzere yola çıktıktan bir müddet sonra Trablus şehrine girerken pusuda bekleyen bir grup Bâtınî tarafından katledildi. Kontun öldürülmesinin ardından şehirde Müslümanlara karşı bir tedhiş hareketi oldu.⁴⁵⁹ Azmettirenin kim olduğu belli olmayan bu suikast sonrası⁴⁶⁰ Trablus Kontluğu’nun başına öldürülen kontun çocuk denebilecek yaştaki aynı adı taşıyan oğlu III. Raymond geçti.⁴⁶¹

II. Haçlı Seferlerinden umduğunu elde edemeyen Kudüs Krallığı, yönünü Vezîr el Efdal Bedr el-Cemâlî (öl. 499/1121)’nin suikasta uğramasından sonra

⁴⁵⁵ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 9/205.

⁴⁵⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 215; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 285.

⁴⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/275.

⁴⁵⁸ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 149.

⁴⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/279.

⁴⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/279.

⁴⁶¹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 153.

büyük bir kargaşa içerisinde olan Fâtımîlerin Askalân şehrine çevirdi.⁴⁶² Bu şehir denizden ikmal alabilmesi ve stratejik bir konumda olması hasebiyle Filistin-Mısır bağlantısını sağlaması açısından büyük öneme sahipti.⁴⁶³ Daha önce Mısır'ın kargaşa içerisinde olmasından istifade eden Haçlılar, Sûr şehrini ele geçirmişti. Haçlılar bu kez de kapsamlı bir hazırlık yaparak Askalân'ı muhasara altına aldı. Karadan ve denizden yedi ay boyunca süren hücumlara maruz kalan Askalân gerek yardım alamaması gerekse Haçlıların kararlı tavırları sonrası Ağustos 1153'te teslim olmak zorunda kaldı.⁴⁶⁴ Askalân'ın zaptı Haçlıların Levant'taki son ciddi ve büyük kazanımı oldu.⁴⁶⁵

Emîr Üner'in ölümünün ardından Dımaşk'ta idareyi eline alan Mücîreddîn Abak, Askalân'ın kaybı sebebiyle Haçlılara haraç vermek durumunda kaldı. Bu durum Dımaşk halkı nazarında menfî bir hal teşkil etti. Artan vergilerden rahatsız olan halk ayaklandı. Atabey Nûreddîn, gizlice halkı isyana teşvik etti.⁴⁶⁶ Ortaya çıkan kargaşadan istifade eden Nûreddîn Zengî ordusuyla Dımaşk önlerine geldi. Mücîreddîn Abak her ne kadar Sultan Nûreddîn'e direnmek istediye de şehirdeki karmaşadan dolayı buna imkân bulamadı. Kuzey ve güney istikametlerinden şehre giren Halep ordusu kısa sürede idareyi ele aldı. Böylece Dımaşk Atabeyliği'ne son verilirken, diğer taraftan son Dımaşk Atabeyi Mücîrûddîn Abak, kendisine teklif edilen Bâlis'i reddederek Bağdat'a çekildi.⁴⁶⁷ Nureddin'in Dımaşk'ı ele geçirmesini istemeyen ve yardıma gelen Haçlılar ise geç kaldıkları için eli boş bir şekilde geri döndü.⁴⁶⁸

Atabey Nûreddîn, babası İmâdüddîn Zengî'den beri ele geçirmek istenen Dımaşk'ı uzun yıllar süren girişimler sonunda Nisan 1154'te ele geçirdi. Böylece uzun süredir arzu edilen Halep-Dımaşk idaresi tek çatı altında birleştirildi. Bu birleşme, Sultan Nûreddîn'in Suriye'nin bütününe giden yolun önünü açtı. Bir yıl

⁴⁶² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/282.

⁴⁶³ Serkan Özer, "Haçlılar'ın Askalân Şehrini Zaptı", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/58 (2015): 527.

⁴⁶⁴ Özer, "Haçlılar'ın Askalân Şehrini Zaptı", 537; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 153; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/95.

⁴⁶⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/284.

⁴⁶⁶ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 61.

⁴⁶⁷ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 190; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/285.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/245.

sonra Urfa Haçlı Kontluğu'nun son toprağı olan Tell Beşir'i de fethetti. Böylece Urfa Haçlı Kontluğu tarihe karıştı.⁴⁶⁹

1157 yılında Suriye ve çevresi yıkıcı bir deprem yaşandı. Hama, Humus, Efâmiye, Şeyzer, Lazkiye, Trablus, Antakya ve Maarretünnû'mân gibi şehirler yerle bir oldu. Depremin yıkıcılığına ilişkin İbnü'l Esir'de geçtiğı üzere; Hama'da öğretmenlik yapan bir kişinin acil bir iş sebebiyle derslikten çıktıktan hemen sonra meydana gelen depremde, derslikte göçük altına kalıp vefat eden öğrencilerinin hiçbirinin velisinin gelip çocuklarının durumunu sormadığını bilgisi aktarılmaktadır.⁴⁷⁰

II. Haçlı Seferi sırasında Fransa Kralı VII. Louis'nin ordusundaki kontlardan biri olan Renaud de Châtillon, Sultan Nûreddîn ile yapılan savaşta hayatını kaybeden Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers'in dul eşi Costance ile evlenmişti.⁴⁷¹ Kont Renaud, Müslüman ve dahî dindaşlarını bezdirecek kadar gaddar ve kural tanımaz bir kişiliğe sahipti.⁴⁷²

Antakya Kontluğu'na naip olduktan sonra Kıbrıs üzerine yağma faaliyetleri gerçekleştiren Renaud,⁴⁷³ daha önce Kontes Costance'la evliliğine karşı çıktığı için garezlendiğı Antakya Patriğı Aimery'e talep ettiğı parayı bahane ederek şiddetli işkenceler yapmıştı.⁴⁷⁴ Başıbozuk bir anlayışa sahip Kont Renaud, 1160 yılında Fırat havzası üzerinde yaptığı bir yağma akını sırasında Halep Valisi Mecdüddîn tarafından pusuya düşürölerek esir edildi. Ardından tıpkı II. Joscelin gibi Halep'te zindana atıldı.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Dönemi*, 62.

⁴⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/261.

⁴⁷¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/289; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 35; Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 3/88.

⁴⁷² Ebru Altan, "Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâvera-i Ürdün Senyörü (1174-1187)", *Tarih Dergisi* 55 (2012): 3.

⁴⁷³ Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 3/111.

⁴⁷⁴ Altan, "Renaud De Châtillon", 4; Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 3/97.

⁴⁷⁵ Nadir Karakuş, "Haçlı Acımasızlığının Uç Örneğı: Châtillonlu Renaud", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018): 99; Willermus, *Haçlı Kroniğı*, 3/135; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 333.

476

Şekil 13 Hısn-ı Ekrâd (Crac des Chevaliers), Humus-Suriye

Müteakip yıllarda genişlemeyi sürdüren Sultan Nûreddîn, Orta Çağ Suriyesi'nin en müstahkem kalelerinden biri olan Hısn-ı Ekrâd (Crac des Chevaliers)'ı kuşattı.⁴⁷⁷ Trablus Kontluğu'na bağlı olan kaleye yardıma gelen Haçlılar, hazırlıksız yakalanan Sultan Nûreddîn'i mağlup ettiler. Sultan, Haçlılara esir düşmekten son anda kurtuldu.⁴⁷⁸ Ancak Nûreddîn, bir yıl sonra askerlerinin de büyük bir şevk ve gayretiyle tekrar Haçlılar üzerine sefer kararı aldı. Hısn Keyfa Artuklu Atabeyi Fahreddîn Karaarslan'ın da katıldığı Müslüman ordusu ile Trablus, Antakya ve Doğu Roma kuvvetleri Harim denilen mevkide karşı karşıya geldi. İyi bir savaş planı tertip eden Sultan Nûreddîn, Haçlı ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattı.⁴⁷⁹ Haçlılar on bin civarı kayıp verirken, Antakya Prinkepsi III. Bohemond (öl. 1201), Trablus Kontu III. Raymond (öl. 1187), Doğu Roma komutanı Konstantin Kolomon ve Hugue Lusignan esir alındı. Savaştan kısa bir süre sonra Konstantin Kolomon Doğu Roma ile ilişkileri korumak adına serbest bırakılırken, III. Bohemond ise Doğu Roma'nın Antakya'yı ele geçirmesinden

⁴⁷⁶ (Wikipedia 22 Şubat 2021)

⁴⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/316.

⁴⁷⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 241.

⁴⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/323.

çekinilerek fidye karşılığında serbest bırakıldı.⁴⁸⁰ Bu savaşın ardından Kuzey Suriye’de Haçlı varlığı Müslümanlar için büyük oranda tehdit olmaktan çıktı.

Suriye’nin kuzeyinde birçok müspet kazanım elde eden Sultan Nûreddîn’e Mısır’dan son derece cezbedici bir çağrı geldi. Devrik Vezîr Şâver b. Mücîr (öl. 547/1169),⁴⁸¹ Dımaşk’a gelerek Sultan Nûreddîn’e itaatini sunma karşılığında ondan yardım talebinde bulundu.⁴⁸² Yukarı Mısır’ın valisi olan Şâver, el-Efdal Bedr Cemâlî sonrası güçlü bir vezîr bulunmayan Mısır’da ortaya çıkan kargaşadan istifade ederek iktidarı ele geçirmişse de Vezîr Talâî’ b. Ruzzîk’ın kurduğu askeri bir yapı olan el- Barkiyye’nin komutanı Dırgâm b. Âmir tarafından devrilmişti.⁴⁸³ Şâver’in teklifi sonrası Mısır’dan elde etmesi muhtemel kazanımları hesap eden Sultan Nûreddîn, bu daveti kabul ederek meşhur komutanı Esedüddîn Şîrkûh’u Mısır’a gönderdi. Şâver kendisine refakat eden Şîrkûh’un birlikleriyle Mısır’a gelerek başkent Kahire’de idareyi ele geçirdi. Ancak beklenmedik bir tavır takınarak verdiği sözden cayıp Emîr Şîrkûh’a Dımaşk’a dönmesini söyledi.⁴⁸⁴

Şâver’in bu ihaneti sonrası Kahire’yi terk eden Şîrkûh, Bilbis (Bilbeys)’i ele geçirdi. Şâver b. Mücîr, Şîrkûh’un bu hareketi sonrası birçok vaatle bulunarak Kudüs Kralı Amaury’dan yardım istedi. Hem kendisine verilen vaatler hem de Nûreddîn’in Dımaşk’ın ardından Mısır’a da hâkim olma ihtimalinden dolayı bu teklifi kabul eden Kral Amaury, Hospitalier şövalyeleriyle birlikte Bilbis’i kuşattı. Sultan Nûreddîn, Harim seferiyle meşgul olduğu için bu süreçte Emîr Şîrkûh’a yardım gönderemedi. Üç aylık bir muhasaranın ardından anlaşmaya razı olan Emîr Şîrkûh ve kuşatmaya katılan Haçlı ordusu birbiri ardına Mısır’ı terk etti. Böylece Şâver b. Mücîr, Haçlıların yardımıyla iktidarını korumayı başardı.⁴⁸⁵

Aradan geçen üç yıllık bir süre sonra Emîr Esedüddîn Şîrkûh’un da yoğun talepleriyle Mısır’a ikinci bir sefer düzenlendi.⁴⁸⁶ Şîrkûh’un harekâtını haber alan Şâver b. Mücîr, tekrardan Haçlılardan yardım talebinde bulundu.⁴⁸⁷ Kral Amaury

⁴⁸⁰ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 248.

⁴⁸¹ Cengiz Tomar, “Şâver b. Mücîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/382-383.

⁴⁸² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/307.

⁴⁸³ Aydın Çelik vd. *İslam Tarihi ve Medeniyeti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 7/630.

⁴⁸⁴ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 243.

⁴⁸⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/308.

⁴⁸⁶ Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 163.

⁴⁸⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/311.

liderliğindeki Haçlılar, Mısır'a yardıma gelerek Şîrkûh'un Kahire'ye hâkim olmasına mâni olmak istediler. Taraflar Kahire önlerinde karşı karşıya gelirken Şîrkûh'un kuvvetleri, Mısır ve Haçlı kuvvetlerine karşı Babeyn Savaşı'nda üstün geldi. Emîr Şîrkûh, ardından yönünü İskenderiye'ye çevirerek burayı da ele geçirdi. Sonrasında toparlanan Mısır ve Haçlı ordusu şehrin önlerine gelerek kuşatmaya başladı.⁴⁸⁸ Kuşatma devam ederken Şîrkûh şehrin idaresini yeğeni Selâhaddîn (1171-1193)'e⁴⁸⁹ bıraktıktan sonra gizlice İskenderiye'yi terk ederek Dimaşk'a doğru yola çıktı. Bir süre kuşatmacılara direnen Selâhaddîn, halkın direnecek tâkâtının kalmaması ve kıtlık sebebiyle anlaşma yoluyla şehri kuşatmacılara terk ederek Mısır'dan ayrıldı.⁴⁹⁰

Şâver b. Mücîr, Esedüddîn Şîrkûh'un Mısır üzerindeki tazyiklerine daimî bir çözüm olması adına Haçlılar'ı kalıcı bir güç olarak kullanma yoluna gitti. Bu uğurda Kahire'yi koruma karşılığında şehirde temsilci bulundurmaları, kale kapılarını kontrol etmeleri ve şehirde seçme bir süvari birliği bulundurmaları konusunda Haçlılarla anlaştı. Ancak Şâver'in bu icraatı son derece menfi sonuçlar doğurdu. Şehirde bulunan Haçlılar, Kral Amaury'e mektuplar yazarak Mısır'ın içinde bulunduğu kargaşayı ve kendilerini korumaktan tamamen aciz oluşlarını bildirdiler. Kral Amaury, Mısır'dan aldığı yüksek miktardaki haraçtan memnun olmakla birlikte bölge üzerine takınacağı saldırgan tavrın önceden elde ettiği kazanımlarını ortadan kaldıracığı endişesini taşımaktaydı. Bu hassas durumu kendi lordlarına defalarca beyan ettiyse de istediği sonucu alamadı. Mısır'daki Haçlıların çağrısının iştahlarını kabarttığı lordlar, Kral Amaury'e baskı yaparak Mısır üzerine sefer kararı aldırıldılar.⁴⁹¹ Bütün bunlardan haberdar olan Şâver b. Mücîr, Krala mektuplar yazdıysa da istediği sonucu alamadı. 1168 yılı sonlarında Mısır'a giren Haçlı ordusu Bilbis'i ele geçirdi. Burada geçmişte Antakya ve Maarretünnû'mân'da yapılanın benzeri bir katliam yapıldı. Özellikle Neversli

⁴⁸⁸ Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 170.

⁴⁸⁹ Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/337-340.

⁴⁹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/313.

⁴⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/348.

Haçlılar ve Hospitalier şövalyeleri bu katliamda başrol oynadı.⁴⁹² Şehirde ne varsa yağma eden Haçlılar, burada büyük bir insan kıyımını gerçekleştirdiler.⁴⁹³

Haçlı ordusunun bu tedhiş faaliyeti bütün Mısır'da büyük bir tepkiyle ve öfkeyle karşılandı. Bunun üzerine Fâtımî Halifesi el-Âdid (1160-1171) Sultan Nûreddîn'e haber göndererek yardım istedi. Bu çağrıya kulak veren Sultan Nureddîn, Esedüddîn Şîrkûh'u Mısır'a gönderdi. Sultan Nûreddîn'in Mısır'a hâkim olacağına kesin gözüyle bakan Şâver b. Mücîr son bir hamleyle Kral Amaury'i bir milyon Mısır dinarı karşılığında ikna ederek Sultan Nûreddîn'e karşı kendisine yardım etmeye razı etti. Ancak vaat ettiği miktarın onda birini ancak karşılayabilen Şâver halk tarafından yalnız bırakıldı.⁴⁹⁴ Zira kendisi, Fustat'ı Haçlılardan koruyamayacağı için yaktırmıştı. Halk bu yangından son derece mağdur olmuştu.⁴⁹⁵

1169 yılının Mart'ında Şîrkûh, ilk iki seferde olduğu gibi bu seferde de yanında bulunan yeğeni Selâhaddîn'le birlikte Haçlıları ustaca bir manevrayla geride bırakarak şehre girdi.⁴⁹⁶ Fâtımî Halifesiyle görüşerek Kahire'de idareyi ele aldı. Ardından Şâver b. Mücîr'i ortadan kaldırarak şehirde iktidarını tesis etti.⁴⁹⁷ Aynı ay içerisinde bir ziyafette aşırı yemek yemekten hayatını kaybetti.⁴⁹⁸ Yerine Suriye'de ve Mısır'da düzenlediği birçok seferinde yanında bulundurduğu yeğeni Selâhaddîn Yûsuf, idareyi Sultan Nûreddîn adına devraldı.⁴⁹⁹

Son Fâtımî Halifesi el- Âdid'in ölümünden hemen önce hutbeleri Bağdat'taki halife adına okutmaya başlayan Vezîr Selâhaddîn, son Fâtımî Halifesinin ölümüyle bu devleti ortadan kaldırdı.⁵⁰⁰ Selâhaddîn, Mısır'ın mevcut potansiyelini iyi kullanarak 1170-1173 yılları arasında Eyle, Nûbe, Yemen, Hicaz, Berka ve Trablusgarp'a seferler düzenledi.⁵⁰¹ Kısa süre içerisinde nüfuz alanını genişleten Selâhaddîn, metbuu olduğu Sultan Nûreddîn'le zaman içerisinde karşı

⁴⁹² Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 184.

⁴⁹³ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 33.

⁴⁹⁴ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 255.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/349.

⁴⁹⁶ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 257.

⁴⁹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/319.

⁴⁹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/320.

⁴⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/356.

⁵⁰⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/329.

⁵⁰¹ Şeşen, 'Selâhaddîn-i Eyyûbî', 36/337-340.

karşıya geldi. En başından itibaren kontrol etmek ve güvenliğini sağlamak gibi hususlar sebebiyle Mısır üzerindeki faaliyetlerde son derece temkinli ve çekinceli olan Sultan, endişelerinde haklı çıktı.⁵⁰² Şevkep üzerindeki sefer sırasında Sultan Nûreddîn'in emrine uymayarak Mısır'a geri dönen Selâhaddîn, Nûreddîn ile arasını açmış oldu. Mısır'a dönüş sırasında Selâhaddîn'in yakın akrabaları kendilerinin Sultan Nureddîn'den yana tavır takınacaklarını ve Sultanın memlûku olduklarını beyan ederek vezîri sukûnete davet ettiler. Bu çağrıya kulak veren Selâhaddîn, akrabalarının tavsiyelerine uyarak Sultan Nûreddîn'e bağlı kalmaya devam etti.⁵⁰³

1174 yılına gelindiğinde ağır bir hastalık geçiren Sultan Nûreddîn Dımaşk'ta vefat etti.⁵⁰⁴ Babası İmâdüddîn'in bıraktığı atabeyliği bir devlete dönüştüren Sultan Nûreddîn, kısa süre zarfında bölgenin kaderini değiştirecek işlere imza attı. Halep-Dımaşk bağlantısını kurarak Suriye'de yekpare bir yapı inşa ettikten sonra Mısır'ı da aynı çatı altında bir araya getirerek uzun yıllardır parçalı bir yapıda olan Müslüman coğrafyaları tek çatı altında birleştirdi. Ayrıca Levant'daki Haçlı varlığının sonunu getirecek süreci inşaa etti. Müstesna bir şahsiyete sahip olan Sultan Nûreddîn, uzun yıllar amansız şekilde mücadele ettiği Haçlıların bile takdirini kazanmıştı.⁵⁰⁵

Sultan Nûreddîn'in vefatı ile yerine on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih İsmâil, Dımaşk'ta tahta çıktı.⁵⁰⁶ Selâhaddîn Yûsuf yeni sultana biat etti. Ancak genç yaştaki Sultanın hastalanması, atabeyliğe bağlı emîrlerin kendi aralarındaki çekişmeler ve bunlara bağlı olarak merkezî otoritenin gösterdiği zâfiyet, Selâhaddîn'i karşı bir faaliyet almaya itti. Musul hâkimi Seyfeddîn Gâzi karşısında galip gelip bir dizi harekât sonrasında öncelikle Dımaşk, sonrasında da Halep'te otoriteyi sağlayarak Mısır ve Suriye'yi tek çatı altında bir araya getirdi.⁵⁰⁷

Selâhaddîn bu süreç içerisinde en çok Halep'te otoriteyi kurmakta zorlandı. Selâhaddîn'in Halep kuşatması sırasında Sâdeddîn Gümüştekin, Suriye

⁵⁰² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/319.

⁵⁰³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/375.

⁵⁰⁴ Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", 33/259-262.

⁵⁰⁵ Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", 33/259-262; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 372.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/400.

⁵⁰⁷ Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", 36/337-340; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/231.

Bâtınîlerinin lideri Reşîdüddîn Sinân (öl. 572/1194) ve Trablus Kontu Raymond'tan yardım istedi. Selâhaddîn, Reşîdüddîn Sinân'ın gönderdiği suikastçıları son anda bertaraf ederken, Raymond'un tacizleri sonrası kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Sâdeddîn Gümüştekin, ayrıca Selâhaddîn'i meşgul etmek için Renaud de Châtillon, III. Joscelin de Courtenay ve çok sayıda Haçlıyı Halep'teki zindanlardan salıverdi.⁵⁰⁸ Ancak Selâhaddîn, sonraki süreçte Sâdeddîn Gümüştekin'in bu çabalarını boşa çıkartıp nihayetinde Halep'i itaat altına aldı. Ayrıca Sultan Nûreddîn'in dul eşi İsmetüddîn bint Üner ile evlenerek siyâsî olarak hâkimiyet kurduğu topraklarda hukukî meşruiyetini de sağladı.⁵⁰⁹

Sultan Nûreddîn'in vefat ettiği yıl Kudüs Krallığı'nda da taht değişikliği oldu. Otuz sekiz yaşında hayata gözlerini yuman Kral Amaury'nin yerine cüzzamlı oğlu IV. Baudouin (öl. 1185) geçti.⁵¹⁰ Çocuk yaşta tahta çıkan IV. Baudouin'e Trablus Kontu ve aynı zamanda yakın akrabası olan III. Raymond naip oldu.⁵¹¹ Raymond, Mâverâ-i Ürdün hâkimi Miles de Plancy'in Akka'da faili meçhul bir şekilde öldürülmesi ve Flaman bir Tapınak şövalyesi olan Gerard de Rideford ile bir takım hususi sebeplerden dolayı bazı Haçlı liderleriyle husumeti bulunmaktaydı.⁵¹²

IV. Baudouin, genç yaşta tahta çıkmasının yanı sıra küçüklüğünden beri cüzzam hastası olması hasebiyle büyük problem yaşamaktaydı.⁵¹³ Bununla birlikte Kudüs Kralı, genç yaşına rağmen 1177 yılında Remle (Montgisard)'de gafil avladığı Sultan Selâhaddîn'i ağır bir bozguna uğratma başarısı gösterdi. Bu savaşta sayıca çok az olmalarına rağmen Haçlılar, Sultan Selâhaddîn'in de içinde bulunduğu orduya çok büyük zayıflık verdi.⁵¹⁴

Sultan Selâhaddîn, Remle'de uğradığı bozgunun rövanşını iki yıl sonra almaya muvaffak oldu. Haçlıların Mahâdatü'l-Ahzân'da inşa etmek istedikleri kale inşaatına engel olmak için gönderdiği yeğeni Ferruhşah, kaynaklara Merc-i

⁵⁰⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/341; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/240.

⁵⁰⁹ Hilal Görgün, "İsmet Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/140.

⁵¹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/333; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 42; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/225.

⁵¹¹ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 176.

⁵¹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/340.

⁵¹³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/226.

⁵¹⁴ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/89; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 50.

‘Uyûn olarak geçen savaşta Kral IV. Baudouin’in de içinde bulunduğu orduyu bozguna uğrattı.⁵¹⁵ IV. Baudouin, üzerine gelen kılıç darbelerinden Kont II. Onfoi de Toron’un kendisini siper etmesiyle kurtuldu.⁵¹⁶

Öte yandan, Kudüs’ün ve Haçlıların akıbetleri noktasında büyük önem arz eden iki izdivaç meydana geldi. Öncelikle, Halep’te zindana tutsakken Sultan Selâhaddîn’e karşı Sâdûddeve Gümüştekin tarafından salıverilmiş olan Renaud de Châtillon, eşi Antakya Kontesi Constance’ın ölümünün ardından faili meçul bir cinayete kurban giden Miles de Plancy’nin dul eşi Millyli Stephanie ile evlendi.⁵¹⁷ Bu evlilik, Renaud’yu son derece stratejik öneme sahip olan Kerak ve Şevbek (Montreal) kalelerinin sahibi yaptı.⁵¹⁸ Böylece Mâverâ-i Ürdün bölgesinde güç elde eden Renaud de Châtillon, büyük nefret duyduğu Müslümanlar üzerine şiddetli hamleler yapma imkânı buldu.

Haçlı Seferlerinin başlangıcından itibaren üçüncü kuşak Müslüman ve Haçlılar, zaman içinde kültürel ve ekonomik kaynaşma imkânı bulmuşlardı. Bu bağlamda Sultan Selâhaddîn İtalyan kolonici şehir devletleriyle bir takım ticarî anlaşmalar imzalamıştı.⁵¹⁹ Bununla birlikte Renaud gibi fanatik kişiler tam tersi istikamette faaliyetlerde bulunarak taraflar arasında büyük çatışmalara zemin hazırlamaktaydı. Öyle ki sulh kapsamında olmasına rağmen ticaret kabilelerini yağmalayarak bölgede adeta terör estirmekteydi. Sultan Selâhaddîn’in talebi üzerine Kral IV. Baudouin’in Kont Renaud’u uyarmaları fayda etmemiş, sağlık sorunları sebebiyle zor günler yaşayan Kral, Kont Renaud’yu dizginlemekten aciz kalmıştı.⁵²⁰

⁵¹⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 9/440.

⁵¹⁶ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 184.

⁵¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/340; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 41.

⁵¹⁸ Karakuş, “Châtillonlu Renaud”, 101.

⁵¹⁹ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 138.

⁵²⁰ Karakuş, “Châtillonlu Renaud”, 102; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 58.

521

Şekil 14 Kerak Kalesi-Ürdün

Kerak'ı ele geçirmek ve Kont Renaud tehdidini ortadan kaldırmak için 1183 yılında Sultan Selâhaddîn harekete geçip şehri kuşatmış, ancak Kudüs Kralı IV. Baudouin'in yardıma geldiği haberi üzerine bu kuşatma kaldırılmıştı. Bu kuşatma sırasında Müslüman-Haçlı ilişkileri üzerine bahis konusu edilebilecek önemli bir mesele vuku bulmuştu. Kerak kuşatması devam ederken kalenin bir burcunda Toronlu Humprey'in oğlu Onfoi ile Kraliçe İsabella'nın düğünü yapılmaktaydı. Kalenin mancınıklar tarafından dövüldüğü sırada bu düğün devam etmekteydi. Çiftin ve konukların zarar görmemesi adına Leydi Stephanie düğün yemeğinden Sultan Selâhaddîn'e götürerek, düğünün yapıldığı kuleye atış yapılmamasını rica etti. Sultan Selâhaddîn, bu talep üzerine mancınıkların istikametini bu kule harici yöne çevirerek atışlara devam etti.⁵²²

Yine büyük önem arz eden bir diğer izdivaç Kral IV. Baudouin'in ablası Sibylla (öl. 1190)'nın Fransız soylusu Guy de Lusignan (öl. 1194) ile olan evliliği idi. Daha öncesinde Guillaume de Montferrat (öl. 1177) ile evlenen Prenses bu evlilikten bir oğul dünyaya getirdi. Ancak Guillaume'nin ölümüyle bu

⁵²¹ (Mecra 14 Mart 2019)

⁵²² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/369; Karakuş, "Châtillonlu Renaud", 107.

evlilik kısa sürdü.⁵²³ Kral Baudouin'in cüzzam hastalığına bağlı olarak uzun yaşama ihtimalinin olmamasından dolayı kral ve önde gelen kontlar, Prenses Sibylla'ya eş adayı arama yoluna gitti. Esasen Prenses Sibylla, hatırı sayılır bir prestije sahip olan Baudouin de İbelin (öl. 1188) ile duygusal bir bağ kurmuştu. Her ne kadar evlenmeyi düşünseler de Kontun, Merc-i 'Uyun'da esir düşüp yüksek bir fidyeyle serbest kalması ve bu fidyenin temini ile uğraşması bu ikilinin gelecek planlarını suya düşürdü.⁵²⁴ Bu sırada Prenses'in annesi Agnes, yasak ilişkisi olduğu Poitou'lu bir şövalye olan Hugues de Lusignan'ın ikinci oğlu Guy'i Sibylla'ya önerdi. Sibylla, şartlar gereği bu izdivaca razı oldu. Prenses Sibylla ve Guy de Lusignan 1180 Paskalyası'nda evlendi. Yafa ve Askalân, Guy'e ikta olarak verildi.⁵²⁵

1085 yılına kadar geçen süre zarfında Sultan Selâhaddîn, Libya'dan el-Cezîre'ye kadar olan bölgede gücünü tesis etti.⁵²⁶ Kral Baudoin'in durumundan faydalanan Haçlıların şahin kanadı ise gücünü pekiştirdi. IV. Baudouin'in yirmi dört yaşındayken ölümü, Kudüs Krallığında yeni kralın seçimi sorununu ortaya çıkardı.⁵²⁷ Kraliçe Sibylla, Templier şövalyelerinin lideri Gerard de Ridefort (öl. 1189), Kerak ve Şevbek Senyörü Renaud de Châtillon gibi Haçlı liderleri Guy de Lusignan'ın yeni kral olmasından yana görüş belirtirken,⁵²⁸ Trablus Haçlı Kontu III. Raymond, Prenses Sibylla'nın kardeşi, aynı zamanda Onfoi de Toron'un da eşi olan İsabella'dan yana taraf olmuştu.⁵²⁹ Ancak Onfoi de Toron'un da desteğini alan⁵³⁰ Guy de Lusignan, düzenlediği kapsamlı bir komployla yeni Kudüs Kralı oldu.⁵³¹ Kraliçe Sibylla'nın ilk evliliğinden dünyaya gelen V. Baudouin'in dokuz yaşındayken Akka'da hayata gözlerini yumması sonrası Kral Guy için ileride tahtta hak sahibi kimse kalmamıştı. Genç veliahtın ölümü, III. Raymond'u Kudüs Krallığı üzerindeki planlarından vazgeçmek zorunda bıraktı.⁵³²

⁵²³ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 191.

⁵²⁴ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 192.

⁵²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/355; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/267.

⁵²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/364.

⁵²⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/372.

⁵²⁸ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 118.

⁵²⁹ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 193.

⁵³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/376.

⁵³¹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 195.

⁵³² Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 191.

Guy'in Kudüs Krallığı tahtına çıkışı, selefi IV. Baudouin döneminde kısmen dizginlenen savaş yanlısı Haçlı liderlerinin önünü açtı. Esasen Kral Guy'e kadar olan Haçlı kralları Müslümanlarla geniş çaplı savaşlardan kaçınmıştı. Haçlıların Müslümanlara oranla ciddi bir sayısal zafiyetleri olması sebebiyle büyük bir mağlubiyet sonrası toparlanamama endişeleri bulunmaktaydı. Bununla beraber müstahkem kaleler inşa ederek hâkim oldukları bölgelerin kendilerinde kalmasını sağlamışlardı.⁵³³ Bu faydacı tutum Kral Guy'in tahta çıkmasıyla değişti.

Renaud de Châtillon'un Kudüs ile yapılan sulhu bozması, Kızıldeniz'de yağma faaliyetleri yapması, kervanları gasp etmesi, Sultan Selâhaddîn'in Filistin üzerine sefer kararı almasına neden oldu. Büyük oğlu Melikü'l-Efdâl ve Muzaffereddîn Gökböri'nin de başlarında bulunduğu seçkin bir süvari birliğini keşif ve yağma yapmak için Akka ve civarına gönderdi.⁵³⁴ Sultan'ın bu hareketine karşılık vermek isteyen ve liderleri Gerard de Ridefort'un da içlerinde bulunduğu bir grup Tapınak şövalyesi Nasıra yakınlarındaki Safuriye mıntıkasında toplandı. Sayıca az olmalarına rağmen savaşmayı tercih eden Tapınakçılardan Gerard'ın da aralarında bulunduğu sadece üç kişi kurtulabildi.⁵³⁵ Selâhaddin, Safuriye'de Tapınak şövalyelerini bertaraf ettikten sonra Haçlıları muhtemel bir meydan savaşına zorlamak için yönünü Taberiye'ye çevirdi. Şehir, Trablus Kontu III. Raymond'a bağlıydı. Ayrıca eşi Eschiva bu şehirde ikamet etmekteydi.⁵³⁶ Sultan'ın kendi topraklarındaki faaliyetleri, Kont Raymond'u aralarının bozuk olmasına rağmen Kral Guy'le bir araya getirmeye mecbur etti.

Kral Guy ve ileri gelenler, yanı başlarındaki bu tehdide bir son vermek için bütün gücüyle Sultan Selâhaddîn'in karşısına çıkmaya karar verdiler. Haçlılar, sayıları yirmi bini bulan ordularıyla toplanmış oldukları Akka'dan Taberiye istikametine doğru Selâhaddîn'in karşısına çıkmak üzere yola koyuldular.⁵³⁷ Bu ilerleyiş sırasında Haçlı ordugâhına Sultan Selâhaddîn'in Taberiye şehrini muhasara ettiği bilgisi geldi. Bu haberi istişare etmek üzere toplanan Haçlı

⁵³³ Jan Vandeburie, "Salâhddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığı'na Karşı Uyguladığı Strateji (1171- 1187)", çev. Bedrettin Basuğuy, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 150.

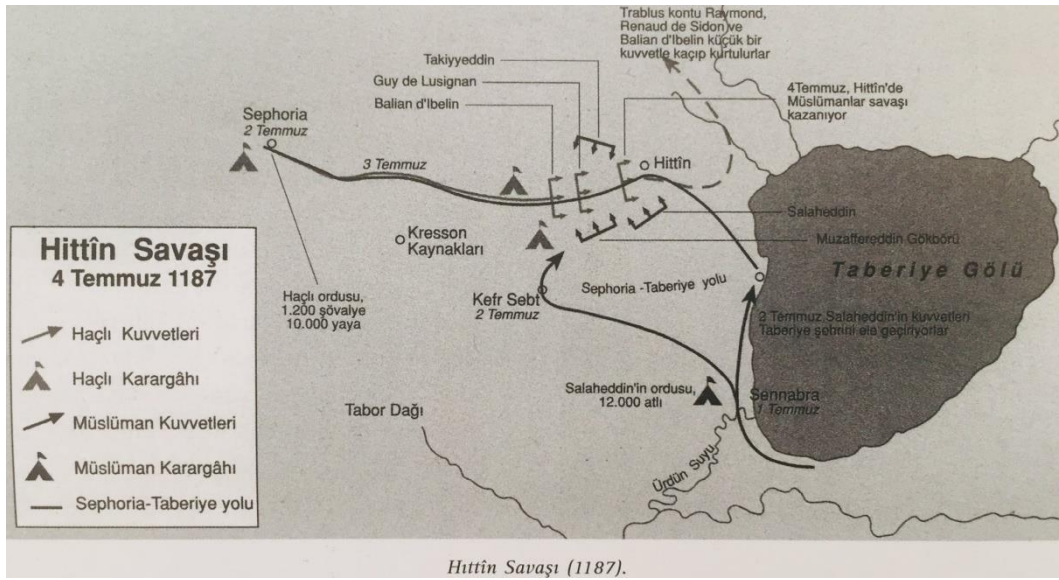
⁵³⁴ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 309.

⁵³⁵ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 197.

⁵³⁶ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 198.

⁵³⁷ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 310.

liderlerinden III. Raymond, şehrin kendisine ait olması ve hatta eşinin esir düşmesine rağmen, yaz ortasında devam eden bu seferin ordunun durumunu büyük tehlikeye atacağından dolayı Taberiye'yi kurtarmamaktan yana görüş belirtti. Ancak ordu içindeki Raymond'a öteden beri nefret duyan Gerard de Ridefort ve Renaud de Châtillon kontun geçmişini hatırlatarak Kral Guy'i sefere devam etmeye ikna ettiler.⁵³⁸

539

Şekil 15 Hittin Savaşı

Haçlıların üzerine geldiği haberini alan Sultan Selâhaddîn, 'Hittin Boynuzları' denilen bölgeye doğru harekâta koyuldu. Hızlı bir şekilde davranarak, Taberiye'ye doğru ilerleyen Haçlı ordusunun Hittin de önünü keserek kuşatmaya başladı. Tatlı su kaynaklarına da hâkim olan Sultan Selâhaddîn, uzunca bir yürüyüşten sonra yaz sıcaklığında bitkin düşen Haçlı ordusunu son derece müşkül durumda bıraktı.⁵⁴⁰ Kuşatılan ve yeterli su kaynaklarına sahip olmayan Haçlılar huruç harekâtlarına giriştiler. Bu taktikte Trablus Kontu III. Raymond, Balian d'İbelin (öl. 1193) ve Renaud de Sidon başarılı oldu. Sultan'ın yeğeni Takiyüddîn'in tuttuğu istikamet üzerine Kral Guy'in emriyle⁵⁴¹ hücum eden

⁵³⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 199.

⁵³⁹ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu*, 196.

⁵⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/499.

⁵⁴¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/411.

Raymond ve beraberindekiler, Takiyüddin'in hatları açmasıyla doğrudan Sayda'nın yolunu tuttu.⁵⁴²

Raymond'un bu şekilde canını kurtarması ilk bakışta kendi dindaşlarına ihanet gibi görünse de bu hadisenin Selâhaddîn'in bir taktiği olma ihtimali de mümkündür. Zira sonraki süreçte görüldüğü üzere Haçlı ordusunun bu şekilde hem sayısını hemde moralini azaltma imkânı elde eden Sultan Selâhaddîn, savaşın ilerleyen safhalarında istediği sonucu aldı. Ayrıca Kont Raymond'un muhtemel bir ihanet durumu olsaydı, Kilise yaklaşık yüz yıllık bir emeğin sonucunda elde bulunduran Kudüs ve çevre şehirlerin kaybedilmesinin acısını, Kont Raymond'u aforoz etmek suretiyle çıkarırdı.

Trablus ordusunun ayrılmasıyla hem sayıca hem de moral olarak gerileyen Haçlılar, Müslüman hatlarını yararak Taberiye istikametine ilerlemeye malik olamadılar. 4 Temmuz 1187'de cereyan eden son hücumla Müslüman ordusu Haçlı ordusunu tamamen bozguna uğrattı.⁵⁴³ Kral Guy de Lusignan, Renaud de Châtillon, Gerard de Ridefort, IV. Onfroi de Toron ve II. Hugues gibi önde gelen Haçlı liderleri sağ olarak ele geçirilirken, geri kalan Haçlı ordusu kâh öldürülmek kâh esir edilmek suretiyle imha edildi. Kral Guy'e, Sultan Selâhaddîn tarafından iyi muamelede bulunuldu.⁵⁴⁴

Tevkif edilen Haçlı liderlerinden Renaud de Châtillon, geçmişte gerçekleştirdiği yağmalar ve katliamlar sebebiyle bizzat Sultan Selâhaddîn tarafından infaz edildi. Yine esirler arasında geçmişte Müslümanlar arasında kötü şöhrete sahip olan Templier ve Hospitalier tarikatlarına mensup olan şövalyeler Selâhaddîn'in müsadresiyle ordu içindeki sûfiler tarafından öldürüldü.⁵⁴⁵ Hristiyanlarca, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan Kutsal Haç, Müslümanların eline geçti.⁵⁴⁶

⁵⁴² Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 311; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 140.

⁵⁴³ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/99.

⁵⁴⁴ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 313; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 144.

⁵⁴⁵ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 147.

⁵⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/385; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 142.

547

Şekil 16 Hittîn'de Müslümanların Zaferi

Sultan Selâhaddîn, Hittîn'deki zaferinden sonra hız kesmeyip Haçlıların elinde bulunan ve son derece önem arz eden Askalân, Akka, Nablus, Taberiye ve Beyrut'u fethetti. Sûr şehri ise güçlü savunması sebebiyle alınamadı.⁵⁴⁸

Ardından yönünü savunmasız kalan Kudüs şehrine diken Sultan, 20 Eylül'de burayı kuşattı. Balian d'İbelin'in⁵⁴⁹ liderlik ettiği müdafiler dayanmalarının mümkün olmadığına kanaat ederek Sultan Selâhaddin'e teslim oldular. 2 Ekim'de şehre giren Sultan, Kudüs'teki seksen sekiz yıllık Haçlı hâkimiyetine son verdi.⁵⁵⁰ Şehre girdikten sonra Haçlıların 1099'da yaptıklarının aksine Sultan Selâhaddîn, Hristiyan halka hoşgörü gösterdiği gibi kurtuluş fidyelerini ödeyemeyenlere kolaylık sağladı.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/106.

⁵⁴⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 200; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 145.

⁵⁴⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 201.

⁵⁵⁰ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/107.

⁵⁵¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/391; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 175.

Haçlıların uzun ve meşakkatli bir sürecin ardından elde edilen kazanımları Renaud de Châtillon gibi pervasız hareket eden isimlerin eliyle yok oldu. Avrupalı bazı tarihçilerce “*Selâhaddîn’in parayla tuttuğu bir casus olsaydı, bundan daha fazlasını yapamazdı*”⁵⁵² şeklindeki manidar tespitin muhatabı olan Kont Renaud, ilk günden beri Haçlılar aleyhine olan bazı durumları göz ardı ederek ateşlediği savaş çığırkanlığı Haçlıların bir daha asla toparlanamayacağı bir bozguna dönüştü. Başlangıçtan itibaren sayısal anlamda Müslümanlardan daha az olan Haçlılar, Müslümanların dağınık oluşundan istifadeyle dezavantajlı oldukları bu durumlarını hassas dengeler kurarak korudular. Ancak yıllardır dağınık halde olan Müslümanların Sultan Nûreddîn’den başlayarak Sultan Selâhaddîn’le Libya’dan el-Cezîre’ye kadar olan İslam topraklarını tek çatı altında birleştirmesiyle, bu durum Haçlıları sonu belli olan bir yola sokmuştu. Hittîn Savaşı, Haçlıların Kudüs ve çevresindeki hassas dengeler üzerine kurulu olan varlığının bir nevi erken bitmesine neden oldu.⁵⁵³

Savaşın ardından kısa bir süre sonra Sultan Selâhaddîn, Sûr şehrini müdafa eden Conrad of Montferrat (öl. 1192) ile aralarındaki çatışmayı arttırmayı umarak Kral Guy’i serbest bıraktı.⁵⁵⁴ Kudüs’ün Haçlılardan kurtarılmasından sonra son derece müstahkem surlara sahip Kerak ve Şevbek kaleleri kuşatıldıktan bir süre sonra teslim oldu.⁵⁵⁵ Böylece Mâverâ-i Ürdün’deki Haçlı varlığı da son buldu.

Hittîn’de Müslümanların hatlarını yarmaya muvaffak olan Kont III. Raymond, Antakya Prinkepsi IV. Bohemond (öl. 1233)’a mektup yazarak tüm mirasını kendisine bıraktı. Çocuksuz olan III. Raymond, aynı yıl Trablus’ta öldü.⁵⁵⁶

Sultan’ın Kudüs’ü fethi ve Haçlı Seferlerinin başlangıcından itibaren ele geçirilen toprakların büyük bir kısmının Hittîn Savaşı sonrası kısa süre içinde kaybedilmesi Avrupa’da çok büyük bir üzüntüye sebep oldu. Sıranın kendilerinde olduğunu çok iyi bilen sahil şeridinde sıkışmış Haçlı liderleri, Kudüs’ü ve Kutsal

⁵⁵² Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 200.

⁵⁵³ Vandeburie, “Salâhddîn-i Eyyûbî’nin Kudüs Haçlı Krallığı’na Karşı Uyguladığı Strateji”, 154.

⁵⁵⁴ Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 153.

⁵⁵⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/393; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 155.

⁵⁵⁶ Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 204.

Haçı kaybetmenin hüznüyle Papa III. Urbanus'a (öl. 1187) elçiler gönderip ondan yardım talebinde bulundular.⁵⁵⁷

2.3.3. III. Haçlı Seferi ve Müslümanların Zaferi

Papa III. Urbanus, Doğu Akdeniz'deki dindaşlarından gelen çağrılara kulak verip yeni bir Haçlı Seferi hazırlıklarına başladı. O sıralarda ağır hasta olan Urbanus Ekim 1187'de ölümünün ardından yerine VIII. Gregorius Papa seçildi.⁵⁵⁸ Ancak iki ay sonra Papa VIII. Gregorius de ölünce yerine bu sefer III. Clemens (öl. 1191) Papa seçildi. Yeni Papa, seleflerinin bıraktığı yeni bir Haçlı Seferi düşüncesini hayata geçirdi. Papa III. Clemens'in yaptığı çağrıya Alman, Fransız ve İngiliz kralları olumlu yanıt verdi. Fransa ve İngiltere yeni bir Haçlı Seferi çağrısı kendilerine ulaştığında birbiriyle savaş halindeydi. İngiltere Kralı II. Henry (öl. 1189)'nin ölümüne yakın taraflar arasında barış anlaşması imzalandı. Anlaşmadan kısa süre sonra ölen II. Henry'nin yerine I. Richard (öl. 1199) İngiltere tahtına çıktı.⁵⁵⁹

Papa'nın çağrısına olumlu yanıt veren Fransa ve İngiltere'nin kendi aralarındaki büyük husumet seferin sıhhati açısından büyük bir sorun oluşturmaktaydı. Zira iki taraf da birbirine güvenmiyor ve birbirlerinin açığını kolluyordu. Ancak Papa'nın araya girmesiyle iki krallık arasında saldırmazlık anlaşması imzalandı. Fransa Kralı II. Philippe Augustus (öl. 1223) ve İngiltere Kralı I. Richard söz konusu anlaşmaya sefer boyunca riayet edeceklerini ve düşmanca bir girişimde bulunmayacaklarını birbirlerine taahhüt ettiler. Böylece taraflar, birbirlerine karşı olan hasmâne düşüncelerini bir süreliğine de olsa halı altına süpürdüler.⁵⁶⁰

Sefer hazırlıkları kapsamında ortaya çıkacak masrafların karşılanması için taşınabilir malların onda birine 'Selâhaddîn Vergisi' adı verilen vergiler kondu. Buna uymayanların ise aforozla cezalandırılacağı Papalık tarafından ilan edildi.

⁵⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/5.

⁵⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/4.

⁵⁵⁹ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Dönemi*, 167.

⁵⁶⁰ Ali Zerdüş Güler, *III. Haçlı Seferi*, (İstanbul: T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 23.

II. Kılıçarslan'ın oğlu Melikşah'ın başını çektiği bu baskınlar sonrası Türkleri cezalandırmak isteyen İmparator I. Frederick, yönünü Selçuklu başkenti Konya'ya çevirdi. Haçlı ordusunu şehrin dışında karşılayan Selçuklular, sayıca kalabalık olan Haçlı ordusuna daha fazla dayanamayıp iç kaleye çekildi. Şehre giren Alman ordusunun yaptığı yağmalar sonucu şehirde büyük tahribat oluştu. Bu duruma bir son vermek isteyen II. Kılıçarslan, haber göndererek İmparator I. Frederick'e barış teklifinde bulundu. İmparator da daha fazla zaman kaybetmek istemediği için Selçuklularla barış yaparak seferine devam etti.⁵⁶⁵ Bu atmosferde yürüyüşüne devam eden İmparator I. Frederick Barbarossa, Haziran 1190'da Kilikya bölgesine vardı. Burada fazla sıcaktan dolayı serinlemek için girdiği Aksu nehrinde boğuldu. İmparator'un ölümü sonrası komutayı devralan oğlu Swabia Dükü Frederich von Schawaben, Ekim 1190'da kuşatma altında bulunan Akka'ya son derece yıpranmış ve sayıca azalmış bir şekilde varmayı başardı.⁵⁶⁶

Alman ordusunun Akka önlerine geldiğinde buradaki Haçlı muhasarası Kral Guy liderliğinde uzun zamandır devam etmekteydi. Kudüs Kralı Guy de Lusignan, serbest bırakıldıktan sonra Sûr'a gitmişti. Hittîn hezimetini sonrası Sûr'u Selâhaddîn'e karşı müdafa eden Conrad of Montferrat, Sûr'a gelen Kudüs Kralı Guy'e destek olmadığı gibi onu şehre de almamıştı. Guy, buna rağmen pes etmeyerek kendi etrafında topladığı mütevazı denebilecek miktardaki bir orduyla⁵⁶⁷ karadan, Pisalı ve Genoalı elli iki parçalık bir donanmayla da denizden son derece cesurca bir hareketle Ağustos 1189'da Akka'yı kuşattı.⁵⁶⁸ Yaklaşık bir ay sonra kuşatmayı kırıp şehre silah, erzak ve asker sokmak isteyen Takiyüddîn, Haçlı hatlarını yarıp Akka'ya yardıma malik olduysa da tam olarak Haçlı muhasarasını bertaraf edemedi.⁵⁶⁹

Taküyiddîn'in hücumunun bertaraf edilmesinin sonrasında sürekli yardım alan kuşatmacılar güçlenerek muhasarayı sürdürdü. Sultan Selâhaddîn'in Akka meselesiyle hastalığına bağlı olarak tam olarak ilgilenememesi, emîrlerin zâfiyet

⁵⁶⁵ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 382; Güler, *III. Haçlı Seferi*, 75.

⁵⁶⁶ Kaya, "Frederick I. Barbarossa'nın Konya'yı İşgali ve Yağmalaması", 162; Güler, *III. Haçlı Seferi*, 78.

⁵⁶⁷ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/110.

⁵⁶⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/19; Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 155; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 197.

⁵⁶⁹ Güler, *III. Haçlı Seferi*, 57.

içinde olmaları, Hittîn zaferi ve Kudüs'ün fethinin Müslümanları rehavete sokması gibi sebeplerle Eyyûbiler, yaklaşan İngiliz ve Fransız Haçlıları karşısında gerekli hazırlığı yapamadılar.⁵⁷⁰ I. Richard ve II. Philippe Augustus'un Haziran 1191'de Akka önlerine gelmesiyle işler Müslümanlar açısından son derece sıkıntılı bir hal aldı.⁵⁷¹ Akka önlerinde yaptığı hücumlarda kuşatmayı yaramayacağına kanaat eden Sultan, şehri Haçlılara bırakmaya razı oldu.⁵⁷² 12 Haziran 1191'de şehir teslim olurken Haçlıların Akka'dan esir aldığı asker ve sivil binlerce kişi I. Richard'ın emriyle fidye görüşmelerinin uzaması bahane edilerek infaz edildi.⁵⁷³

Akka'nın ele geçirilmesinin ardından yeniden organize olan Haçlı ordusu Kaysâriyya istikametinden Kudüs'e doğru harekete geçti. Sultan Selâhaddîn, Akka'da mağlup edemediği Haçlı ordusunu Kaysâriyya'da yenilgiye uğratmayı düşündü. Burada bir müddet cereyan eden çarpışmalardan sonra Arsuf'a çekilen Sultan, süvari manevralarına müsait bir bölgede Haçlılarla meydan savaşı yapma kararı aldı.⁵⁷⁴

7 Eylül 1191'de Arsuf'ta meydana gelen savaşta, başlangıçta Haçlı kuvvetlerine üstünlük sağlayan Müslümanlar, savaşın ilerleyen safhalarında Haçlıların ağız zırhlı süvarilerine mukavemet gösteremeyerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Savaşın galibi Haçlılar olurken, taraflar birbirlerine ciddi denebilecek zayıflıklar verdiremediler. Bununla birlikte iki taraftan da bazı şövalye ve emîrler hayatını kaybetti.⁵⁷⁵ İngiltere Kralı I. Richard'ın komuta ettiği Haçlı ordusu, Arsuf'ta galip gelmesine rağmen Kudüs'e doğru ilerlemeyi göze alamadı ve yönünü Yafa'ya çevirdi. Muhtemelen I. Richard'ın bu şekilde hareket etmesinde Filistin içlerine ilerledikçe kendilerine büyük avantajlar sağlayan donanmalarından mahrum kalmaları ve Sultan Selâhaddîn'in Arsuf'ta kesin bir hezimete uğramamasına bağlı olarak kendileri için her an bir tehdit oluşturması etkili olmuştur.⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 147; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, 9/559.

⁵⁷¹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 202; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 389.

⁵⁷² Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, 173; Ernoul, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 207.

⁵⁷³ Kelly Devries vd. *Haçlı Seferleri*, 5/113.

⁵⁷⁴ Güler, *III. Haçlı Seferi*, 124.

⁵⁷⁵ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 206.

⁵⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/51.

Sultan Selâhaddin, Arsuf yenilgisi sonrası güçlü surlara sahip Askalân şehrinin duvarlarını yıktırdı. Haçlıların denizdeki bariz üstünlüğüne bağlı olarak şehrin deniz kenarında olması ve ele geçirilme durumunda Haçlılar için güçlü bir ikmal merkezî olma ihtimali Sultanı böyle bir karar almaya itti.⁵⁷⁷

Sonraki dönem tarafların birbirlerinin nabzını yoklama ve sulh görüşmeleriyle geçti. Esasen diplomatik ilk temas Arsuf Savaşı öncesinde kurulmuştu. Ancak İngiltere Kralı I. Richard'ın Kudüs Krallığı'na daha önce ait olan bütün toprakları ve gerçek haçı istemesiyle müzakereler sonlandırılmıştı.⁵⁷⁸ Ancak, Arsuf sonrası görüşmeler tekrardan başladı. Sultan Selâhaddîn adına müzakereleri kardeşi el-Melikü'l-Âdil (1200-1218) yürüttü.⁵⁷⁹ Bu müzakerelerin ilk safhalarında I. Richard, Sultan'a elçiler göndererek kız kardeşi Joanne (öl. 1199) ile el-Âdil'in evlenmeleri, bu ikisinin Kudüs'ü beraber idare etmeleri, buraya bağlı arazilerin tamamının el-Âdil'e bırakılması, esirlerin karşılıklı mübadele edilmesi, tarikat şövalyelerine iktalar verilmesi ve her iki dine mensup insanların Kudüs'ü güven içerisinde ziyaret edebilmelerini ihtiva eden bir teklif sundu. Ancak, kilise mensuplarının bu evliliğe razı olmayıp aforoz tehdidinde bulunmaları ve bu evliliğe el-Âdil'in ancak vaftiz olmasıyla razı olacaklarını bildirmeleri üzerine Sultan Selâhaddîn ve kardeşi bunu reddederek görüşmelere ara verdi.⁵⁸⁰

Sultan Selâhaddîn ve I. Richard arasındaki görüşmelerin dışında Selâhaddin-Conrad of Montferrat arasında görüşmeler de meydana geldi. Conrad, Sayda ve Beyrut'un kendine bırakılması karşılığında sulh yapacağı gibi kendisinden hazzetmediği I. Richard'a karşı da kendisini destekleyeceğini Sultan Selâhaddin'e taahhüt etti. Sultan Selâhaddin, Sûr'daki esirlerin serbest bırakılması karşılığında bu teklife olumlu yanıt verdi.⁵⁸¹ Ancak iki taraf için kârlı görünen bu anlaşma Conrad de Montferrat'ın suikasta uğramasıyla hayata geçirilemedi. Zira Conrad, 28 Nisan 1192'de Sûr'da Haşhaşiler tarafından tertiplenen bir pusuda öldürüldü.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/570.

⁵⁷⁸ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 212.

⁵⁷⁹ Ramazan Şeşen, "el- Melikü'l Âdil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/59-60.

⁵⁸⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 213.

⁵⁸¹ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 209.

Sûr hâkimi Conrad'ın cinayetini azmettirme noktasında kaynaklar Sultan Selâhaddin veya I. Richard'ı işaret etmektedir. Birtakım kaynaklar Sultan Selâhaddin'in Bâtînî reisi Reşüdidîn Sinan'a para vererek ondan I. Richard'ı öldürmesini istediğini belirtmektedir. Ancak Reşüdidîn Sinan'ın bu suikast sonrası ortaya çıkacak güç dengesinin kendi aleyhlerine olacağına kanaat getirerek Conrad'ı suikasta uğratmaya karar vererek bunu gerçekleştirdiği düşünülmektedir.⁵⁸²

Bazı Haçlı kaynakları ise bu suikasttan I. Richard'ı sorumlu tutmaktadır. Buna sebep olarak, Haçlı ileri gelenleri arasında yapılan oylamada Kudüs Kralı olarak Conrad de Montferrat'ın, yeğeni Henry de Champagne (öl. 1197) karşısında hemen hemen oyların tamamını alarak yeni Kudüs Kralı seçilmesi gösterilmektedir. Zira kaynaklar, kutsal topraklarda söz ve iktidar sahibi olmak isteyen I. Richard'ın bu cinayeti azmettirerek yeğenini bu makama getirmek istediğini belirtmektedir.⁵⁸³

Müstakbel kralın öldürülmesinin ardından Richard'ın da nüfuzuyla Henry de Champagne, dul kalan Kraliçe İsabella (öl. 1205) ile evlenerek Akka'da yeni Kudüs Kralı sıfatıyla taç giydi. Akka'nın Haçlılarca ele geçirilmesinde büyük pay sahibi olan sabık Kudüs Kralı Guy de Lusignan'a ise Kıbrıs Adası'nın idaresi verildi.⁵⁸⁴

Sultan Selâhaddin ve I. Richard arasında daha önce sekteye uğrayan görüşmeler tekrardan başlamış ve belli bir merhaleye gelmişti. Sultan, I. Richard'ın bu kışı ya da gelecek kışı burada geçirse bile eninde sonunda ülkesine dönmek zorunda olduğunu ama kendisinin ise her zaman burada olacağından hareketle onu sıkıştırmıştı.⁵⁸⁵

Uzun süren ve tarafları son derece yıpratın görüşmeler sonunda Sultan Selâhaddin ve I. Richard, Müslüman tarafına Haşhaşileri, Haçlılar tarafına ise Trablus ve Antakya Kontluklarını dâhil ederek 1 Eylül 1192'den başlamak üzere dört yıla yakın bir süreyle barış anlaşması imzaladı. Bu kapsamda Akka ve çevresindeki bazı yerleşim yerleri Haçlılara bırakılırken, daha önce onarılan

⁵⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 9/575.

⁵⁸³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/56.

⁵⁸⁴ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 211.

⁵⁸⁵ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 221.

Askalân surları tarafların katılımıyla yıkılması üzere mutabık kalındı. Ayrıca silahsız bir şekilde iki tarafa ait bölgelerde seyahat ve ticaret serbestisi getirildi.⁵⁸⁶

Bu anlaşmanın ardından kısa bir süre sonra I. Richard'ın deniz yoluyla Akka'dan ayrılmasıyla III. Haçlı seferi sona erdi.⁵⁸⁷ Sultan Selâhaddin de yapılan barış anlaşmasından kısa bir süre sonra Dımaşk'ta hayata gözlerini yumdu. Vefatından geriye, Tunus'tan el-Cezîre'ye, Yemen'den Sudan'a kadar olan topraklara sahip koca bir devlet kaldı.⁵⁸⁸

Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine düzenlenen ve çok büyük umutlar bağlanan III. Haçlı Seferi, bir önceki Haçlı Seferi gibi tam anlamıyla hüsrarla sonuçlanmıştır. İngiliz, Fransız ve Alman krallarının öncülük ettiği bu sefer, Selâhaddin Eyyûbî önderliğindeki Müslümanların kararlılığı karşısında başarısız oldu. Sultan Selâhaddin, Haçlılara karşı ön alma noktasında seferlerin başlangıcında çeşitli sebeplerle biraz geç kalmakla birlikte Akka'nın düşmesinin ardından kısa sürede dengeyi sağlayarak Haçlıları durdurmayı başardı. Haçlılar, her ne kadar kesin bir şekilde savaş meydanlarında mağlup olmasalar da Kudüs'ün uzun uğraşlara rağmen geri alınamaması sebebiyle yapılan görüşmelerden sonra Avrupa'nın yolunu tuttular. Böylece III. Haçlı Seferi sona ermiş oldu.

⁵⁸⁶ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 224.

⁵⁸⁷ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 217.

⁵⁸⁸ Şeşen, "Selâhaddin-i Eyyûbî", 36/337-340.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HAÇLI SEFERİNDEN III. HAÇLI SEFERİNİN SONUNA KADAR DOĞU AKDENİZ'DE MÜSLÜMAN-HAÇLI İTTİFAKLARI

3.1. SURIYE ÜZERİNDE GERÇEKLEŞEN MÜSLÜMAN-HAÇLI İTTİFAKLARI

3.1.1. RIDVÂN B. TUTUŞ VE KUZEY SURIYE'DE KURULAN İTTİFAKLAR

Rıdvân b. Tutuş, Suriye Selçuklu Melîki olan babasının Sultan Berkıyaruk'a karşı Selçuklu tahtını ele geçirmek için giriştiği savaşta öldürülmesi üzerine Halep'e gelip burada melîkliğini ilan etti. Rıdvân'ın kardeşi Dukak da bir süre Halep'te bulunduktan sonra Dımaşk'a giderek burada kendi melîkliğini ilan etti. Böylece Suriye Selçukluları fiilî olarak ikiye bölünmüş oldu.⁵⁸⁹ Dukak'ın bu hareketi üzerine kardeşinin buradaki varlığına son vermek isteyen Rıdvân, Dımaşk'a gelip şehri muhasara altına aldı. Melîk Rıdvân her ne kadar bir süre kuşatmayı sürdürse de Dımaşk'ı alamayıp Halep'e çekildi. Müteakip sene içinde Melîk Rıdvân'a karşı üstünlük kurmak üzere harekete geçen Melîk Dukak, Kınnesrîn'de Melîk Rıdvân tarafından mağlup edildi. Melîk Rıdvân sonraki senelerde her ne kadar Dımaşk'taki kardeşi Tutuş'u ve Humus'ta bağımsız bir Emîrlik kuran Cenâhüddevle Hüseyin'i itaat altına almak istediye de Haçlı ordularının Antakya önlerine gelmesiyle bu planları hayata geçemedi.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ İbnül'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 74.

⁵⁹⁰ İbrahim Duman, *Halep Selçuklu Meliki Rıdvân Bin Tutuş (488-507/1095-1113)* (Kocaeli: T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 34; Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", 35/49-50.

Haçlıların kuşattığı Antakya'nın yardım çağrılarına yeteri kadar kulak vermeyen Rıdvân, şehrin Selçuklu valisi ve aynı zamanda kayınpederi⁵⁹¹ olan Yağısıyan'a gerektiği şekilde yardım edemedi. Antakya'nın yardımına gelen Musul Atabeyi Kürboğa komutasındaki Selçuklu ordusuna ise cüzî bir katılım sağladı. Haçlılar noktasında meselenin vehametini kavrayamayan Melîk Rıdvân'ın bu şekilde davranmasında, babasından geriye kalan Suriye Selçuklu mirasını elde etme hususunda mücadele içerisinde olduğu kardeşi Dukak'ın faaliyetlerinden çekinmesi söylenebilir. Yine aynı şekilde Dukak'ın ağabeyiyle aynı duyguları paylaştığını söylemek mümkündür.⁵⁹²

Haçlıların, ilk olarak Urfa'da, ikinci olarak da Antakya'da kurdukları kontluklar sonrası Antakya-Halep-Urfa üçgeninde bölgenin konjonktürü değişime uğradı. Geçmişte Suriye Selçuklularının varisleri ve yerel emîrlar arasında cereyan eden mücadelelere Haçlılar eklenmiş, bu doğrultuda Kuzey Suriye'de artan Haçlı varlığı bölgedeki aktörlere etki etmeye başlamıştı. Balduk isimli bir emîr tarafından yönetilen Samsat'ın ve Behram b. Belek'in yönetiminde olan Suruç'un Urfa Haçlılarınca ilhâkı, bu bölgedeki Müslüman-Haçlı ilişkilerinin ve ittifaklarının ilklerinden olmuştur.⁵⁹³

Elinde bulundurduğu Samsat'ı kaybedeceğine kesin gözüyle bakan Balduk, on bin Bizans altını karşılığında Samsat'ı Kont Baudouin'e satmayı teklif etti. Başlangıçta bu teklife yanaşmayan Baudouin daha önceden ele geçirilmiş bazı Urfalı rehinelerin öldürülmesi ve Samsat Kalesi'ni yıkma tehdidi karşısında bu teklife razı oldu. Balduk iyi niyetine bir işaret olarak karısı ve çocuklarını rehin verme vaadinde bulunmasına rağmen bunu erteledi. Yine bu dönemdeki bir diğer ittifak ilişkisi, Artuklu beyi olan Behram b. Belek'in vergisini ödemeyen Suruç ahalisini dize getirmek için Urfa Kontu Baudouin'den yardım istemesi oldu. Behram b. Belek ve I. Baudouin'in kendi üzerine geldiğini öğrenen Suruç ahalisi Samsat reisi Balduk'tan yardım istedi. Müteakip günlerde Suruç'u kuşatma hazırlıklarına başlayan Baudouin'in kararlılığından gözü korkan Suruç ahalisi şehrin teslimine razı oldu. Baudouin'in Suruç'a geldiği sırada kendisini karşılamak ve şehri teslim etmek için kaleden çıkan Balduk, I. Baudouin

⁵⁹¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 36.

⁵⁹² Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 36.

⁵⁹³ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/44.

tarafından güvenilmez bulunduğu için öldürüldü. Böylece Samsat ve Suroç Urfa Kontluğu idaresine geçti.⁵⁹⁴

İlk dönem Haçlı-Müslüman ilişkilerinde cereyan eden hadiselerden birisi de Azez üzerine oldu. Halep Melîki Rıdvân, geçmişte kendisine bağlı olan ancak sonrasında isyan bayrağı açan Azez Emîri Ömer'i tekrardan itaat altına almak için harekete geçmişti. Azez Emîri Ömer, bu durum üzerine daha önceden bir komutanı tarafından esir alınan Lorrainli bir kadının tavsiyesi üzerine aşağı Lorraine Kontu Godefroi de Bouillion ile irtibata geçerek kendisinden yardım talebinde bulundu. Bu talep üzerine Rıdvân'ın Azez'i ele geçirmesinden çekinen Kont Godefroi, Azez'e harekât içerisinde bulunan Melîk Rıdvân'a karşı Urfa Kontu olan kardeşi I. Baudouin'den birlikler talep etti. Bu talep üzerine Urfa birliklerinin Azez üzerine harekât icra etmeye başladığının haberini alan Melîk Rıdvân, Haçlılardan çekinerek Azez üzerinine olan bu girişimine son verdi. Müteakip süreç içerisinde Azez, kendisini teslim almaya gelen Haçlılara biat etti.⁵⁹⁵

Müslüman-Haçlı ittifaklarının en belirgin ve somut bir neticeye vardığı yer 1108 yılındaki Tell Beşir Savaşı'nda oldu. Bu savaşta Halep Melîki Rıdvân ve Antakya Prinkepsi Tancred'in aynı safta olduğu ordu, Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu, Urfa Haçlı Kontu Baudouin de Bourg ve Urfalı Haçlı liderlerinden Joscelin'in komuta ettiği orduya karşı galip geldi.⁵⁹⁶ Esasen Tell Beşir'de ortaya çıkan ilişkiler sarmalı 1104 Harran (Belih Çayı) Savaşı'na kadar dayanmaktaydı. Bu savaşta Urfa Kontu Baudouin ve Kont Joscelin, yanlarına Antakya Prinkepsi Bohemond ve yeğeni Tancred'in katılımlarıyla Harran üzerine sefere çıkmıştı. Yaklaşan Haçlı ordusuna karşı Mardin Artuklu Emîri Sökmen Bey ve Musul Emîri Çökürmüş, karşı bir harekete girişerek Belih Çayı'nda Haçlı ordusunu karşıladı. Yapılan savaşta Haçlılar büyük bir bozguna uğradı. Kont Baudouin ve Kont Joscelin esir düşerken ihtiyat pozisyonunda savaşı takip eden Antakya Haçlıları vuruşmadan savaş alanını terk etti. Savaşın ardından Çökürmüş Bey,

⁵⁹⁴ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/46; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/161; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/287.

⁵⁹⁵ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/282; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/198; Genç, *Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, 146.

⁵⁹⁶ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/124; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/94; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 87; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 94.

Sökmen Bey'e haber vermeden tutsak çadırından Urfa Kontu Baudouin'i kaçırp Musul'a çekildi. Kont Joscelin, savaştan bir süre sonra vefat eden Sökmen Bey'den Necmeddîn İlgâzi'ye intikal etti.⁵⁹⁷

Musul Emîri Çökürmüş'ün artan itibarına bağlı olarak bağımsız davranmaya başlaması ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile olan sıkı ilişkileri, Sultan Muhammed Tapar'ın tepkisini çekmişti. Sultan, bu sebeple Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu'yu Emîr Çökürmüş üzerine sefer düzenlemekle görevlendirdi. Sultan Muhammed Tapar'ın emriyle harekete geçen Çavlı Sakavu, Musul üzerine düzenlediği seferde Çökürmüş'ü mağlup edip esir aldı. Bu savaş sırasında Urfa Kontu Baudouin de Çavlı'nın eline düştü.⁵⁹⁸ Musul'u kuşatmasına rağmen alamayan Çavlı kuşatmayı kaldırdı. Ardından Musul'dan gelen çağrı üzerine I. Kılıçarslan şehre gelip idareyi ele geçirdi. Ardından I. Kılıçarslan, Çavlı tehdidini bertaraf etmek için harekete geçti. I. Kılıçarslan'ın üzerine geldiğini haber alan Çavlı Sakavu, kendisini Habur suyunda karşıladı. Burada yapılan savaşta Çavlı, I. Kılıçarslan'ı mağlup etti. Sultan I. Kılıçarslan, kaçmaya çalışırken ağır zırhı yüzünden Habur suyunda boğuldu.⁵⁹⁹

Habur suyu önünde Sultan Muhammed Tapar'ı memnun edecek işlere imza atan Çavlı Sakavu, ilerleyen süreçte başına buyruk tavrı yüzünden Sultan ile ters düştü. Bu durum üzerine görevinden azledilip yerine Musul'a Mevdûd b. Altuntegin tayin edildi.⁶⁰⁰ Talihi tersine dönen ve çemberi daralan Çavlı Sakavu, yanında esir tuttuğu Urfa Kontu Baudouin'i fidye ve ileride kendisine yardım etmesi karşılığında serbest bıraktığı gibi yönünü Urfa tarafına çevirdi.⁶⁰¹ Baudouin'le yakın denebilecek zaman zarfında Joscelin de İlgâzi tarafından çeşitli sebeplerle serbest bırakılmıştı.⁶⁰² Esaretten kurtulan Baudouin ve Joscelin, Tancred'in elinden Urfa'yı geri almaya muvaffak oldu. Çavlı'nın Halep Emîri Rıdvân'a ait olan Bâlis'i ele geirmesi üzerine endişeye kapılan Melîk Rıdvân, Antakya Prinkepsi Tancred'e haber göndererek Çavlı konusunda yardımına

⁵⁹⁷ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/98; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/36; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 74.

⁵⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/520; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/91.

⁵⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/525; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 89; Demirkent, "Kılıçarslan", 25/396-399.

⁶⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/545.

⁶⁰¹ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, 86.

⁶⁰² Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/155.

başvurdu. Halep'in Çavlı'nın eline geçmesinin kendilerinin de sonunun olabileceğini vurgulayan Melik Rıdvân, Tancred'i Çavlı'ya karşı ikna etti. Kont Baudouin'in Çavlı'ya gönderdiği fidyeye Rıdvân'ın el koymasıyla da savaş kaçınılmaz olmuştu. Melik Rıdvân-Çavlı Sakavu çekişmesi ile Tancred-Baudouin rekabeti Tell Beşir Savaşı'nda safların belli olmasını oldukça kolaylaştırdı.⁶⁰³

Savaşın başlarında Çavlı Sakavu ve beraberindeki Urfa Haçlıları Halep ve Antakya kuvvetlerine ciddi üstünlük sağladı. Çavlı'nın sol kanadı Antakya Haçlılarının piyadelerini oldukça yıprattı. Ancak savaş devam ederken Çavlı'nın ordusundaki bazı askerlerin ihtiyatta bulunan atları yağmalayıp savaş alanını terk etmesi ile savaşın seyri Halep-Antakya lehine döndü. Bu karmaşa sonrası bozulan Çavlı ve Urfa kuvvetleri mağlup olarak savaş meydanından çekildi. Çavlı, kalan askerleriyle birlikte elinde bulundurduğu Rahbe'ye çekildi.⁶⁰⁴

Haçlı seferleri öncesinde Suriye üzerinde hâkimiyetini kurmak için Selçukluların ezeli düşmanı Fâtımîlerle iş birliği yapan ve bir süre Halep'te hutbeleri Fâtımîler adına okutan Rıdvân b. Tutuş,⁶⁰⁵ güç dengelerini korumak ve Halep'i elinde tutmak için Antakya Prinkepsliği'yle ittifak kurup yardım alma gibi pragmatik bir tavır sergiledi. Çavlı Sakavu da benzer bir tavır sergileyip kendi meselesini çözme konusunda Müslümanların mutlak mücadele içerisinde olduğu Haçlılardan yardım aldı.⁶⁰⁶ Haçlı seferleri öncesinde çevresindeki rakipleriyle mücadele ederken bunların yanına Haçlıların da eklenmesiyle hassas bir denge kurma yoluna giden Halep meliki Rıdvân, ittifak kurduğu ne Müslümanlarla ne de Haçlılarla kalıcı politikalardan kaçınmış, tarafların birbirine karşı ağır basmalarına imkân vermemek için yoğun gayret sarf etmiştir.⁶⁰⁷

Rıdvân b. Tutuş'un ittifak siyasetini anlamak açısından ayrıca şu hususa değinmekte fayda vardır. Kendisinin Doğu Akdeniz'de bulunan emîrlere ve atabeylere kıyasla Suriye ve Filistin üzerinde özellikle kardeşi Melik Dukak'ın ölümü sonrası kendi dönemi içerisinde meşruiyeti en fazla olan kişi olması

⁶⁰³ Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", 35/49-50; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/123.

⁶⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/552; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 95; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 87; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/94.

⁶⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/408; Duman, *Halep Selçuklu Meliki Rıdvân Bin Tutuş*, 37; İbnül'l-Adîm, *Zübetü'l-Haleb*, 82.

⁶⁰⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/93; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 87.

⁶⁰⁷ Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", 35/49-50.

tarihsel bir gerçekliktir. Zira Melîk Rıdvân, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'un varisidir. Melîk Dukak'ın ölümü sonrası Suriye ve Filistin üzerinde Selçuklu iddialarının en güçlü mirasçısı konumuna gelen Melîk Rıdvân, ölümüne değin siyasal şartların çoğu kez aleyhine olması gibi bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Saltanatının sonuna kadar kendi açısından menfi olan bu durumla mücadele etmeye çalışmış ancak bunda istediği sonucu elde edememiştir.

Tell Beşir Savaşı, Müslümanların kendi aralarındaki husumetleri ile Haçlıların aralarındaki rekabetlerinin kesiştiği bir savaş oldu. Müslüman aktörlerin başrol oynadığı, Haçlıların çatışmaya dâhil olduğu bu savaş, hemen birkaç yıl önce birbirine karşı savaştan ve birbirine karşı oldukça yabancı olan iki farklı dünyaya mensup Müslüman ve Hristiyanlar için birçok yönüyle önemli bir deneyim oldu.⁶⁰⁸

Müslüman-Haçlı ittifakları konusunda en çok ön plana çıkan ve Selçukluların Haçlılar üzerine seferlerini sonlandırmasına sebep olan hâdise Tell Danis Savaşı'dır. Tell Danis Savaşı, tıpkı Tell Beşir Savaşı gibi arka planı olan ve çeşitli olaylar silsilesinin son halkasıdır.

Mevdûd b. Altuntegin'in Dimaşk'ta Bâtınîlerce katledilmesinin ardından Sultan Muhammed Tapar tarafından Musul'a yeni atabey tayin edilen Aksungur Porsukî, 1114 yılının ilk çeyreğinde güçlü bir ordu meydana getirerek Urfa'yı kuşattı. Mardin Artuklu Emîri Necmeddîn İlgâzi bu orduya oğlu Ayaz'ın yanında bir miktar askerle destek verirken kendisi katılmadı. İki aylık bir kuşatmadan sonra kuşatma kaldırıldı. Bu kuşatmadan başarısız olan Aksungur, İlgâzi'nin sefere katılmamasını sebep göstererek Ayaz'ı tevkif etti. Aksungur'un bu tavrı İlgâzi ile aralarının kötüleşmesine sebep oldu.⁶⁰⁹ Tek başına Aksungur'a karşı üstün gelemeyeceğini anlayan İlgâzi, Hısn-Keyfa hâkimi Rûknüddeve Dâvûd b. Sökmen'den yardım istedi. Bu ikilinin meydana getirdiği ordu, Habur'da Aksungur Porsukî'yi mağlup etti. İlgâzi, oğlu Ayaz'ı kurtardığı gibi Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmûd'u esir aldı. Ancak Sultanın öfkesinden çekinerek Mahmûd b. Muhammed Tapar'ı serbest bıraktı.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 1/125.

⁶⁰⁹ Sevim, "İlgazi, Necmeddin", 22/89-90; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 110.

⁶¹⁰ Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 254; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/577.

Necmeddîn İlgâzi, her ne kadar Aksungur'u mağlup etse de tehlikenin devam ettiğini düşünerek Mevdûd b. Altuntegin suikastinin azmettiricisi kabul edilen Dimaşk Atabeyi Tuğtegin'den yardım istedi. Yine Selçuklulara karşı Antakya Haçlılarıyla ittifak kurdu. Kades Gölçüğü denilen mevkide Antakya Haçlılarıyla anlaşmasını yenileyen İlgâzi, er-Rastan da Humus Emîri Kırhan b. Karaca tarafından baskına uğratarak esir alındı. İlgâzinin ittifak teklifini daha önceden kabul eden Tuğtegin müttefikini kurtarmak için Humus üzerine hareket etti. Kırhan b. Karaca, talep ettiği Selçuklu yardımının gecikmesi sebebiyle Tuğtegin'le anlaşarak İlgâzi'yi serbest bırakıp yerine Ayaz'ı teslim aldı.⁶¹¹

Öte yandan Sultan Muhammed Tapar, Aksungur Porsukî'yi başarısızlığı sebebiyle görevinden azlederken yerine, Hemendan Emîri Porsuk b. Porsuk'u tayin etti. Emîr Porsuk göreve gelir gelmez Selçuklu'ya karşı kurulan ittifakı dağıtmak, Suriye'de hâkimiyeti tesis etmek ve Haçlılar üzerine sefer düzenlemek maksadıyla harekete geçti. Bu doğrultuda Suriye içlerinde çok sayıda kale ve şehir kuşatılırken bunların bir kısmı ele geçirildi. Bu kalelerden Rafeniyye ele geçirilip Kırhan b. Karaca'ya verildi. Kırhan b. Karaca, buna karşı elinde esir bulunan Ayaz'ı Selçuklulara teslim etti.⁶¹² Suriye içlerinde sefer devam ederken daha önceden Halep'i Selçuklulara teslim etme vaadinde bulunan Atabey Lü'lü bu vaadinden dönerek karşı ittifakta yer alan Tuğtegin'e Halep'i bırakma sözünü verdi. Yine Porsuk b. Porsuk'un ordusuna karşı bir araya gelen İlgâzi, Şemsü'l-Havass ve Tuğtegin, kışın bastırması ile Emîr Porsuk'un geri döneceği ve sefere devam edemeyeceği üzerine fikir birliğine vararak kendi bölgelerine çekildiler. O sırada Hısn-ı Ekrad'da bulunan Emîr Porsuk, sırasıyla Kefertâb, Efâmiye ve Maarretünnû'mân istikametine seferler düzenledikten sonra yönünü Halep'e çevirdi. Eylül 1115'te Halep-Kefertâb arasında Tell Danis denilen mevkide konaklayan Selçuklu ordusu burada kamp kurdu. Ordunun bir kısmı yiyecek tedariki için çevre köylere dağılırken bir kısmı da Buzâ'a'yı teslim almak için yola çıktı. Bu ordunun ağırlıklarını taşıyan kısım Cebel-i Sümmâk'a varınca istirahata çekildi. Bu sırada Haçlıların Kefertâb'da uğradığı hezimet haber alan Antakya Prinkepsi Roger de Salerno iki bin beşyüz civarı bir birlikle daha

⁶¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/578; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 75; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 110.

⁶¹² Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 104.

önceden Antakya'dan hareket etmişti. Kont Roger, Tell Danis'te dağınık ve dezavantajlı bir pozisyonda bulunan Selçuklu ordusuna baskın verdi. Hazırlıksız yakalanan Selçuklu ordusu bu savaşta mağlup olurken üç binden fazla zayıyat verdi. Esir tutulan Ayaz ise, daha sonra başında bekleyen muhafız tarafından infaz edildi.⁶¹³

Tell Danis Savaşı'yla neticelenen süreç her ne karar İlgâzi-Roger ittifakını ihtiva etse de yapılan savaşta İlgâzi kendi bölgesine çekilmiş olduğu için sadece Roger de Salerno ve Porsuk b. Porsuk'un başında bulunduğu Selçuklu ordusu arasında cereyan etmiştir. Müslüman Haçlı ittifakları açısından bakıldığında Tell Danis Savaşı sadece diplomatik noktada bir iş birliğine işaret etmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Selçukluların Suriye'de oluşturmak istediği hakimiyetin ilk olarak bölgedeki emîrlerin çıkarlarına ters düşmesi, bu seferleri kalıcı ve başarılı olmaktan uzak bir zeminde tutmuştur. Bu sebeple Tell Danis ve öncesindeki girişimler genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Müslüman-Haçlı ilişkilerinin ittifaka dönüşüp aynı zamanda fiiliyata geçtiği bir diğer hadise Dübeyş b. Sadaka'nın Urfa Haçlı Kontluğu ve Kudüs Krallığı'yla birlikte icra ettiği Halep kuşatmasıdır. Muhammed Tapar döneminden sonra daha bağımsız bir tavır sergileyen Dübeyş, ortaya çıkan otorite boşluğunu değerlendirme yoluna giderek Suriye üzerinde birtakım girişimlerde bulundu. Bunlardan istediği sonuçları elde edemeyen Dübeyş, Abbâsî halîfesî Müsterşid-Billâh'a mağlup olduktan sonra sığındığı Caber Kalesi'nde kale komutanı Salîm b. Malîk'in teşvikiyle gözünü Melîk Rıdvân'dan sonra güçlü bir idareden mahrum olan Halep şehrine dikti. Bu doğrultuda Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin ve Kudüs Kralı II. Baudouin'den yardım alarak Halep önlerine dayandı. Burada ağaçları kesmek, mezarları soymak, türbeleri yıkmak gibi çeşitli tedhiş faaliyetleri gerçekleştiren Dübeyş ve beraberindeki Haçlılar Aksungur Porsukî, Atabey Tuğtegin ve Kırhan b. Karaca'nın Halep'in yardımına gelmekte olduğu haberini

⁶¹³ Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 258; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 47; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/583; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 117; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/109; Sevim, "İlgazi, Necmeddin", 22/89-90; Özeydin, "Porsuk", 34/325- 326.

alması üzerine Halep önlerinden çekildi. Hemen sonrasında Dübeys-Haçlı ittifakı dağıldı.⁶¹⁴

Müslüman-Haçlı arasındaki mücadelelerde birçok kez tarafların önde gelen isimleri bu mücadelelerde esir düştü. Baudouin de Bourg ve I. Joscelin birçok kez esir düşen isimlerden oldu.⁶¹⁵ Esir düşen isimlerden bazıları fidye vermek, firar etmek gibi sebeplerle özgürlüğüne kavuşurken bazıları da kendi ikbal mücadelelerine destekçi bulmak için serbest bırakıldı. Bunlardan birisi de Urfa Kontluğu'nun ikinci kontu, Kudüs Krallığının üçüncü kralı olan II. Baudouin'dir.⁶¹⁶

617

Şekil 18 Halep Kalesi

Harput Artuklu Emîri Belek b. Behrâm 1122'de Necmeddîn İlgâzi'nin vefatı sonrası Halep ve çevre şehirlerde iki yıl gibi kısa denebilecek bir süre zarfında hâkimiyetini büyük oranda tesis etti.⁶¹⁸ Bu dönem içerisinde Urfa Kontu

⁶¹⁴ Özaydın, "Dübeys b. Sadaka", 10/14; Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", 2/297; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/60; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 90.

⁶¹⁵ Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 273; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/24; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 87; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/35.

⁶¹⁶ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/53.

⁶¹⁷ (Twitter 13 Mayıs 2020)

⁶¹⁸ Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, 125.

I. Joscelin ve Kudüs Kralı II. Baudouin'i esir almayı başardı.⁶¹⁹ Joscelin tutsak bulunduğu Harput Kalesi'nden kaçmaya muvaffak olurken⁶²⁰ Baudouin, Belek b. Behrâm'ın Menbiç kuşatmasında şehit olmasından sonra İlgâzi'nin oğlu Timurtaş'ın eline geçti.⁶²¹ Belek Gâzi'nin Menbiç'te şehid olmasından sonra Halep şehrinin de kendisine intikal ettiği Timurtaş b. İlgâzi, ileride kendisine ittifak sağlayacağını umarak Kudüs Kralı II. Baudouin'i serbest bıraktı. Timurtaş'ın bu hamlesi tam anlamıyla hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Zira II. Baudouin serbest kaldıktan sonra soluğu Dübeyş b. Sadaka ile Halep önünde aldı.⁶²²

Müslüman-Haçlı ittifaklarında, Hristiyanlardan kaynaklı ittifak girişimi kapsamında Antakya Prinkepsliği Kontesi Alice'in Atabey İmâdüddîn Zengî'ye yapmış olduğu cazip teklif göze çarpılmaktadır. II. Bohemond'un 1129 yılında Anazarba'da Danişmendliler tarafından mağlup edilip öldürülmesinden sonra dul kalan Prenses Alice, Antakya'nın geleceği konusunda endişeye kapıldı. Çünkü tahtın varisinin henüz iki yaşında olması ve kendisinin Antakya idaresini devralmasına bağlı olarak bunun Kudüs Kralı olan babası II. Baudouin tarafından hoş karşılanmaması, bunun ileride kendisinin Antakya'daki hâkimiyetini tehlikeye sokmaktaydı. Bu kritik durum üzerine Prenses Alice Antakya'daki Ermenilerin desteğini alarak o sırada Halep'te bulunan Musul Atabeyi İmâdüddîn Zengî'ye mektup yazdı. Alice bu mektupta, Antakya'nın kendisinde kalması karşılığında eğer kendisine yardım ederse Atabey İmâdüddîn'e tabi olmayı vaat etmekteydi. Ancak bu mektup Atabey İmâdüddîn'in eline ulaşmadan Kral II. Baudouin tarafından ele geçirildi. Böylece muhtemel bir Haçlı-Müslüman ittifakı bu şekilde engellendi.⁶²³

Zengî Atabeyliği'nde Haçlılarla ittifak kapsamında göze çarpan bir diğer örnek Nûreddîn Zengî'nin Trablus Kontu II. Raymond'a Arîma kuşatmasında

⁶¹⁹ Carnotensis, Kudüs Seferi, 217; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 55; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/205; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 112; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/133.

⁶²⁰ Carnotensis, Kudüs Seferi, 226; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/135.

⁶²¹ Alptekin, "Belek b. Behrâm", 5/402-403; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/53; *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 113.

⁶²² Carnotensis, Kudüs Seferi, 250; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 90; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 58; Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 279; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 167.

⁶²³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/277; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2/94; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/152; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 127.

ettiği yardımdır. Raymond Saint Gilles'in Toulouse Kontu ve aynı zamanda oğlu Alfonso-Jordain, II. Haçlı seferlerine katılarak Trablus'a geldi. Burada babasından kalan miras için II. Raymond'a karşı giriştiği mücadele sırasında Kaysâriyya'da şüpheli bir şekilde öldü. Kendisi ile Trablus'a gelen oğlu Bertrand, babasının sürdürdüğü miras kavgasının üzerine bir de cinayet meselesi eklenerek II. Raymond'a karşı hak arayışını devraldı.⁶²⁴ Bu doğrultuda Arîma Kalesi'ni ele geçirerek Kont Raymond'a gözdağı verdi. II. Raymond, Alfonso-Jordain'in öldürülmesi meselesi ve Dımaşk kuşatmasına katılmaması sebebiyle dindaşlarından yardım alamayacağına kanaat getirerek Bertrand'a karşı Nûreddîn Zengî ve Tuğteginlilerin vezîri Mu'ineddîn Üner'den yardım istedi. O sırada Dımaşk önlerinde Haçlıları yeni bertaraf eden Mu'ineddîn Üner ve Nûreddîn Zengî Ba'lebek'te bir araya gelmişti. II. Raymond'tan gelen yardım çağrısına olumlu cevap veren bu ikili Arîma Kalesi'ne gelerek burayı kuşattı. Bertran kuşatmaya bir süre dayansa da kuşatmacıların sert hücumları sonrası teslim mecbur oldu. Bertrand ve annesi Atabey Nûreddîn Zengî tarafından esir alınırken, Arîma Kalesi, II. Raymond'a teslim edildi. Haçlılara karşı son derece amansız bir politika yürüten Nûreddîn'in, İbnü'l Esîr gibi en muteber Müslüman kaynaklarında bile geçen bu iş birliğinin arka planı noktasında muğlâklık olduğunu da belirtmek gerekir.⁶²⁵

Kuzey Suriye genelinde ve Halep merkezinde Müslüman-Haçlı ittifakları ve teşebbüsleri genel olarak bu şekilde cereyan etmiştir. Mevcut siyasî şartların müsaade ettiği imkânlar dâhilinde taraflar kısa süreli de olsa ittifaklar kurmuş ve kendi menfaatlerinin peşinde olmuştur. Ancak bu ittifaklar bölgede kalıcı sonuçlar vermemiştir.

⁶²⁴ Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 141; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 167;

⁶²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/196; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 168; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 145; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 168; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 141.

3.1.2. ATABEY TUĞTEKİN'DEN MU'İNEDDİN ÜNER'E DİMAŞK ATABEYLİĞİ –HAÇLI İTTİFAKLARI

3.1.2.1. Atabey Tuğtegin Dönemi Dimaşk-Haçlı İttifakları

Atabey Tuğtegin, Tutuş b. Alparslan'ın hizmetinde bulunmuş, Berkıyaruk'a karşı yapılan savaşta Tutuş saflarında savaşmış, bu savaşta esir düştükten bir müddet sonra serbest bırakılınca Dimaşk'ta kendi müstakil melikliğini ilan eden Dukak b. Tutuş'un yanında yerini almıştır.⁶²⁶

Dukak'ın 1104 yılında vefatı sonrası yerine veliaht bıraktığı bir buçuk yaşındaki oğlu Tutuş'un atabeyi olmuştur. Bununla birlikte Melik Tutuş'un dul kalan annesi Safvatü'l-Mülk Hatun'la evlenerek Dimaşk'ta nüfuzunu oldukça arttırdı.⁶²⁷ Ancak Melik Dukak b. Tutuş'un on iki yaşındaki kardeşi Ertaş, bazı atabeylerin ve annesinin tesiriyle ayaklanarak Dimaşk'ta idareyi ele geçirdi. Bununla beraber Dimaşk'ta Tuğtegin'in nüfuzunun farkında olan Melik Ertaş ve destekçileri, Tuğtegin'i bertaraf etmeden kendi hâkimiyetlerini tam anlamıyla tesis edemeyeceklerine kanaat ederek Kudüs Kralı I. Baudouin'den yardım talebi içeren bir mektubu Kudüs'e gönderdiler. Ancak I. Baudouin, Fâtımî tehdidi sebebiyle bu çağrıya olumlu cevap vermedi.⁶²⁸ Bunun üzerine Dimaşk'ta tutunamayacağını düşünen Ertaş, Rahba'ya çekildi. Bunun ardından Dimaşk'a gelen Tuğtegin, tekrardan idareyi ele geçirdi. Melik Tutuş'un çok küçük yaşta vefat etmesiyle de mutlak anlamda kendi atabeyliğini ilan etti.⁶²⁹

Dimaşk ve ona tabii şehirlerde Selçuklu saltanatına son vererek kendi devletini kuran Atabey Tuğtegin, hemen yanı başındaki Haçlılar ve çeşitli emîrliklere karşı varlığını korumak için hassas dengeler kurdu. Bu noktada zaman zaman Haçlılar üzerine seferler düzenlerken dönem dönem de Haçlılarla sulh anlaşmaları imzaladı. Yine komşu emîrlerle zaman zaman gergin ilişkiler yaşasa da yeri geldiğinde bunlarla beraber hareket etti. Şartların son derece nazik oluşu

⁶²⁶ Bezer, “Tuğtegin”, 41/347-349; Bezer, “Tuğteginliler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/349-351; Özeydin, “Tuğtegin”, 1/342-243.

⁶²⁷ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 16; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1985), 21.

⁶²⁸ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 21; Alptekin, “*Dimaşk Atabegliği*”, 22.

⁶²⁹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 41; Alptekin, “*Dimaşk Atabegliği*”, 23.

sebebiyle pragmatik bir yönetim sergileyen Atabey Tuğtegin bunda genel anlamda başarılı oldu.⁶³⁰

Atabey Tuğtegin, 1105 yılında meydana gelen III. Remle Savaşı'nda Fâtımîler safında Haçlılara karşı savaştı. Haçlılara karşı daha önce Remle'de iki kez mağlup olan Fâtımîler üçüncü girişimlerinde de Haçlılara mağlup oldular. Bu savaşta Haçlılara karşı güçlü bir ittifak kurmak için Remle'deki savaşa iştirak eden Tuğtegin, Fâtımîlerin mağlup olmasıyla hayal kırıklığına uğradı.⁶³¹

Atabey Tuğtegin'in Haçlılara karşı gerçekleştirdiği en kapsamlı ve etkili seferi, 1113 yılında Musul Atabeyi Mevdûd'un Taberiye'ye düzenlediği seferidir. Bu sefer sırasında Kudüs Kralı I. Baudouin, Tuğtegin ve Mevdûn'un ordusuna mağlup olurken kendisi de esir düştü. Ancak esirler arasındayken tanınmayınca kargaşadan istifade ederek kaçtı. Atabey Tuğtegin, Taberiye'deki savaşa sembolik bir sayıda asker gönderen Halep melîki Rıdvân'a tepki olarak Dımaşk'ta Rıdvân adına okutulan hutbeye son verdirdi.⁶³²

Dımaşk Atabeyi Tuğtegin, Haçlılarla mücadele içinde olduğu gibi dönem dönem de sulh yoluna gidip Haçlılarla diplomatik temaslarda bulunmuştur. Bu hususta Kudüs Krallığı ve Antakya Prinkepsliği ile kapsamlı anlaşmalar imzalamıştır. Bu bağlamda mevcut durumunun verdiği sıkıntı sebebiyle Antakya Haçlılarıyla ciddi tavizler içeren bir anlaşma imzalamak sorunda kaldı. Anlaşma maddelerinin neredeyse tamamı Antakya Haçlılarının lehineyken kısa süre sonra bu anlaşma Haçlılar tarafından bozuldu. Yine Kudüs Krallığı'yla da barış anlaşması imzalayan Tuğtegin, daha önce on yıllık bir süreyi kapsayan ancak uzun sürmeden bozulan bir anlaşmadan sonra ikinci bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma da tıpkı ilki gibi kısa süreli oldu.⁶³³ Yukarıda da temas edildiği üzere bu anlaşma Taberiye'de tarafların karşı karşıya gelmesiyle son buldu.

Atabey Tuğtegin, 1115 yılında vuku bulan Tell Danis Savaşı'nda da savaşa iştirak etmemekle beraber sürece müdahil oldu. Artukoğlu İlgâzi'nin yaptığı yardım çağrılarına cevap veren Tuğtegin, Selçukluların Mevdûd b.

⁶³⁰ Bezer, "Tuğtegin", 41/347-349; Bezer, "Tuğteginliler", 41/349-351.

⁶³¹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 42; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 8/500; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/74; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 31.

⁶³² Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 65; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 46; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 572.

⁶³³ Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 39.

Altuntegin'in katli ve Suriye'deki kendi varlığına son verilme endişesiyle İlğâzi'nin yanında yerini aldı. Antakya Prinkepsi Roger'in de katıldığı bu ittifaka iştirak eden Tuğtegin mevsimsel şartlar sebebiyle Dımaşk'a çekilerek sıcak çatışmaya müdahil olmadı.⁶³⁴

Atabey Tuğtegin, Mevdûd b. Altuntegin'in suikasti meselesi ve Tell Danis Savaşı sebebiyle Selçuklularla son derece kötüleşen ilişkileri iyileştirme ve güven tesis etme adına Sultan Muhammed Tapar'la görüşmek için 1116 yılında Bağdat'a geldi. Bağdat'ta Sultan Muhammed Tapar ve Halife Mustazhir-Billâh (1094-1118) ile görüşen Atabey Tuğtegin, gerçekleştirdiği temaslarda son derece olumlu sonuçlar elde etti. Sultanın ve halifenin teveccühüne mazhar olduktan sonra Dımaşk'a döndü.⁶³⁵

Mezkûr rivayetler ışığında belirtileceği üzere Atabey Tuğtegin, Dımaşk ve çevresinde gücünü ve nüfuzunu korumak ve geliştirmek için denge siyasetini kurmuş, yeri ve zamanı noktasında değişken politikalar tatbik etmiştir.

3.1.2.2. Vezîr Mu'ineddîn Üner ve Mücîreddîn Abak Dönemi Dımaşk-Haçlı İttifakları

Müslüman-Haçlı ittifaklarının en yoğun gerçekleştiği ve somut olarak taraflara önemli kazanımlar sağlayan dönemi Mu'ineddîn Üner'in Dımaşk atabeyliğe vezîrlik yaptığı dönemdir. Bu dönem içerisinde Dımaşk Atabeyliği ve Kudüs Krallığı'nın kesişen çıkarları uzun süren bir ittifaka dönüşmüş ve Zengî Atabeyliği'nin Dımaşk üzerindeki planları ve Suriye'nin tek çatı altında birleşmesini uzun süre ertelemiştir.

Mu'ineddîn Üner, Dımaşk Atabeyliği'nde Cemâlüddîn Muhammed'in kısa süren iktidarında ve yerine gelen Mücîreddîn Abak döneminde her anlamda söz sahibi bir konuma geldi. Vezîr Üner'in son derece etkili bir konuma gelmesinde Atabey Tuğtegin'den sonra kudretli bir varisin gelmemesi ve yönetimlerin kısa sürmesi önemli rol oynadı.⁶³⁶

⁶³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 583; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 107; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/109.

⁶³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 585; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 77; Alptekin, "Dımaşk Atabeyliği", 75.

⁶³⁶ Bezer, "Tuğteginliler", 41/349-351.

Halep ve Musul gibi iki önemli şehre hâkim olan ve aynı zamanda Suriye ve el-Cezîre’de ciddi genişleme kaydeden İmâdüddîn Zengî, öteden beri Dimaşk’ta Zengî hâkimiyetini kurma düşüncesindeydi. Bu doğrultuda Dimaşk Atabeyi Şihâbeddîn Mahmûd (öl. 517/1139)’un annesi Zümrüd Hâtun ile evlenerek burada nüfuzunu arttıran İmâdüddîn, Atabey Mahmûd’un nedimleri tarafından icraa edilen bir suikastla öldürülmesinden sonra Dimaşk üzerine askerî girişimlerini hızlandırdı. Bir yıl süren Cemâlüddîn Muhammed döneminden sonra Dimaşk üzerine sefer düzenleyen İmâdüddîn, ipleri eline alan Vezîr Mu’ineddîn Üner’le karşı karşıya geldi.⁶³⁷

Vezîr Üner, Dimaşk Atabeyliği’nin yalnız başına Zengîlere direnemeyeceğini ve güçlü bir ittifaka ihtiyacın olduğu düşüncesiyle Kudüs Kralı Foulque’a elçi göndererek yirmi bin dinar haraç ve Banyas şehrini verme karşılığında yardım talebinde bulundu (1140). Kral Foulque, bu cazip teklif karşısında büyük tehdit gördüğü İmâdüddîn Zengî’ye karşı Dimaşk’a yardımı kabul etti. Dimaşk-Kudüs görüşmelerinden haberdar olan İmâdüddîn, bu ittifaka karşı bir plan geliştirdiyse de süreç beklediği gibi sonuçlanmadı. Dimaşk’ın kuzeyinde bir süre baskınlar düzenledikten sonra Urfa’ya çekildi. İmâdüddîn Zengî’nin bölgeden ayrılmasının ardından Kudüs Haçlıları yapılan anlaşma kapsamında önceden Dimaşk’a bağlı olup yakın zamanda İmâdüddîn Zengî’ye itaatini arz eden Banyas’ı kuşattı. Kuşatma başladığında şehrin valisi İbrahim b. Turgut, Sûr üzerine akın düzenlemekteydi. Bu sırada Antakya ordusuyla karşı karşıya kalan Vali, bu çarpışmalarda şehid düştü. Raymond de Poitiers’in komuta ettiği Antakya kuvvetleri yoluna devam ederek Banyas’taki kuşatmaya katıldı. Banyas garnizonu kuşatmaya büyük bir gayret ve şecaatle direnmekle beraber teslim olmak zorunda kaldı.⁶³⁸ Banyas’ın Haçlıların eline geçmesinden sonra Vezîr Mu’ineddîn Üner Akka, Hayfa ve Kudüs’ü ziyaret etti. Burada bir süre görüşmelerden bulunan Vezîr Üner ardından Dimaşk’a döndü.⁶³⁹ Bu ziyaret sırasında kendisine Üsâme ibn Munkîz eşlik etmiştir. Krallıkça iyi tanınan bir isim

⁶³⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 9/148; Bezer, “Zengî, İmâdüddîn”, 44/258-261; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/186; Alptekin, “*Dimaşk Atabegliği*”, 122.

⁶³⁸ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 149; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 9/149; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/187; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 158; Alptekin, “*Dimaşk Atabegliği*”, 127; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 2/356.

⁶³⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/188.

olan Üsâme, II. Baudouin'in ikinci esaretinden kurtarılmasında Munkızîlerin dahli olması hasebiyle kralın kendilerine minnet borcu olduğu bir kimseydi.⁶⁴⁰ Mısır-Kudüs-Dımaşk gibi büyük şehirlerde temasları olduğu için geniş bir çevresi olan Üsâme ibn Munkîz, bu dönemlerde tanıştığı bazı Frenklerle arkadaşlıklar kurmuş, hatta oğlunun Avrupa'ya eğitim için götürülme teklifiyle karşı karşıya kalmıştır.⁶⁴¹

1147 yılına kadar Haçlılarla ilişkilerini koruyan Mu'ineddîn Üner, bu sene içinde Dımaşk Atabeyliği'ne bağlı olan Busra ve Salhad Valisi Altuntaş'ın isyanıyla karşı karşıya kaldı. Vali Altuntaş, bağlı bulunduğu atabeyliğe baş kaldırmakla birlikte yalnız başına direnemeyeceğini düşünerek Kudüs Kralı III. Baudouin ile irtibata geçip kendisine yardım etme karşılığında Busra ve Salhad'ı vermeyi vaat etti. III. Baudouin Dımaşk'la uzun süredir devam eden ve kendi lehine olan ilişkileri bozmak istemese de ileri gelen Haçlı liderlerinin baskısına dayanamayarak bu teklifi kabul etti. Vezîr Üner, III. Baudouin'le haberleşerek Haçlıların bu meseleye dâhil olmamalarını istedi. Ayrıca bu bölgedeki faaliyetlerini sonlandırmaları karşılığında Haçlıların bu şehirlerdeki sefer masraflarını karşılamayı vaat etti. Ancak Haçlıların kararlılığı karşısında çaresiz kalan Mu'ineddîn Üner, damadı Nûreddîn Zengî'den⁶⁴² yardım istedi. Daha önceden ilişkileri geliştirmek ve Zengîlerin Dımaşk'taki arzularını dizginlemek için evlilik ilişkisi kurduğu yeni Zengî Atabeyi Sultan Nûreddîn, vezîrin bu çağrısına uyarak Dımaşk'a yardıma geldi. Haçlılardan erken davranarak Busra ve Salhad'ı ele geçiren Sultan Nûreddîn, bu şehirleri tekrardan Dımaşk'a iade etti.⁶⁴³

Vali Altuntaş'a yardıma geç kalan Haçlılar dönüş yolunda ciddi sıkıntılarla karşılaştılar. Vezîr Üner, her ne kadar Haçlılara karşı Sultan Nûreddîn'den yardım alarak Vali Altuntaş tehdidini ortadan kaldırsa da Haçlı varlığının Zengî tehdidine karşı kendi geleceği için yararına olacağını düşünerek dönüş yolunda zor durumda kalan Haçlı ordusuna iase temininde bulundu.⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ İbn Munkîz, *Kitâbu'l-İ'tibar*, 114; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/54.

⁶⁴¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/267.

⁶⁴² Görgün, "İsmet Hatun", 23/140.

⁶⁴³ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 161; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/28; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 161; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 135.

⁶⁴⁴ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/35; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 162; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 135.

Dımaşk'ın bağımsızlığı için Haçlılarla olan ittifakını korumayı sürdüren Mu'ineddîn Üner, bu kez de Dımaşk'ı almak için Akka'dan hareket eden Haçlı ordusu sebebiyle ilişkileri bozuldu. Urfa'nın 1144 yılında İmâdüddîn Zengî tarafından fethedilmesinin ardından Papa III. Eugenius'in fermanıyla düzenlenen seferin hedefi Akka'daki konseyde Dımaşk olarak belirlenince Mu'ineddîn Üner, Kudüs'le temas kurarak Haçlıları bundan vazgeçirmeye uğraştı. Bunda başarılı olamayan Mu'ineddîn Üner, bunun üzerine tıpkı Emîr Altuntaş olayında olduğu gibi Urfa hâkimi Nûreddîn ve Musul hâkimi Seyfeddîn'den yardım istedi.⁶⁴⁵

Mu'ineddîn Üner, Dımaşk önlerine dayanan Haçlı ordusu karşısında kapsamlı hazırlıklara girişti. Çevre şehirlere çağrılar yaparak çok sayıda gönüllünün Dımaşk ordusuna katılımını sağladı. Bika' bölgesinden çok sayıda okçu temin etti. Mu'ineddîn Üner, verdiği baskınlarla kuşatmacıları yıpratarak kuşatma azimlerini kırdı. Yine kuşatmanın kaderini belirleyen hamlelerden birisi olarak uzun süredir irtibat halinde olduğu yerel Hristiyanlarla görüşerek kendilerini Dımaşk'ı Nûreddîn Zengî'ye vermekle tehdit ederek kuşatma kampının yerinin değiştirilmesi için Haçlıları ikna etmeye çalıştı. Bununla birlikte Haçlılara amansız baskınlar vererek onları kamp değişikliğine zorladı. Bunların sonunda Haçlılar kamp yerini değiştirerek Dımaşk ordusunun baskınlarına karşı daha müstahkem, ancak kamplarını su kaynaklarından son derece mahrum bir konuma kurdular. Bu kritik hata Haçlıların Dımaşk önlerindeki durumlarını oldukça zorlaştırdı. Yazın ortasında devam eden bu kuşatmada su kaynaklarından mahrum olan Haçlılar, lojistik sıkıntılarının da ortaya çıkmasıyla beşinci günün sonunda kuşatmayı sonlandırmaya karar verdiler.⁶⁴⁶

Geri çekilme sırasında büyük sıkıntılar yaşayan Haçlılar, sürekli baskın ve tacizlerle yoğun şekilde yıpratılarak büyük zayıflara uğradılar. İbn Kalânîsî'ye göre sayıları elli bini bulan Haçlı ordusu kararlı ve sürekli bir yıpratmadan sonra ciddi oranda eriyerek Kudüs'e vardı.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/59; Kök, "Nûreddîn Zengî, Mahmud", 33/259-262; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 164.

⁶⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/195; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 166; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/60; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/236; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 140.

⁶⁴⁷ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 165; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/236; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 166; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/63.

Böylece Mu'ineddîn Üner, önderlik ettiği müdafada başarılı olarak Dımaşk'ı kurtardığı gibi Haçlı tehdidini de ortadan kaldırdı. Savaşın hemen ardından Kudüs Krallığı'na haraç vermek kaydıyla iki yılı kapsayan bir barış anlaşması imzaladı. Bundan kısa bir süre sonra yakalandığı ağır ishal sebebiyle Dımaşk'ta hayata gözlerini yumdu.⁶⁴⁸

Dımaşk Atabeyi Mücîreddîn Abak, Mu'ineddîn Üner'in gölgesinde sürdürdüğü atabeyliğini, vezîrin vefatının ardından ipleri eline alarak sürdürdü. Bu sırada kudretli vezîrin vefatı sonrası Abak'ın idaresinin zayıflığından istifadeyle Dımaşk'ı ele geçirmek için harekete geçen Nûreddîn Zengî, III. Baudouin'in Abak tarafından yardıma çağrılmasıyla hedefine ulaşamadı.⁶⁴⁹

Kısmî bir kazanımla Urfa'ya dönen Nûreddîn, bir yıl sonra tekrar Dımaşk üzerine yürüdü. Bunun üzerine Mücîreddîn Abak tekrardan III. Baudouin'den yardım istedi. Sultan Nûreddîn, Kudüs Kralının Dımaşk'a yardıma gelmesiyle yine istediğini elde edemedi. Ancak Haçlıların Dımaşk önlerine gelip burada kamp kurması ve Mücîreddîn Abak'ın Haçlıları Dımaşk'ın içerisine alıp çarşıda alışveriş yapmalarına müsaade etmesi halkın ciddi tepkisini çekti. Zira hemen birkaç yıl önce Haçlıların Dımaşk surları önüne dayanması ve halkın buna karşı direnişi hala zihinlerdeydi. Dolayısıyla Mücîreddîn Abak'ın bu hareketi kendi aleyhine oldu. Yine de Dımaşk'ın bağımsızlığını korumayı başaran Mücîreddîn Abak, Zengîlere itaatini arz ederek tehlikeyi savuşturdu.⁶⁵⁰

Dımaşk'tan istediği sonucu alamayan Nûreddîn'in, çok geçmeden istediği fırsatı yakaladı. Kudüs Krallığı'yla devam eden anlaşmaları yenilemek isteyen Mücîreddîn Abak, bu hususta Haçlıların talep ettiği yüksek miktardaki haracı temin etmek için koyduğu vergiler halkın tepkisini çekti. Yine bununla beraber Dımaşk'a rahatça gidip gelen Haçlıların Müslüman halktaki kötü hatıraları da Atabey Mücîreddîn Abak'a karşı olan öfkeyi beslemeye başladı. Ayrıca Dımaşk'ta baş gösteren kıtlık sıkıntısını kullanarak Mücîreddîn Abak'ı yalnızlaştıran Nûreddîn, atabeyi köşeye sıkıştırdı. Bu atmosferde Halep'ten Dımaşk'ı ele geçirmek maksadıyla harekete geçen Nûreddîn Zengî, Esedüddîn

⁶⁴⁸ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 173; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 167; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/281; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 143.

⁶⁴⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 169; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 149.

⁶⁵⁰ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 180; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 170; Alptekin, "Dımaşk Atabegliği", 152.

Şîrkûh komutasındaki öncü birlikleri Dımaşk önlerine gönderdi. Kudüs ordusunun vaat edilen yardımını alamaması ve Askalân meselesiyle meşgul olmalarından dolayı yardıma gelememesinden istifade eden Zengîler, kısa süren çarpışmaların ardından Dımaşk'ı ele geçirdi. İç kaleye çekilen Mücîreddîn Abak, bir süre sonra teslim oldu. Bâlis şehrinin kendisine verilmesine razı olmayarak Bağdat'a gitti.⁶⁵¹

Görüldüğü üzere 1140-1154 arası dönemde Vezîr Mu'ineddîn Üner ve Atabey Mücîreddîn Abak Kudüs Haçlılarıyla yapmış olduğu ittifaklar sayesinde Tuğteginlilerin bağımsızlığını korudu. Daha çok Müslümanlardan yana talep edilen ve devam etmesi için gayret gösterilen Dımaşk-Kudüs ittifakının bölge siyasetine etkisi fazlasıyla oldu. Haçlılar güçlü bir Zengî Atabeyliği'yle daha geç karşılaşırken, Zengî Atabeyliği'nin Suriye'yi tek çatı altında birleştirme düşüncesi ancak on dört yıl sonra hayata geçebildi.

3.2. CEBEL'İ LÜBNAN VE SURİYE'DE İKİ MÜTEVAZİ EMİRLİK: TRABLUŞSAM EMİRLİĞİ VE MUNKIZİLER

3.2.1. Trablusşam Emîrliği ve Haçlılarla İttifakları

Trablusşam Emîrliği veya diğer adıyla Ammâroğulları Emîrliği Trablus merkezli bir emîrliktir. Bu emîrliğin kurucu ismi olan Emînüddeve Ebû Tâlib, Fâtımîler adına Trablus'ta yürüttüğü kadılık vazifesi sırasında Fâtımîlerin içinde bulunduğu yönetim krizinden istifade ederek 1070 yılında burada emîrliğini ilan etti.⁶⁵² Emînüddeve Ebû Tâlib'in müteakip iki yılın sonunda vefatıyla beraber emîrliğin başına yeğeni Celâlmülk b. Ammâr geçti. 1099 yılına kadar yönetimini sürdüren Celâlmülk'ün, bu sene içinde vefat etmesiyle yerine kardeşi Fahrülmülk İbn Ammâr geçti.⁶⁵³

Haçlılar, 1098 yılında Antakya'yı zaptettikten sonra Kudüs istikâmetine doğru ilerlemeye başladılar. Bu ilerleyiş sırasında yolları üzerinde bulunan Ammâroğulları ve Munkızîler Haçlı kontlarına elçi gönderip görüştüler. Kısa süre

⁶⁵¹ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 190; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/245; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/285; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 171; Alptekin, “*Dımaşk Atabegliği*”, 159; Kök, “*Nüreddîn Zengî, Mahmud*”, 33/259-262.

⁶⁵² Alada, “*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*”, 18.

⁶⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/261; Abdülkerim Özaydın, “*Ammâroğulları*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/76-77; Alada, “*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*”, 19.

önce Antakya’da cereyan eden insan kıyımı ve akabindeki meydan savaşında yaşanan bozgun, askerî açıdan zayıf olan bu emîrliği Haçlılarla iyi ilişkiler kurmaya sevk etti. Bundan dolayı İbn Ammâr, Hısnü’l-Ekrad kuşatması sırasında Toulouse Kontu Raymond’la irtibata geçerek kontun elçilerini Trablus’a davet etti. Trablus’a gelen elçiler, şehirdeki refâhtan ve zenginlikten oldukça etkilendi. Yapılan görüşmelerde Haçlılardan eman alan Emîrlik, bunun karşısında iâşe desteği ve Kudüs yolunda rehberlik yardımında bulunma hususlarında Haçlılarla anlaştı.⁶⁵⁴

Ammâroğullarının bütün iyi niyetli yaklaşımlarına rağmen anlaşmadan kısa süre sonra Raymond liderliğindeki Haçlılar, Ammâroğulları Emîrliği’ne ait Arkâ şehrine saldırmaktan geri durmadılar. Raymond’un böyle bir işe girişmesinin arkasında daha önce Trablus’u ziyaret eden elçilerin, Emîr’i köşeye sıkıştırıp haraç koparma fikri de yatmaktaydı. Ancak üç aylık bir kuşatmadan sonra istediklerini alamadan kuşatmayı kaldırıp Kudüs’e ilerlemeye devam ettiler. Birbirlerini yeni yeni tanıyan iki farklı dünyaya ait bu aktörler, karşılıklı güvenden oldukça uzak bir tavır takılmaktaydı.⁶⁵⁵

Ammâroğullarının Haçlılarla ikinci dostane veya ittifak şeklinde nitelenebilecek teması, Baudouin de Boulogne’un Kudüs Kralı tacını giymek için Urfa’dan çıktığı yolculukta oldu. Bu dönemde, Dımaşk Meliki Tutuş’un Trablusşam Emîrliği toprakları olan Cebele, Arkâ ve Trablus üzerindeki arzusu ile buraları almak için girişimleri Fahrülmülk İbn Ammâr’ı ciddi endişeye sevk etti. Bu doğrultuda, yolculuk sırasında Ammâroğullarına ait bölgede Baudouin de Boulogne’a pusu kurma hazırlığında olduğunu öğrendiği Tutuş’un faaliyetlerini müstakbel Kudüs Kralına bildirdi. Dımaşk tehdidini bu şeklide bertaraf etmeyi planlayan İbn Ammâr, Haçlılara gönderdiği elçiler aracılığıyla onlara çeşitli ikramlarda bulunduğu gibi, son derece zorlu Cebel-i Lübnân arazisinden rahat geçebilmesi için Krala rehberler tahsis etti. Böylece kurduğu pusunun ifşa olduğundan habersiz Kral Baudouin de Boulogne’a taarruz eden Tutuş ve Humus

⁶⁵⁴ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/297; Aguilers, *Haçlılar Kudüs’te*, 151; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 50; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 125; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/206; Özaydın, “Ammâroğulları”, 3/76-77; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 47.

⁶⁵⁵ Aguilers, *Haçlılar Kudüs’te*, 171; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 54; Gesta Francorum, 148; Nadir Karakuş, “Trablus’ta Bir Emirlik: Benû Ammâr”, *İstem* 16/31 (2018): 75.

Emîri Cenâhüdevle, bozguna uğramış bir şekilde Dımaşk'a çekilmek zorunda kaldı.⁶⁵⁶

Esasen Müslüman idarecilerin kendi aralarındaki meselelerde azılı düşmanları olan Haçlılara müracaat etmeleri, içinde bulundukları derin ayrılıkları ve siyasî basiretsizliği ortaya koymaktaydı. Erdem Alada'nın "*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*" adlı yüksek lisans çalışmasında da tafsilatlı şekilde ifade edildiği üzere en başından itibaren emîrliğin gücü ve kapasitesi dâhilinde bir denge politikası yürüten İbn Ammâr, her zaman dengeleri korumak ve komşularıyla iyi geçinme peşinde olmuştu. Bu denge siyasetinin başlangıçta karşılığını alan İbn Ammâr, sonraki yıllarda Haçlı seferlerinden önemli bir kazanım elde edemeyen Toulouse'lu Raymond'un hedefi haline geldi. Bölgedeki siyasî süreç dengeleri, Ammâroğulları aleyhine değiştirdi.⁶⁵⁷

Hısnü'l-Ekrad kuşatması sırasında Trablus'a gönderilen elçilerin anlattıklarıyla Trablus üzerinde iştahı kabaran Raymond, buranın önemli bir liman şehri olması hasebiyle Avrupa'dan direkt yardım alabileceği için 1102 yılından itibaren burayı kuşatmaya aldı. Aynı yıl kuşatmayı kırmak için Dımaşk ve Humus'tan gelen askerlerle kuşatmayı yarmak üzere Raymond üzerine hücum eden İbn Ammâr, Raymond'un sayıları üç yüzü ancak bulan askerlerine karşı büyük bir bozguna uğradı. Ordusunu eşit üç parçaya bölüp her birini Trablus, Dımaşk ve Humus kuvvetlerini karşılamak üzere tertipleyen Raymond, bunda umduğu neticeyi elde etti. Kısa sürede müttetik ordusu 7 binden fazla kayıp vererek Trablus önlerinden çekildi. Raymond, Trablus önündeki zaferinin ardından kuşatmayı kararlılıkla ve her gün artan bir katılımla sürdürdü.⁶⁵⁸

1109 yılına kadar Raymond'un haleflerine direnme başarısı gösteren Trablus, İbn Ammâr sonrası metbû olduğu Fâtımîlerden yardım gelmemesi sebebiyle Haçlılara teslim mecbur oldu. Eman verilmesine rağmen Trablus halkına katliam yapılırken önemli bir kültür mirası olan İbn Ammâr Kütüphanesi

⁶⁵⁶ Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 8; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 70; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/250; Alada, "*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*", 23; Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 122.

⁶⁵⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Alada, "*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği Ve İslâm Tarihindeki Yeri*", 22.

⁶⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/463; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 11; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 59; Alada, "*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği Ve İslâm Tarihindeki Yeri*", 47; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/48.

yağma sırasında talan edildi. Yedi yıldan fazla sürmesine rağmen kırılmayan Trablus kuşatması, birçok yönüyle de Suriye ve Doğu Akdeniz'deki Müslümanların içinde bulunduğu ayrılığı en bariz ve trajik şekilde ortaya koydu.⁶⁵⁹

3.2.2. Munkızîler ve Haçlılarla İttifakları

Suriye'de yer alan mahalli emîrliklerden biri olan Munkızîler, Hama şehrinin yirmi kilometre kadar Kuzeybatısında yer alan Şeyzer şehrinde 1081 yılından itibaren yaklaşık seksen yıl hüküm sürmüştür. Arap asıllı bir emîrlik olan Munkızîler, varlıklarını Şeyzer'de sürdürmüş ama topraklarını genişletmeye imkân bulamamıştır. Ammâroğullarının aksine Trablus gibi bir liman şehrine sahip olmayan Munkızîler, ekonomik anlamda zayıf olduğu gibi askerî anlamda da güçsüzdü. Bu sebeple mütevâzı bir emîrlik olan Munkızîler, Suriye üzerinde genişleme arzusu gütmemiş, denge siyaseti uygulayarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır.⁶⁶⁰

Munkızîler, Haçlı seferleriyle Trablusşam Emîrliği gibi erken dönemde tanışmıştır. 1098 yılında Haçlıların Urfa'nın ardından Antakya'yı zapt etmesi, Munkızîleri bu yeni komşularıyla diplomatik temasların kurulması sonucunu doğurmuştu. Antakya önlerinde Kürboğa'nın mağlup edilmesinin ardından Kudüs istikametine devam eden Haçlılar Maarretünnû'mân'ı ele geçirerek büyük bir insan kıyımı gerçekleştirmişti. Buradan Kudüs'e ilerlemeye devam eden Haçlılar, Şeyzer Emîrliği sınırlarına girdi. Bu sırada emîrliğin başında bulunan İzzeddîn Ebu'l-Asâkîr Sultan, Şeyzer'in âkibetinden endişe ederek Haçlı ordusu içerisinde bulunan Toulouse'lu Raymond'a elçi gönderdi. Gönderilen elçi, Şeyzer şehrine ve topraklarına dokunmamaları karşılığında Şeyzer pazarına gelip at satın almaktan yiyecek tedarikine kadar birçok imkânı teklif etti. Bu teklife ek olarak Kudüs yolunda Haçlılara yolculuklarının daha kolay geçmesi için kılavuz vermeyi teklif etti. Haçlılar, Trablusşam Emîrliği'nin teklifine oldukça benzer bu teklifi kabul

⁶⁵⁹ Urfalı Mateos, “*Vekayi-Nâmesi*”, 237; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/559; Kalânisî, *Şam Tarihine Zeyl*, 34; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 78; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/57; Alada, “*İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği Ve İslâm Tarihindeki Yeri*”, 66.

⁶⁶⁰ Gülay Öğün Bezer, “*Şeyzer*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/106-107.

ettiler. Zira Anadolu ve Antakya'da oldukça yıpranan ve yorgun düşen Haçlılar, en başından itibaren hedefleri olan Kudüs'ü almak için ilerlemeye devam etmek zorundaydılar. Haçlılar, Şeyzer'de gerekli tedariklerini sağladıktan sonra Kudüs'ün yolunu tuttular.⁶⁶¹ Haçlılarla diplomatik temasları bu dönemde gerçekleştiren Munkızîler, sonraki dönemlerde Haçlıların ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun tazyikine ve kuşatmasına uğramıştır.⁶⁶²

Haçlılarla mezkûr temaslar noktasında Trablusşam Emîrliği'yle büyük benzerlik arz eden Munkızîler, imkânlar dâhilinde bir politika yürütüp varlık mücadelesi vermiş, komşu Müslüman ve Hristiyan unsurlarla çatışmadan kaçınmıştır. Yeri geldiğinde esir düşen Haçlı liderlerinin serbest kalması için diplomatik roller üstlenebilen Munkızîler, depremlerden ve muhtelif sebeplerden ötürü zamanla önemini yitirmiştir. 1157'de Şeyzer, Haçlı işgaline uğrasa da⁶⁶³ Haçlıların bölgedeki etkisini kaybettiği müteakip birkaç yıl sonrasında Şeyzer ve çevresi Zengîler hâkimiyetine girmiştir.⁶⁶⁴

3.3. FÂTİMÎ- HAÇLI İTTİFAKLARI

3.3.1. Efdal b. Bedr el-Cemâlî dönemi Fâtımî-Haçlı Diplomatik Temasları

Haçlı seferleri sırasında Fâtımî Vezîrlîği makamına vezaret eden Efdal b. Bedr el-Cemâlî (öl. 487/1094) bu görevi 1094 yılından itibaren sürdürmekteydi. El-Efdal, babası Bedr el-Cemâlî'den itibaren devam eden Fâtımîler devletindeki güçlü vezîrler döneminin ikinci ismiydi. Bedr el-Cemâlî, 1070'li yıllardan itibaren Fâtımî devletinin içinde bulunduğu derin krizi fırsata çevirerek vezîrlük makamına gelmişti. Uvakoğlu Atsız Bey'in Mısır'ı zaptına karşı başarı gösteren Bedr el-Cemâlî, Suriye ve Filistin'de dönem dönem Selçuklulara karşı üstünlük sağlasa da kesin olarak bir hâkimiyet kuramadı. Ancak Mısır içerisinde ve Fâtımî Halifesi el-Mustansır (1036-1094) üzerinde çok büyük nüfuz elde ederek ülkeyi yönetmeye

⁶⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/415; *Gesta Francorum*, 144; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/206; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 52; Bezer, "Şeyzer", 39/106-107.

⁶⁶² Urfalı Mateos, "Vekayi-Nâmesi", 293; Kinnamos, *Historia'sı*, 18; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/124; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/178.

⁶⁶³ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/122; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/292.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/262; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* 2/54.

malik oldu. Halife el-Mustansır ile aynı sene içinde vefat eden Bedr el-Cemâlî, yerine oğlu el-Efdal'ı tayine muvaffak oldu.⁶⁶⁵

Babasının bıraktığı vezîrlık mirası üzerine bu makama gelen el-Efdal, babasından kalan nüfuzunu da arttırarak Müsta'li-Billâh (1094-1101)'ı halife kabul etmeyen Nizâr ve taraftarlarını bertaraf etmeyi başardı. Bu yıllarda Suriye üzerinde Selçuklulara karşı çetin bir mücadele içerisinde olan el-Efdal, Selçuklulara ait olan Antakya'nın Haçlılarca kuşatıldığının haberinin gelmesi üzerine Haçlılara elçi heyeti gönderdi. Fâtımî-Haçlı temasları oldukça erken denebilecek bu dönemde başladı.⁶⁶⁶

Haçlıların, Ekim 1097'de başlayan Antakya kuşatmasında Mısır'dan bir elçi heyeti kuşatmacıların kampına gönderildi. Esasen birbirlerini çok tanımamakla ve niyetlerine tam vakıf olmamakla birlikte birbirleri hakkında kısmî malumatlara sahiptiler. Haçlılar Konstantinopolis'e geldikleri sırada İmparator Alexios Komnenos Haçlı liderlerine Mısır ve Fâtımîler hakkında birtakım malumatlar vermişti. Kendilerine Fâtımîlerle anlaşma yoluna gitmeyi tavsiye eden İmparator Alexios, aynı zamanda Fâtımîleri de bu yeni gelen savaşçı topluluktan haberdar etti. İmparator'un böyle bir davranışının arkasında azılı düşman olarak gördüğü Selçuklulara karşı bir koalisyon kurma düşüncesi akla yatmaktadır. O sırada Kudüs'ü Selçuklulardan almaya çalışan Fâtımîler, Antakya'ya elçi göndererek Haçlı liderleriyle ilk temaslarda bulundular. Buradaki ilk görüşmelerde her ne kadar Selçuklulara ait olan Suriye ve Filistin'i Fâtımîler ve Haçlılar, aralarında taksim yönünde birtakım pazarlıklar cereyan etse de taraflar bunda hiçbir şekilde nihaî bir sonuca varamadı. Selçuklular karşısında ortak bir kanata varmakla birlikte karşılıklı ilişkileri ittifak boyutuna taşımayan taraflar görüşmelerini sonlandırdı. Fâtımî elçileri Mısır'a dönerken ilişkileri geliştirmek maksadıyla bir grup Haçlı temsilcisi de kendilerine eşlik etti. Böylece el-Efdal dönemi ilk Haçlı-Fâtımî temasları bu şekilde cereyan etti.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/383; Abdülkerim Özaydın, "Bedr el-Cemâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/330.

⁶⁶⁶ Abdülkerim Özaydın, "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/452-453.

⁶⁶⁷ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/189; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 82; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/176; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 64; Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 40.

Fâtımî ve Haçlı heyetlerinin Antakya'dan ayrılmasının ardından bir süre daha devam eden kuşatmada Haçlılar Antakya'yı ele geçirdi. Burada bir süre bekleddikten sonra güneye doğru ilerlemeye devam eden Haçlılar, Arkâ şehrini kuşattılar. Kuşatma devam ederken Kâhire de bir süre diplomatik temaslarda bulunan Haçlı elçileri, Fâtımî heyetiyle Arkâ'da bulunan Haçlı ordugâhına geldiler. Burada Fâtımî elçileri, Antakya'dan sonra kendi topraklarına doğru ilerleyen Haçlılara barış teklifinde bulunup, Fâtımî sınırlarına girmekten kaçınmaları karşılığında Hristiyanların Kudüs'e ziyaretlerine müsaade edileceği ve hac kafilelerine gerekli kolaylıkların sağlanacağını taahhüt ettiler. Fâtımîlerin bu teklifi karşısında Haçlılar hiddetlenerek bunu reddettiler. İlk görüşmelerde birbirlerini ve niyetlerini tanıma noktasında sınırlı malumata sahip olan taraflar Arkâ'da niyetlerini birbirlerine belli etmiş oldular. Başlangıçta Haçlılarla kurduğu temaslarda diplomatik düşüncelere sahip olan Fâtımîler, diplomasinin tıkanıdığı ve köprülerin atıldığı Arkâ'daki görüşmelerden sonra kuşatılacağına emin oldukları Kudüs'te savunma hazırlıklarına başladılar.⁶⁶⁸

Arkâ'daki temaslardan sonra Efdal b. Bedr el-Cemâlî döneminde Fâtımî-Haçlı ilişkileri hemen hemen sürekli savaş durumunda oldu. 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü Haçlılara kaybeden Fâtımîler, elinde bulundurdukları Askalân şehrinin sağladığı lojistik imkânların da yardımıyla Kudüs üzerine üç sefer düzenlemelerine rağmen Askalân ve Remle'de cereyan eden bu savaşlarda Haçlılara mağlup olarak başarısızlığa uğradılar.⁶⁶⁹ Bu seferlerden sonra savunma pozisyonuna geçen Fâtımîler, büyük önem atfettikleri Askalân'ı elde tutmak için büyük gayret sarf ettiler.⁶⁷⁰

İlk dönem Fâtımî-Haçlı görüşmeleri noktasında bir hususa temas etmek gerekmektedir. Görüldüğü üzere Fâtımîlerin, Haçlılardan Selçuklulara karşı bir beklentisi olmakla birlikte, Haçlıların Fâtımîleri oyalama stratejisi bariz bir şekilde ortadadır. Zira başından beri Kudüs'ü ele geçirme arzusu taşıyan Haçlılar, yaptıkları oyalama taktiğiyle Fâtımîleri Kudüs kuşatmasında gafil avlamışlardı. Arkâ'daki son diplomatik temaslardan sonra Haçlıların hedefinin Kudüs olduğunu

⁶⁶⁸ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/308; Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te*, 154; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/210; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 44.

⁶⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/500; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/74; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 83.

⁶⁷⁰ Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 135.

anlayan Fâtımîler birkaç ay sonra gerçekleşen Kudüs kuşatmasında savunma için gerekli olan birlikleri zamanında toplayamadıkları için bu kritik hatanın bedelini Kudüs'ü kaybederek ödemişlerdir.

3.3.2. Şâver b. Mücîr Dönemi Fâtımî-Haçlı İttifakı

Fâtımî Halifeliğinin en güçlü veziri olan el-Efdal'in, 1121 yılında vezîrinin tahakkümünden kurtulmak isteyen Halife Biahkâmillâh tarafından komployla katledilmesinin ardından Mısır'da kargaşa ve anarşi eksik olmamıştı. Güçlü vezîrlerden ve yöneticilerden mahrum olan Fâtımîler, 1153'e kadar Mısır'ın anahtarı konumundaki Askalân'ı elde tutmayı başarmış, Haçlıların Sina ve Mısır içlerine ilerlemelerine imkân vermemişti. Ancak Mısır için hayati öneme sahip Askalân'ın düşmesi ile bu durum ortadan kalkmış ve savunma pozisyonundaki Fâtımîler, çok daha büyük bir problemle karşı karşıya kalmıştı.⁶⁷¹

1161 yılında Kudüs Kralı III. Baudouin'in kardeşi ve krallık tahtının varisi olan Yafa Kontu Amaury komutasındaki Haçlı ordusu Mısır üzerine sefere çıktı. Üzerlerine gelen bu taarruz karşısında çaresiz kalan Fâtımîler, yüz altmış bin dinar haraç vermeye razı olarak bu tehlikeyi bertaraf etti. Ancak vaat edilen haracın ödenmemesi sebebiyle 1163 yılında Kral Amaury Mısır üzerine harekete geçti. Bu dönemde Yukarı Mısır'da valilik yapan ve daha sonra vezîrlük makamına yükselen Şâver b. Mücîr, kötü idaresi sebebiyle saray baş hâcibi Dirğam (öl. 559/1164) tarafından desteklenen bir ayaklanmayla devrildi. Şâver sonrası gücü ele geçiren Dirğam, Mısır üzerine gelen Amaury liderliğindeki orduyu çok önemli bir savunma imkânı sağlayan Nil Nehri'nin bendlerinden bazılarını açarak durdurdu. Suların taşmasıyla ilerleme şansını kaybeden Haçlılar, bu seferlerini sonlandırarak geri çekildiler.⁶⁷²

Bu süreçte devrik Fâtımî Vezîri Şâver b. Mücîr, Dımaşk'a gelerek Sultan Nûreddîn Zengî ile kendisinin ve Mısır'ın geleceği konusunda görüşmelerde bulundu. Kaybettiği vezîrlük makamını geri almak için haricî bir yardıma ihtiyaç

⁶⁷¹ Özeydın, "Efdal b. Bedr el- Cemâlî", 10/452-453; Özer, "Haçlılar'ın Askalân Şehrini Zaptı", 538; Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 84.

⁶⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/313; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/149; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/306; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 174; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 66; Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 158; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 152.

duyan Şâver, gücünden emin olduğu Sultan Nûreddîn'e bir takım cazip teklifler sundu. Şâver, vezîrlığının geri alınmasına yardım edilmesi karşılığında sefer masraflarını karşılamayı, sınır bölgelerini Zengîlere vermeyi, yıllık gelirin üçte birini vermeyi ve Zengîlere tabi olmayı vaat etti. Sultan Nûreddîn, başlangıçta bu teklife sıcak bakmadı. Zira Şâver'i tekrar başa geçirmeyi başarsa bile Mısır gibi büyük ve kalabalık bir bölgenin bağlılığını sağlamak oldukça zordu. Başlı başına Filistin'in büyük çoğunluğundaki Haçlı varlığı sebebiyle Mısır ve Suriye arasındaki bağlantı kesilmekteydi. Ayrıca Mısır ile meşgul olurken Kudüs Krallığı veya kuzeydeki kontlukların akınlarına maruz kalma ihtimali mevcuttu. Bununla birlikte Mısır'a hâkim olmak, Zengî Atabeyliği'ni son derece güçlü ve zengin bir hale dönüştüreceği gibi Haçlıların da Filistin ve Doğu Akdenizdeki varlıklarını sonlandırma imkânı sunmaktaydı. Zira Haçlılar, Kudüs'ü ele geçirdikleri süreçten itibaren Levant'da tutunabilmelerinin en önemli etkenlerinden birisi de Müslümanların tek çatı altında olmaması ve birbirleriyle derin bir rekabet içerisinde olmasıydı. Mısır'ın ele geçirilmesi Müslümanların içinde bulunduğu bu dezavantajı ortadan kaldırılabildi.⁶⁷³

Söz konusu teklifi değerlendiren Sultan Nûreddîn, Şâver b. Mücîr'e yardım etmeyi kabul etti. Sultan Nûreddîn, babasının da hizmetinde bulunan komutanlarından Esedüddîn Şîrkûh'u Mısır üzerine yapılmasına karar verdiği seferlerde görevlendirdi. Şîrkûh, Oğuzlardan müteşekkil bir birlikle 15 Nisan 1164'te Mısır'a doğru yola çıktı. Bu sefer sırasında yeğeni Selâhaddîn Yûsuf b. Necmeddîn de kendisine eşlik etti. 10 Mayıs tarihinde Bilbis önlerine gelen Şîrkûh ve beraberindeki Şâver, burada karşılarında Vezîr Dirğam'ı buldu. Önceden Şîrkûh'un hareketinden haberi olan Dirğam b. Âmir, Haçlılara haber gönderip yardım istediği gibi eşraftan topladığı bir kalabalıkla Bilbis'te devrik vezîri karşıladı. Burada yapılan çarpışmada Dirğam'ın birlikleri tutunamayıp dağıldı. Ardından Kahire'ye ilerleyen Şîrkûh ve Şâver, ciddi bir direniş görmeden şehri ele geçirdi. Şâver b. Mücîr, 25 Mayıs günü vezîrlik makamına tekrardan gelerek gücü tekrar eline geçirdi. Mısır'da arzu ettiği makama gelen Şâver,

⁶⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/319; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Dönemi*, 67; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 175; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/307; Tomar, "Şâver b. Mücîr", 38/382-383; Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 159; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 152; Tomar, "Şâver b. Mücîr", 38/382-383.

Dımaşk'ta verdiği sözden cayarak, Şîrkûh'u Kahire'ye almadığı gibi kendisinin derhal Dımaşk'a dönmesini söyledi. Bunun üzerine Bilbis'i kuşatıp ele geçiren Şîrkûh, yeğeni Selâhaddîn'i bir miktar askerle burada bırakıp Kahire'yi kuşatmaya aldı. Vezîrlik makamına yeni geldiği için Kahire ve Mısır'da gücünü tam tesis edemeyen Şâver, çözüm olarak Kudüs Kralı Amaury'e haber gönderip yardım istedi.⁶⁷⁴

Mısır'ı Sultan Nûreddîn'e kaptırmak istemeyen Kral Amaury, bu teklife olumlu cevap vererek hızlıca Şâver'in yardımına geldi. Bu sırada Haçlıların üzerine geldiği haberini alan Şîrkûh, Kahire kuşatmasına son vererek daha önce ele geçirdiği Bilbis şehrine çekildi. Burada üç ay zarfında Mısır ve Kudüs birliklerine direnen Şîrkûh, Şâver'in Mısır'ı terk edip Dımaşk'a dönmeleri karşılığında otuz bin altın verme teklifini kabul ederek şehri kuşatmacılara bıraktı. Şîrkûh, Dımaşk'ın yolunu tutarken, Şâver ise Haçlıların yardımı sayesinde kendi bağımsızlığını korumayı başardı. Zengîler ise Mısır'ın dinamiklerini yerinde müşâhede ederek burası hakkında ciddi malumat sahibi oldular.⁶⁷⁵

Sultan Nûreddîn, I. Mısır seferinde başarısız olurken Kuzey Suriye'de çok önemli başarılarla imza attı. Hısn-ı Ekrad'taki mağlubiyetinin intikamını alan Nûreddîn, Harim Savaşı'nda Antakya, Trablus ve Doğu Roma birliklerini bozguna uğratarken, Kont III. Bohemond, III. Raymond ve Kolomon'u esir aldı. Sultan Nûreddîn, Harim zaferiyle Trablus ve Antakya Kontluklarının belini kırmayı başardı.⁶⁷⁶

Zengî tehdidini ortadan kaldırdıktan sonra Kral Amaury'le yeni bir anlaşma yaparak Mısır'daki gücünü pekiştirmek isteyen Şâver b. Mücîr bu doğrultuda harekete geçti. Vezîrin faaliyetlerinden haberdar olan Sultan Nûreddîn ve Esedüddîn Şîrkûh, bu oluşuma karşı harekete geçti. 1167 yılının ocak ayında Şîrkûh, iki bin kişilik süvari birliği ve kendine eşlik eden yeğeni Selâhaddîn ile Mısır'a doğru sefer tertip etti. Bu süreçte Kral Amaury adına görüşmeleri sürdüren Kaysâriyya hâkimi Hugue of Caesarea, Kahire'ye gelerek iki taksit

⁶⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/320; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 176; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Dönemi*, 67; Özer, *Fatîmi-Haçlı İlişkileri*, 161.

⁶⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/321; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/151; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 177; Özer, *Fatîmi-Haçlı İlişkileri*, 163.

⁶⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/323; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/308; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/154; Özer, *Fatîmi-Haçlı İlişkileri*, 162.

olmak üzere toplam dört yüz bin Bizans altını karşılığında Mısır'ı Şîrkûh'un saldırılarına karşı korumak için Vezîr Şâver b. Mücîr ile anlaştı.⁶⁷⁷

O sırada Şîrkûh Kahire yakınlarına gelmiş bulunmaktaydı. Fâtımî-Haçlı anlaşması sağlanmasından sonra Mısır'a gelen Haçlı birlikleriyle birleşen Kont Hugue, yanına Şâver'in oğlu Kâsım'ı da alarak Şîrkûh'un birliğini takibe başladı. 18 Mart tarihine kadar süren bu takip el-Bâbeyn denilen mevkide son buldu. Burada iki bin kişilik Dımaşk ordusu ile Fâtımî-Haçlı kuvvetleri savaş pozisyonu aldı. Ardından savaşa tutuşan taraflardan Fâtımî-Haçlı kuvvetleri, Selâhaddîn'in komuta ettiği merkez kuvvetlerine hücum etti. Selâhaddîn, bir süre çarpıştıktan sonra ricat emri verdi. Merkez kuvvetlerinin geri çekildiğini gören müttefik ordusu daha kararlı bir şekilde hücumlarını sürdürdü. Bu sırada Dımaşk ordusunun sağ kanadının Haçlıların sol kanadına taarruz emrini veren Şîrkûh, bu taktiğinde istediği sonucu elde etti. Dımaşk kuvvetlerinin hücumuna direnemeyen Haçlıların sol cenahı, bozulma emareleri göstermeye başladı. Bu hengâmede Dımaşk ordusunun kendisini kuşatmaya başladığını fark eden Kral Amaury, sağ kalan askerlerine geri çekilme emrini verdi. Bâbeyn'de müttefik ordularına karşı galip gelen Şîrkûh, Kahire şehrine rahatça girip çıkan Haçlılardan son derece rahatsız olan Mısır halkının da teveccühüne mazhar oldu. Müttefik ordusunu dağıtan Şîrkûh, Kahire'nin güçlü bir garnizonu olduğu için burayı almaya imkân olmadığına kanaat getirerek yönünü İskenderiye çevirdi.⁶⁷⁸

Şîrkûh, önemli bir direnişle karşılaşmadan 4 Ağustos 1167'de İskenderiye'yi ele geçirdi. Ardından yeğeni Selâhaddîn'i az sayıda askerle burada bırakarak Nil deltası üzerine akınlar yapmak üzere şehirden ayrıldı. Bu sırada Kahire'de toparlanan müttefik ordusu kısa zaman önce elden çıkan İskenderiye şehrini kuşatmaya aldı. Selâhaddîn, kuşatmanın başlamasından bir süre sonra amcası Şîrkûh'a haber göndererek yardım talebinde bulundu. Yeğeninden kendine ulaşan yardım çağrısı sonrası İskenderiye'nin yolunu tutan Şîrkûh, şehre yardıma gelemenden II. Mısır seferini sonlandırmak zorunda kaldı. Sultan Nûreddîn, Kudüs

⁶⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/339; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/162; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/311; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 179; Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 165; Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, 68.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/340; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/173; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 180; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/312; Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, 69; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 157; Özer, *Fatımi-Haçlı İlişkileri*, 169.

Krallığı'nın Mısır meselesiyle meşgul olmasından istifade ederek Trablus Kontluğu'na ait topraklar üzerinde fetihlere girişti. Bu durum Kral Amaury'e ulaştığında ise ateşkes kararı alındı. Trablus Kontluğu'nun düştüğü aciz durumdan dolayı anlaşmaya yanaşan kralın Kudüs'e dönecek olması Vezîr Şâver'i de bu yönde karar almaya zorlamıştı. Yapılan görüşmelerde İskenderiye'yi elli bin dinar haraç karşılığında Şâver'e geri vermeye razı olan Şîrkûh, Dımaşk'a dönerek bu seferini sonlandırdı. Şâver b. Mücîr, kendisine oldukça maliyetli olan ve itibar kaybettiren bu seferin tekrarını caydırıcı kılmak maksadıyla Kral Amaury'le yeni bir anlaşma yaptı. Bu doğrultuda yüz bin altın haraç verilmesi karşılığında Belian d'İbelin'in komutasında Kahire'de bir Haçlı garnizonu kurulması ve muhtemel Dımaşk saldırılarında Mısır'a yardım edilmesi konusunda anlaşma sağlandı. Bu anlaşmanın ardından da Kral Amaury, Askalân'ın yolunu tuttu.⁶⁷⁹

Şâver b. Mücîr'in Haçlılarla olan anlaşması beklediğinden kısa sürdü. Kendisinin yapılan anlaşmada taahhüt ettiği haracı ödeyememesi sebebiyle ellerine bahane geçen kontlar, Mısır'a sefer kararı aldirmek için Kral Amaury'e baskı yapmaya başladılar. Yüksek miktardaki borçları sebebiyle büyük meblağlara ihtiyaç duyan Hospitalier tarikatının üstadı Gilbert d'Assailly ve kutsal topraklara yeni ayak basmış olan Neversli şövalyelerin lideri Kont IV. Guillaume, Krala baskı yapan isimlerin başında gelmekteydi. Münbit Nil deltası ve kadîm Mısır'ın zenginliklerinin gözlerini kamaştırdığı kontlar, Kral Amaury'i ikna etmeyi başardı. Zaten son yapılan anlaşmada da Haçlılar, Kahire'nin kapılarının güvenliğini teslim almış ve şehirde temsilcilik kurmuşlardı. Yine bu sıralarda Mısır'da Yahya b. el- Hayyât ve İbn Fercele liderliğinde isyan meydana gelmiş, bu durum Mısır'ın işgalini kolaylaştıran bir hale sokmuştu. Bu mevcut şartlar ışığında Mısır'ın güçsüz siyasî yapısından istifade ederek kolay bir zafer elde edeceğine kanaat getiren Kral Amaury, Ekim 1168'de Mısır'ı ele geçirmek için Fâtımî topraklarına girdi.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/341; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/181; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 182; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 70; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/313; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 172; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 158.

⁶⁸⁰ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/188; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/348; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/317; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 71; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 175; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 183.

Haçlılar öncelikli olarak Bilbis şehrini kuşattı. Şehir garnizonu bu güçlü kuşatma kuvvetleri karşısında uzun süre dayanabilecek kudrete sahip değildi. 4 Kasım günü şehri ele geçiren Haçlılar, geçmişte Antakya, Maarretünnû'mân ve Kudüs'te yaptıkları katliamların bir benzerini burada yaptılar. Haçlılar, Bilbis şehrini yağma ettikten sonra büyük karışıklıklar içerisinde olan Kahire'ye doğru ilerlemeye başladılar.⁶⁸¹

Haçlıların surlarına dayandığı Kahire şehri, tam anlamıyla bir karmaşa ve anarşi içerisindeydi. Nüfuz sahibi emîrlar Şâver'in altını oyarken, daha önceden şehre sokulan Haçlılardan dolayı öfkelenen Kahire halkının da vezîrine itimadı kalmamıştı. Halk, vezîrin Haçlıların hareketlerine karşılık olarak şehri yaktırmasıyla son derece sefil ve fakir hale gelmişti. Fâtımî Halifesi el-Âdid ise diplomatik girişimlerle Kudüs Kralı Amaury'i oyalarken, Kahire'nin içinde bulunduğu makûs durumdan kurtulması için tek çare olarak gördüğü Sultan Nûreddîn Zengî'ye elçi göndererek yardım talebinde bulundu. O sıralarda Câber Kalesi'nin fethiyle meşgul olan Sultan, Kahire'den gelen yardım talebini kabul ederek, sayıları on bine yaklaşan bir kuvvet ve iki yüz bin altın desteğiyle Eseddîn Şîrkûh'u üçüncü kez Mısır'a gönderdi. Şîrkûh'un Kahire üzerine geldiği haberi Haçlı karargâhına ulaştığı sırada şehri eman veya cebir ile alma konusunda tartışmakta olan Haçlı liderleri, bu haber üzerine Bilbis'e çekildi.⁶⁸²

Kendilerini karşılamak üzere harekete geçen Haçlıları ustaca bir manevrayla atlatan Şîrkûh, 8 Mart 1169 tarihinde Kahire'ye girerek Halife el-Âdid'den şehri teslim aldı. Halife el-Âdid, Eseddîn Şîrkûh'a teveccühte bulunurken kendisine hilat giydirdi. Yıllardır süren karmaşadan ve yeni sonlanan kuşatmadan sonra harap ve bitap düşmüş Kahire halkı bu durumu sevinçle karşıladı.⁶⁸³

Şîrkûh, kısa zaman zarfında Kahire içerisinde hâkimiyetini sağladı. Geçmişe dayanan husumeti ve hali hazırda güvenmemesi sebebiyle kısa zaman

⁶⁸¹ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/189; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/318; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 177; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 159.

⁶⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/349; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/193; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 184; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/319; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 73; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 179.

⁶⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 9/351; Willermus, *Haçlı Kroniği*, 3/194; Özer, *Fatimi-Haçlı İlişkileri*, 180; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 185.

sonra Şâver b. Mücîr'i Halife el-Âdid'in de desteğini alarak öldürttü. Sabık vezîrin ortadan kaldırılmasıyla Mısır'da mutlak güç haline gelen Şîrkûh, fiilî olarak burayı Zengî devletine bağlamış oldu. Böylece, uzun yıllar sonra Mısır ve Bilâdüşşam tekrardan tek çatı altında birleşirken, Haçlılar ise bu birleşmeyi engelleyemeyerek geçmişe oranla çok daha zorlu bir tabloyla karşı karşıya kaldılar.⁶⁸⁴

Uzun sürmesi ve sonuç alınması açısından bakıldığında taraflara ciddi kazanımlar sağlayan Şâver dönemi Fâtımî-Haçlı ittifakları, Mu'ineddîn Üner dönemi Dımaşk-Haçlı ittifakına benzemekle birlikte daha kırılgan olup baskın bir şekilde Haçlıların menfaatine seyretmiştir. Fâtımîler, diğer bir deyişle Şâver b. Mücîr, bağımsızlığını korumayı başarırken, Haçlılar ise çok daha kârlı oldukları bu ittifakta ciddi miktarlarda haraç elde ederken, Sultan Nûreddîn'in uzun yıllar Mısır'a hâkim olmasına mâni olmuşlardır. Ancak Kral Amaury'nin kritik bir strateji hatası yaparak zayıf bir Mısır'dan istifade edeceği yerde tapınakçıların ve bazı kontların taleplerine uyarak burayı işgal teşebbüsüne girmesi Şâver b. Mücîr'in yüksek gayretiyle devam ettirilmeye çalışılan ittifakı bitirmiştir. Mısır'ın Dımaşk hâkimiyetine geçmesiyle, Haçlıların Filistin ve Doğu Akdeniz'deki varlıklarını sonlandıran süreci hızlanmıştır.

⁶⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târih*, 9/352; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/320; *Fatîmî-Haçlı İlişkileri*, 181; Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", 39/203-204.

SONUÇ

Yaklaşık 100 yıllık bir dönemi kapsayan ilk üç Haçlı Seferi sırasında meydana gelen Müslüman-Haçlı ittifaklarının incelendiği ve değerlendirildiği bu çalışmada varılan sonuçlar ve tespitler şöyle ifade edilebilir:

Bu ittifakların bir kısmı uzun vadeli olurken, bazı ittifaklar ise son derece kısa süreli olmuştur. Mu'ineddîn Üner ve Şâver b. Mücîr dönemlerinde ittifaklar oldukça uzun sürerken, Rıdvân b. Tutuş, Çavlı Sakavu, İlğâzi'nin rol aldığı ittifaklar oldukça kısa sürmüştür. Yine de gerek uzun gerek kısa süren bu ittifaklar, sonucu değiştirme ve bölge siyasetine etki etme bakımından somut etkileri olmuştur. Kimi ittifakların uzun kimisinin ise kısa olmasının ardında, bu ittifakların kurulduğu dönemlerde şartların müsait olup olmamasının da büyük etkisi mevcuttur.

Müslüman-Haçlı ittifaklarının bir kısmı diplomasinin ve siyasî manevraların ekseninde olmuş, nihâi sonuca fazla tesir etmemiştir. Bu kapsamda Dımaşk Atabeyi Tuğtegin, Fâtımî Vezîri el-Efdal b. Bedr Cemâlî, Fahrülmülk ibn Ammâr, Munkızî Emîri İzzeddîn Ebu'l-Asâkîr Sultan'ın diplomatik ve siyasî faaliyetleri bu hususta zikredilebilir. Bu ittifakların kapsamının arka planında, kısa ve orta vadede taraflar arasında menfaat çatışmasının yaşanması ve genel siyasetin bu ilişkilerin sürdürülmesine imkân vermemesi etkili olmuştur.

Sonuç alıp almama açısından bakıldığında Mu'ineddîn Üner-Haçlı ittifakları ile Şâver b. Mücîr-Haçlı ittifakları taraflara önemli kazanımlar sağladığı gibi Mısır'dan Suriye'ye kadar olan bölgede siyasî yapının ittifakların tarafları lehine uzun denilebilecek bir süre korumuştur.

Müslüman-Haçlı ittifaklarında çoğunlukla ittifak talebi veya arayışı Müslümanlardan gelirken, çalışmada da temas edildiği üzere Haçlılar adına Antakya Prinkepsliği Kraliçesi Alice'in Zengî Atabeyi İmâdüddîn Zengî'den, Trablus Kontu II. Raymond'un ise Nûreddîn Zengî'den ittifak talebi olmuştur. Alice-İmâdüddîn Zengî ittifakı hayata geçmezken II. Raymond-Nûreddîn Zengî ittifakı şekil bulmuş ve gerçekleşmiştir.

İncelenmeye ve değerlendirmeye tabi tutulan söz konusu ittifaklara bakıldığında maksat ve hedefin çoğunlukla pragmatik bir arka plana sahip olduğu, inanç ve duygusallığa yer verilmediği, yeri geldiğinde birbirlerine karşı acımasız şekilde saldırdıkları görülmektedir. Buna örnek olarak; Artukoğlu İlgâzi, Tell Danis Savaşı ile neticelenen süreçte ortak hareket ettiği Antakya Prinkepsi Roger de Salerno ile Azez meselesi yüzünden Kanlı Meydan Savaşı'nda (Sarmeda) karşı karşıya gelmiş, burada yapılan savaşta başta Kont Roger olmak üzere birkaçı hariç bütün Antakya Haçlıları öldürülmüştür.

Müslüman-Haçlı ittifaklarında simgeleşmiş ve karşı tarafla çokça yakın ilişkiler kurmuş kimseler olduğu gibi bazı isimler de ittifaklar hususunda oldukça mesâfeli olmuştur. İstisna sayılabilecek birer örneği bulunmakla birlikte Atabey İmâdüddîn ve oğlu Nûreddîn Zengî ile Selâhaddîn Eyyûbi, Haçlılarla olan ilişkilerini çoğunlukla 'ezeli ve ebedi düşman' şeklinde sürdürmüştür. Açıkçası mezkûr isimlerin Haçlılarla ittifak yapmaktan kaçınmasının arka planında dinî sebepler ve dönemsel siyasî konjonktür olduğu gibi meşruluk meselesi de yatmaktadır. Zira Zengîler Bilâd'üş-Şâm'da, Selâhaddîn Eyyûbi ise Zengî mirası ile Mısır'da mutlak idare kurmak istemiştir. Bu doğrultuda Haçlılarla yapılması muhtemel ittifaklar halk nazarında hoş karşılanmayacağı için bundan kaçınmışlardır. Nitekim liderleri Haçlılarla iş birliği yapan Dımaşk ve Kahire halkı bu durumdan duydukları öfkelerini dışa vurmuş ve isyan etmiştir.

Çoğunlukla savaş ve çatışma ekseninde geçen yaklaşık yüz yıllık dönemde iki dinin ve kültürün müntesiplerinin arasında bazı yakın ilişkiler ve dostluklar da meydana gelmiştir. Bu hususta Üsâme ibn Munkîz son derece sivrilmiş, taraflar arasında diplomasiyi yönetmiş ve şahsî dostluklar kurmuştur. Taraflar birbirlerine karşı yer yer savaş meydanında dahî birbirlerine centilmenlik göstermişlerdir. Sultan Selâhaddîn, muhasara ettiği Kerak'ta o sırada düzenlenen düğünden dolayı yapılan ricaya olumlu cevap verip düğünün yapıldığı burca mancınık atışını sonlandırmıştır. Hittîn'de mağlup edip esir aldığı Kudüs Kralı Guy'e güzel muamele ederek kendisine merhametli davranmıştır. Yine enteresan sayılabilecek bir husus da III. Haçlı Seferi sırasında yapılan diplomatik görüşmelerde meydana gelmiştir. İngiltere Kralı Richard, çarpışmalarda hayatını kaybeden her iki taraftan askerlerin adeta kanının kurumadığı bir atmosferde görüşmeler sırasında kız

kardeşini evlendirmek maksadıyla el-Melîkü'l-Âdil'e teklifte bulunmuş ancak Kilise'nin baskısı sebebiyle bundan vazgeçmiştir.

Bir asırlık süre zarfında göze çarpan bir diğer husus ise tarafların zaman içerisinde birbirlerine yaklaşması ve birbirlerini etkilemesidir. Hatta kuşaklar arası fark Haçlılar içerisinde çok belirgin olmuş, kurmuş oldukları düzenin Avrupa'dan gelen dindaşlarınca bozulmasından endişe etmişlerdir. Bu duruma örnek olarak da II. Haçlı Seferi sırasında Avrupa'dan gelen Haçlıların varlığından Müslümanlar kadar ikinci kuşak Haçlıların da rahatsız olduğu gerçeği gösterilebilir.

Son olarak yeni bir tez önerisi açısından; V. Haçlı Seferi (1217-1221) sırasında Mısır üzerinde girişilen mücadele esnasında Eyyûbîlerle Haçlılar arasında cereyan eden olaylar, yeni bir tez yazımı açısından önemli malzeme bulundurmaktadır. Binbir meşakkatle geri alınan Kudüs'ün bir süre el değiştirdiği bu sefer sırasında yaşanan hadiseler, bir tez yazımı için fazlasıyla yeterlidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Ekinci vd. *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, 15 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Achmet, Aise Kır. *Haçlılar Döneminde Kudüs (Kral II. Baudouin'e Kadar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Aguilers, Raimundus. *Haçlılar Kudüs'te*, çev. Süleyman Genç. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Alada, Erdem. *İbn Ammar'ın Hayatı, Siyasi Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Albayrak, Kadir. "Nesturilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 15-17. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Alptekin, Coşkun. "Aksungur el-Porsukî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 297. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Alptekin, Coşkun. "Aksungur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 296. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Alptekin, Coşkun. "Belek b. Behrâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 402-403. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Alptekin, Coşkun. "Böri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 326-327. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Alptekin, Coşkun. *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1985.
- Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih kurumu Yayınları, 2018.
- Altan, Ebru. "Renaud De Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâvera-i Ürdün Senyörü (1174-1187)". *Tarih Dergisi* 55 (2012): 3.
- Altan, Ebru. "Yağısıyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 177-179. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Anonim *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Anonim *Süryani Kroniği*, çev. İlhan Aslan. İstanbul: Post Yayın Dağıtım, 2019.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

- Barber, Malcolm. *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Başat, Umut. *Taranto Kontu Bohemond (Hayatı ve Faliyetleri)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bedirhanoglu, Hüseyin Erkan. *Artuklular'ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. Eskişehir: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Bezer, Gülay Ögün. "İmâdüddin Zengî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 258-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bezer, Gülay Ögün. "Şeyzer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bezer, Gülay Ögün. "Terken Hatun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 510. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bezer, Gülay Ögün. "Tuğteginliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 349-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bezer, Gülay Ögün. "Tuğtegin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 347-349. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bezer, Gülay Ögün. "Zengîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 268-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Nahide. *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilâli*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, 108.
- Canatan, Emrah. *Danışmendli-Haçlı Münasebetleri*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Carnotensis, Fulcherius. *Kudüs Seferi*, çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman vd. İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2011.
- Demirkent, Işın. "Bizans". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 230-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Demirkent, Işın. "Herakleios". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 210-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirkent, Işın. "Kılıçarslan I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 396-399. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Demirkent, Işın. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Demirkent, Işın. “Kürboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 562-563. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Demirkent, Işın. “Mevdûd b. Altuntegin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 427-429. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*. I. Cilt Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2013.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*. II. Cilt Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1994.
- Deviantart. “Europe-Detailed-AD-843”. Erişim 9 Mayıs 2021, Mayıs 2021. <https://www.deviantart.com/cyowari/art/Europe-Detailed-AD-843-830639271>.
- Deviantart. “Europe-Detailed-AD-1066” Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.deviantart.com/cyowari/art/-861922951>.
- Deviantart. “Europe-Mediterranean-Detailed-AD-813”. Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.deviantart.com/cyowari/art/Europe-Mediterranean-Detailed-AD-813-831448685>.
- Deviantart. “Empire of Iranians (Sasanian Empire)- AD 620” Erişim 17 Mayıs 2020. <https://www.deviantart.com/cyowari/art/Empire-of-Iranians-Sasanian-Empire-AD-620-842127584>.
- Deviantart. “Seljuk Empire-AD 1090” Erişim 12 Temmuz 2020. <https://www.deviantart.com/cyowari/art/Seljuk-Empire-AD-1090-848473040>.
- Devries, Kelly vd. *Dünya Savaş Tarihi Haçlı Seferleri 1097-1444 Cilt V*, çev. Emir Yener. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Duman, İbrahim. *Halep Selçuklu Meliki Rıdvan Bin Tutuş (488-507/1097-1113)*. Kocaeli: T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Durmaz, Sayime. “Yüksek Ortaçağ’da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ’nın Savaşı”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1 (2010): 95.
- E. Gregory, Timothy. *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

- el-Ubûdî, Câsim. “Mûsâ b. Nusayr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 224-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ernoul Kroniği. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- es-Sakkâr, Sâmî. “Musul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi. “İznik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Fayda, Mustafa. “Ebû Bekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. “Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 44-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Fayda, Mustafa. “Yermük Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Genç, Süleyman. *Albertus Aquensis’in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Görgün, Hilal. “İsmet Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 140. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Güler, Ali Zerdüş. *III. Haçlı Seferi*. İstanbul: T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İbnü’l-Adîm, Kemâleddîn. *Zübdetü’l-Haleb Min Târîhî Haleb’de Selçuklular*, çev. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- İbnü’l-Esîr, Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm el-Cezerî eş- Şeybânî. *İslâm Tarihi el-Kâmil fi’t-târîh Tercümesi*, 10 cilt. çev. Ahmet Ağırakça vd. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2016.
- İbn. Munkîz, Üsâme. *Kitâbu’-l İ’tibar (İbretler Kitabı)*, çev. Yusuf Ziya Cömert. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2018.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Alparslan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 526-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1089.
- Kalânîsî, İbn. *Şam Tarihine Zeyl- I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

- Karakuş, Nadir. “Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud”. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018): 99.
- Karakuş, Nadir. *Haşhaşiler*. İstanbul: Mana Yayınları, 2018.
- Karakuş, Nadir. “Trablus’ta Bir Emirlik: Benû Ammâr”. *İstem*, 16/31 (2018): 75
- Kesik, Muharrem. *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Kaya, Kerim Köksal. *1. Ve 2. Haçlı Seferlerinde Türk İmajı*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kaya, Seyfettin. “Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Frederick I. Barbarossa’nın Konya’yı İşgali ve Yağmalaması”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (2020): 154.
- Kesik, Muharrem. *At Üstünde Selçuklular*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Khoniates, Niketas. *Historia*, çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Kılıç, Mustafa. “Şirkûh el-Mansûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 203-204. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kırpık, Güray. *Haçlılar (1095-1120)*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Kinnamos, Ioannes. *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Komnena, Anna. *Alexiad*, çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılâb Kitabevi, 1996.
- Küçüksipahioğlu, Birsal. *Trablus Haçlı Kontluğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- Küçüksipahioğlu, Birsal. “Mevdûd b. Altuntegin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı”. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 12/37-49 (2014): 47.
- Maalouf, Amin. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- M. Cobb, Paul. *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Mecra. “Kerak Kalesi, Ürdün” Erişim 14 Mart 2019.
<https://twitter.com/Mecra/status/1106109855675367425/photo/1>.
- Merçil, Erdoğan. “Büveyhiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 496-500. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

- Naskali, Esko. “Sasaniler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 174-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Nicolle, David. *İkinci Haçlı Seferi 1148*, çev. L. Ece Sakar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Odo, Devilli. *II. Haçlı Seferi VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati*, çev. Caner Togaç. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Önkal, Ahmet. “Amr b. Âs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özaydın, Abdülkerim. “Ağlebîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 475-478. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Özaydın, Abdülkerim. “Berkıyaruk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 514-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özaydın, Abdülkerim. “Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 446-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özaydın, Abdülkerim. “Nizâmülmülk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 194-196. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özaydın, Abdülkerim. “Melikşah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 54-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Özkuyumcu, Nadir. “Ukbe b. Nâfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 64-66. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özaydın, Abdülkerim. “Porsuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özaydın, Abdülkerim. “Efdal b. Bedr el-Cemâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 452-453. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özaydın, Abdülkerim. “Bedr el-Cemâlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 330. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özaydın, Abdülkerim. “Ammâroğulları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 76-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özaydın, Abdülkerim. “Dukak b. Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/345-346. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

- Özaydın, Abdülkerim. “Dübeys b. Sadaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 14. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özaydın, Abdülkerim. “Muhammed Tapar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Özdemir, Mehmet. “Yûsuf b. Tâşfin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özer, Serkan. *Fatımi-Haçlı İlişkileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Özer, Serkan. “Haçlılar’ın Askalân Şehrini Zaptı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/58 (2015): 527.
- Özmen, Mehmet Emin. *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri*. Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Pata, Alpaslan. *Yahudi Kroniklerinde Haçlılar*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Piyadeoğlu, Cihan. “Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu”. *Tarih Dergisi* 28 (2011): 37-60.
- Poyraz, Mevlüt. “Antakya’nın Haçlılarca İşgali Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 6/13 (2018): 189-202.
- Poyraz, Mevlüt. “Müslümanların İtalya Yarımadası’ndaki Fetihleri ve Kurdukları Emirlikler”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2017): 36-70.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Sadiç, Fatih. *Anadolu Türk Devletleri-Haçlı Münasebetleri (11-12. Yüzyıllar)*. Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sahillioğlu, Halil. “Antakya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sevim, Ali. “İlgazi, Necmeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 89-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sevim, Ali. “Rıdvân b. Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 49-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Sevim, Ali. “Sökmen b. Artuk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 392-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Sipahi, İsmail. *Haçlı Seferlerinin Türkiye Selçuklu Devleti üzerine Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sümer, Faruk. “Selçuklular”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 371-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Sümer, Faruk. “Tuğrul Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 344-346. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şen, Fatih. *Normanlar’ın Güney İtalya ve Sicilya’yı Fetihleri 1059-1130*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şeşen, Ramazan. “el-Melikü’l Âdil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Şeşen, Ramazan. “Selâhaddîn-i Eyyûbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 337-340. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şeşen, Ramazan. *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Tomar, Cengiz. “Şâver b. Mücîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 382-383. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tudebodus, Peter. *Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Turan, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Twitter. “Halep Kalesi” Erişim 13 Mayıs 2020. <https://pbs.twimg.com/media/EX4yo-RXQAAxduF.jpg>.
- Tyrensis, Willermus. *Haçlılar Türkler Karşısında*, çev. Ergin Ayan. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği II*, çev. Ergin Ayan. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği*, çev. Ergin Ayan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Usta, Aydın. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.

- Usta, Aydın. *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
- Urfalı Mateos. *Vekayi-Nâmesi (952-1136) Ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Ülgen, Pınar. *Orta Çağ Avrupa Tarihi. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.*
- Vandeburie, Jan. "Salâhiddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığı'na Karşı Uyguladığı Strateji (1171-1187)". çev. Bedrettin Basuğuy, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013), 150.
- Wikipedia. "Clermont Konsili" Erişim 21 Şubat 2021.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Clermont_Konsili#/media/Dosya:CouncilofClermont.jpg.
- Wikipedia. "Europe (Detailed) –AD 1124" Erişim 3 Mayıs 2021.
<https://www.deviantart.com/cyowari/art/Europe-Detailed-AD-1124-824200531>.
- Wikipedia. "1101 Haçlı Seferi" Erişim 18 Mayıs 2021.
https://tr.wikipedia.org/wiki/1101_Ha%C3%A7lı%C4%B1_Seferi#/media/Dosya:Crusade_of_1101_v1.svg.
- Wikipedia. "Krk des Chevaliers" Erişim22 Şubat 2021
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Krk_des_Chevaliers#/media/Dosya:Krk_des_Chevaliers_landscape_\(cropped\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Krk_des_Chevaliers#/media/Dosya:Krk_des_Chevaliers_landscape_(cropped).jpg).
- Wikipedia. "Kudüs Kuşatması" Erişim 18 Mayıs 2021.
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_\(1099\)#/media/Dosya:Taking_of_Jerusalem_by_the_Crusaders,_15th_July_1099.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kud%C3%BCs_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_(1099)#/media/Dosya:Taking_of_Jerusalem_by_the_Crusaders,_15th_July_1099.jpg).
- Wikipedia. "Third Crusade" Erişim 31 Mayıs 2021.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/67/The_Third_Crusade_%281189-1192%29.png
- Yardımcı, Akif. *Türkiye Selçukluları Döneminde Ermeniler*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yâzîcî, Tâlib. "Halep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 239-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdurrahman el-Gâfîkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 162. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdurrahman I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 147-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yiğit, İsmail. “Kuteybe b. Müslim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 490-491. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yiğit, İsmail. “Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

